

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

А. С. Мацко

МІЖНАРОДНЕПРАВО

*Навчальний посібник
2-ге видання, перероблене і доповнене*

Київ 2005

ББК 67.5я73
М36

Рецензенти: *О. Ф. Висоцький*, д-р юрид. наук, проф.
Л. Д. Тимченко, д-р юрид. наук, проф.

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії
управління персоналом (протокол № 1 від 26.01.05)*

Мацко А. С.

М36 Міжнародне право: Навч. посіб. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: МАУП, 2005. — 232 с.: іл. — Бібліогр.: с. 225–229.
ISBN 966-608-435-X

У посібнику висвітлено поняття, принципи і функції міжнародного права з огляду на особливості галузі права і з урахуванням основних напрямів зовнішньої політики України.

Для студентів юридичних спеціальностей, викладачів. Буде корисним для широкого кола читачів, які цікавляться міжнародним правом.

ББК 67.5я73

ISBN 966-608-435-X

© А. С. Мацко, 2002
© А. С. Мацко, 2005, переробл. і допов.
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2005

ВСТУП

Зміни, що відбулися у світі, зокрема після завершення “холодної війни”, одного з основних чинників протистояння між державами, започаткували нові підходи врегулювання відносин у світі. Крім того, нові підходи до розвитку спілкування і співробітництва між народами зумовили підвищення ролі міжнародного права та застосування його норм у внутрішньому правопорядку кожної країни. Важливими аргументами стали відкритість і налагодження зв'язків між країнами. Для української держави цей етап характеризується активною діяльністю на міжнародній арені. Так, станом на 1 грудня 2000 р. було укладено дипломатичні відносини із 166 країнами. Україна має 80 представництв за кордоном і понад 2000 зобов'язань міжнародних угод для реалізації у внутрішньому правопорядку. Ці зміни й зумовили нагальність впровадження нового підходу щодо вивчення міжнародного права у навчальних закладах України.

За часів існування СРСР вважалося, що вивчати міжнародне право необхідно лише тим, хто працював у системі дипломатичних або консульських установ.

На сучасному етапі в період кардинальних політичних і економічних зрушень в українському суспільстві та історичних змін у системі міжнародних відносин розкрилися нові можливості галузі міжнародного права у врегулюванні не лише міждержавних, а й внутрішньо-державних відносин, що впливають з міжнародних. Зокрема, — це зобов'язання кожної країни дотримуватися прав людини, захист яких здійснюють такі структури: Європейський суд з прав людини, Європейський комітет із запобігання тортурам, де вже відбуваються слухання про відповідальність уряду України за взяті зобов'язання.

Міжнародні організації приділяють велику увагу подальшому вдосконаленню міжнародного права. У 1989 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (ООН) ухвалила спеціальну резолюцію, в якій проголосила 90-ті роки ХХ ст. “Десятиріччям міжнарод-

ного права”. На сучасному етапі діє розгорнута програма забезпечення прав людини.

Вивчення дисципліни “Міжнародне право” сприяє поглибленню знань і розширенню світогляду кожної освіченої людини. Галузь міжнародного права — це особлива система принципів і норм, які регулюють відносини між суб’єктами міжнародного права. Нині, коли юридичні й фізичні особи різних країн можуть вільно спілкуватися, відносини між державами набувають іншого змісту, що свідчить про значення міжнародного права як однієї з найактуальніших галузей юриспруденції.

Такий підхід до дисципліни потребує глибшого опанування й володіння інструментарієм міжнародно-правового регулювання відносин між державами, регламентації діяльності міжнародних структур, захисту порушених прав тощо.

Україна як член ООН, Ради Європи та інших впливових міжнародних організацій, у своїй практичній діяльності дотримується принципу сумлінного виконання усіх міжнародних зобов’язань і вважає належним чином ратифіковані міжнародні договори частиною внутрішнього права, закріпленого у ст. 9 Конституції України. Нормами міжнародного права послуговуються юристи, посадові особи, державні діячі, а також громадські організації та окремі громадяни в разі оскарження порушених прав і свобод людини в міжнародному суді відповідно до ст. 55 Конституції України.

Міжнародне право як навчальна юридична дисципліна вирізняється специфічною термінологічною мовою, динамічністю змін у правовідносинах та іншими положеннями. Отже, викладений матеріал пропонується як експериментальний, який певною мірою може істотно доповнити, оновити наявний фактичний матеріал міжнародного права, а також сприятиме самостійному вивченню цього курсу.

У посібнику подано матеріал з основних понять міжнародного права і його галузей, зі структури і напрямів діяльності міжнародних організацій; словник юридичних термінів і латинські юридичні терміни і крилаті вирази українською мовою, які використовуються у міжнародному праві; витяг із Конституції України та основні законодавчі акти, що стосуються міжнародно-правових відносин.

Під час підготовки навчального посібника було використано наукові розробки відомих вітчизняних юристів-міжнародників В. Буткевича, М. Буроменського, В. Василенка, О. Висоцького, С. Голова-

того, В. Денисова, А. Дмитрієва, С. Ісаковича, В. Євінтова, В. Муравйова, К. Сандровського, Л. Тимченка, а також російських юристів — М. Богуславського, Г. Ігнатенка, Ю. Колосова, І. Лукашука та ін.

Автор висловлює щиру подяку за рецензії, а також за консультативну й практичну допомогу у підготовці посібника провідним співробітникам відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, практичним працівникам Міністерства закордонних справ і Міністерства юстиції України, Національного центрального бюро Інтерполу в Україні, Української правничої фундації та Асоціації міжнародного права України.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН. ДЖЕРЕЛА, ПРИНЦИПИ І НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Міжнародне право — особлива правова система, що складається з принципів і норм, які регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Такі принципи і норми створюються на підставі узгодження позицій учасників цих відносин і забезпечуються у разі необхідності індивідуальним або колективним примусом.

Функції міжнародного права

Функція	Зміст
Координувальна	Держави встановлюють загальноприйнятні стандарти поведінки у різних сферах відносин за нормами міжнародного права
Регулювальна	Прийняття державами усталених правил, без яких неможливі їх спільне існування і спілкування
Забезпечувальна	Норми міжнародного права спонукають держави дотримуватися певних правил поведінки
Охоронна	Існування механізмів захисту прав та інтересів суб'єктів міжнародного права

ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Об'єкт міжнародного права — це міжнародні відносини, що регулюються принципами і нормами міжнародного права, тобто правовідносини суб'єктів міжнародного права, які можуть складатися у процесі реалізації ними своїх прав і обов'язків.

Предметом міжнародного права є матеріальні й нематеріальні блага, дії або утримання від дій, які не належать виключно до внутрішньої компетенції держави, стосовно яких суб'єкти міжнародного права можуть вступати у правовідносини.

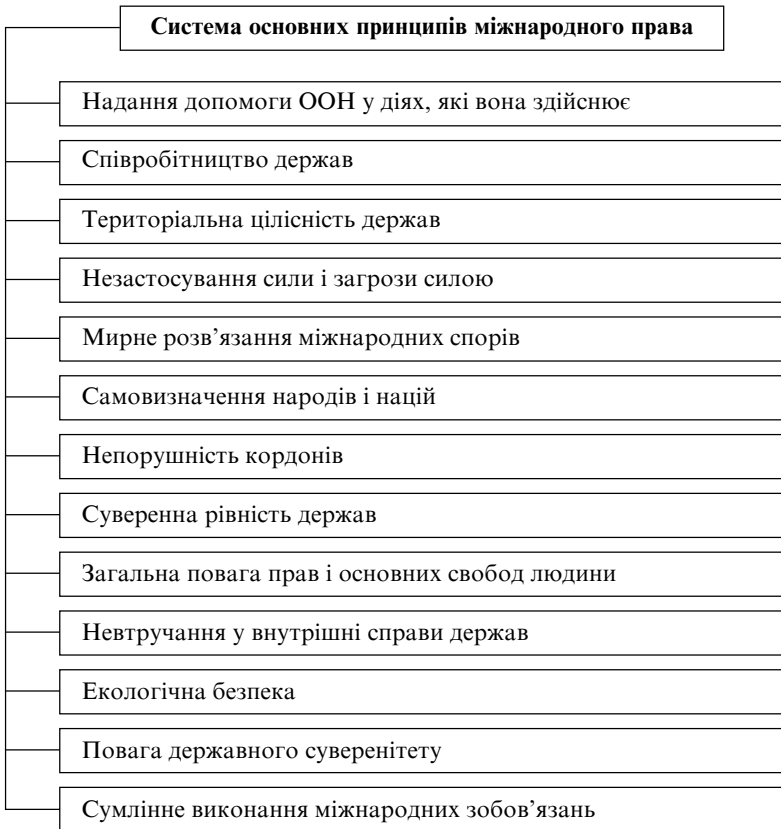

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

22 жовтня 1970 р. на XXV ювілейній сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Декларацію про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН.

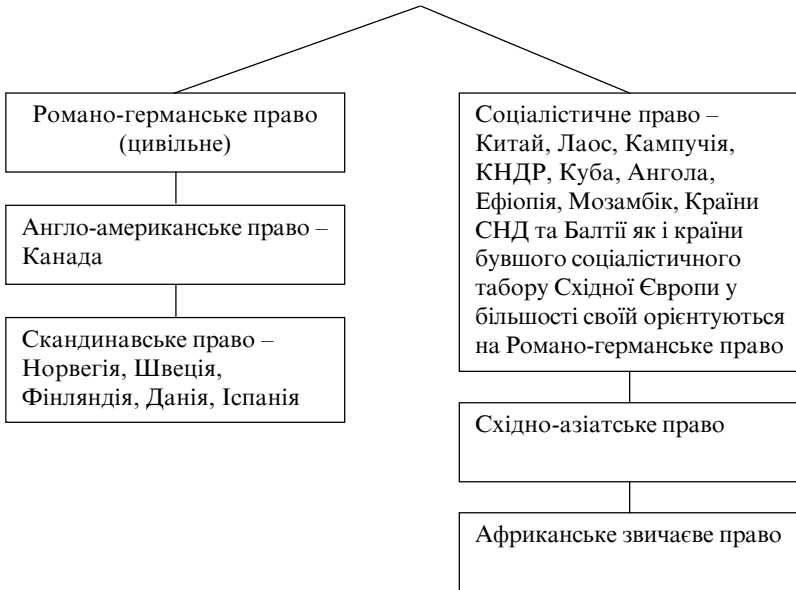
**Концепції співвідношення міжнародного права
і внутрішньодержавного права**

Дуалістична концепція	Моністичні концепції	
	концепція примату міжнародного права	концепція примату внутрішньодержавного права
<p>Міжнародне і внутрішньодержавне право є окремими правопорядками, самостійними галузями права, що впливають на створення окремого правопорядку</p> <p align="center"><i>(Г. Трипель, Д. Анцелотті)</i></p>	<p>Виходячи з “чистої теорії права” співвідношення міжнародного правопорядку і національних правопорядків “нагадує співвідношення національного правопорядку і внутрішніх норм корпорації”</p> <p align="right"><i>(Г. Кельзен)</i></p>	<p>Держава може з власної волі створювати і змінювати не лише норми внутрішньодержавного права, а й норми “зовнішньодержавного (міжнародного)” права</p> <p align="right"><i>(Г. Гегель)</i></p> <p>Міжнародне право юридично є правом тільки тоді, коли воно є правом державним</p> <p align="right"><i>(А. Цорн)</i></p>

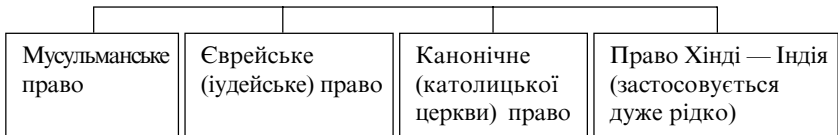
**Співвідношення міжнародного публічного права
і міжнародного приватного права**

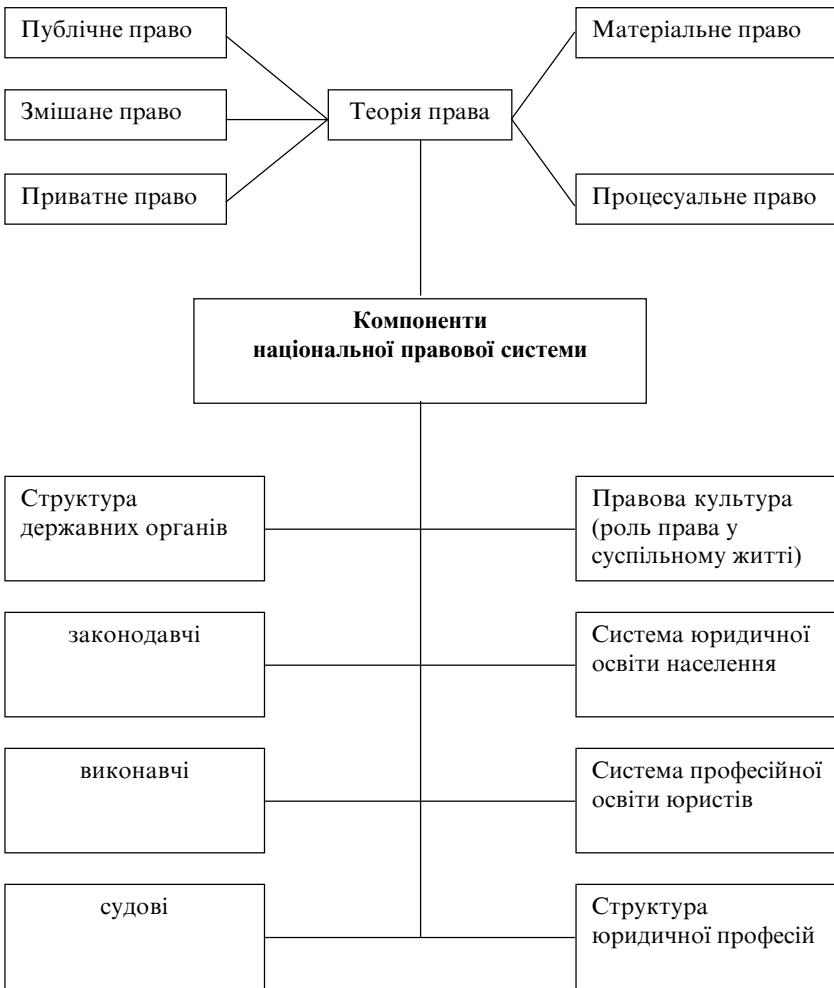
Ознака	Міжнародне публічне право	Міжнародне приватне право
Сфера дії	Глобальна на загально-світовому рівні	Внутрішньодержавне регулювання
Спосіб регулювання	Волевиявлення суб'єктів	Подолання колізій
Суб'єкти	Держави, нації і народи, які борються за свої права; державоподібні утворення; міжнародні міжурядові організації	Фізичні та юридичні особи
Об'єкти регулювання	Міждержавні відносини	Міжнародні приватні (громадянські, сімейні, трудові, цивільні та ін.) відносини
Відповідальність	Міжнародно-правова	Цивільно-правова

Класифікація правових систем сучасного світу

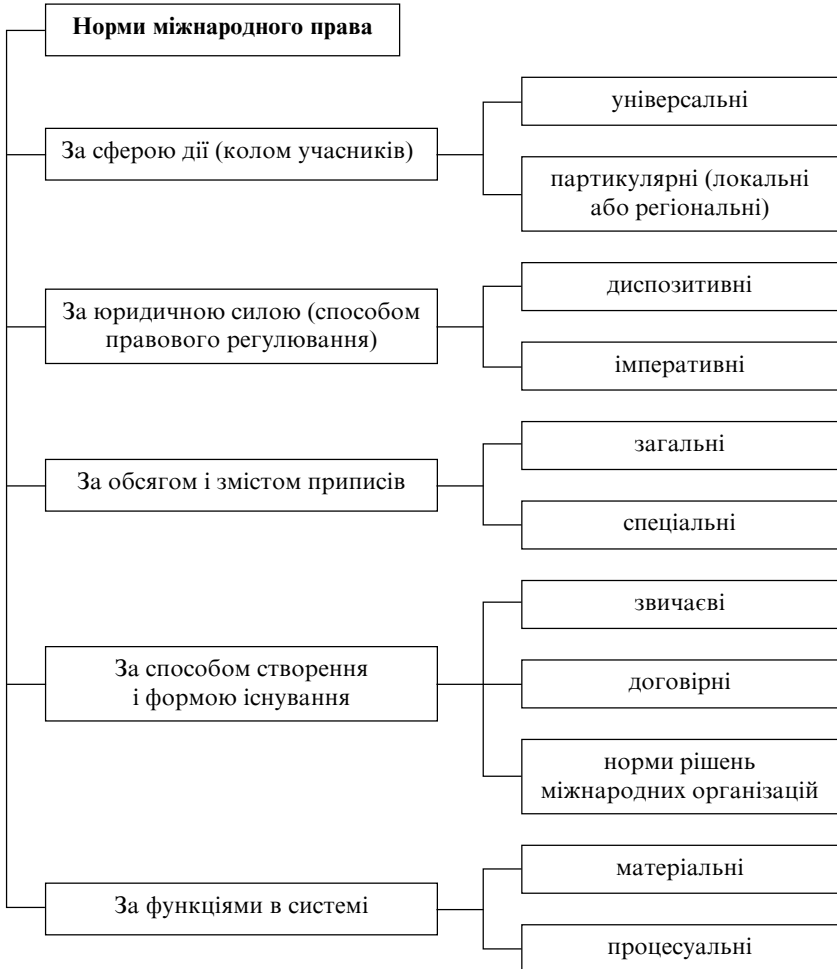
Релігійні правові системи

НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Норма міжнародного права — правило поведінки, яке створюють держави чи інші суб'єкти міжнародного права узгодженням своїх позицій і визнається ними як юридично обов'язкове.

СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. ІНСТИТУТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ І ПРАВОНАСТУПНИЦТВО ДЕРЖАВ

Суб'єкти міжнародного права — учасники міжнародних відносин, врегульованих нормами міжнародного права, які є незалежними й здатними самостійно виконувати обов'язки, визначені цими нормами.

ВИЗНАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Міжнародно-правове визнання — визнання існуючими державами відповідно до міжнародного права нових держав, урядів чи інших органів з метою встановлення з ними офіційних або неофіційних, повних або неповних, постійних або тимчасових відносин.

ПРАВОНАСТУПНИЦТВОДЕРЖАВ

Правонаступництво — перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого у зв'язку з набуттям правоздатності та дієздатності. У міжнародному праві правонаступництво — це заміна однієї держави іншою у несенні відповідальності за міжнародні відносини відповідної території і у здійсненні прав та обов'язків, що існували до цього часу.

Підставами для виникнення правонаступництва є такі: об'єднання держав, їх поділ, відокремлення від держави частини території, передавання частини території однієї держави іншій, утворення нової незалежної держави.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ПОНЯТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

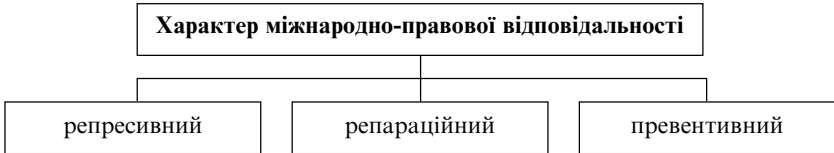
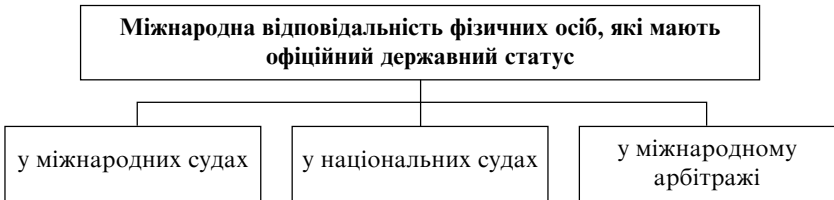
Міжнародно-правова відповідальність — юридичний обов'язок суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки вчиненого правопорушення щодо іншого суб'єкта міжнародного права, або юридичні наслідки, що застосовуються до суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правового зобов'язання.

У міжнародному праві виокремлюють два види **відповідальності** — *нематеріальну* (або політичну, моральну, морально-політичну) і *матеріальну*.

Форма відповідальності — конкретний спосіб застосування до держави-правопорушника несприятливого для неї покарання за невиконання міжнародного зобов'язання.

Види і форми міжнародно-правової відповідальності	
Політична	Матеріальна
<p><i>Сатисфакція</i> — офіційне вибачення, вираження співчуття, запевнення постраждалої сторони в неприпустимості повторення правопорушення, покарання винних тощо</p> <p><i>Санкції</i> — індивідуальні або колективні правомірні примусові заходи, що застосовуються до суб'єкта-правопорушника з метою припинення неправомірної поведінки або покарання за таку поведінку</p> <p><i>Репресалії</i> — правомірні примусові дії держави з метою відновити свої права, порушені іншою державою: заморожування або арешт грошей банківських авуарів; затримання або арешт риболовецьких суден тощо</p> <p><i>Реторсії</i> — правомірні примусові дії держави у відповідь на недружній акт держави з метою відновлення принципів взаємності у відносинах між сторонами</p>	<p><i>Репарація</i> — відшкодування постраждалим від агресії державі матеріальної шкоди грошима, натурою (товарами) або послугами</p> <p><i>Реституція</i> — повернення майна натурою, неправомірно вилученого і вивезеного з території противника стороною, що воювала</p> <p><i>Субституція</i> — різновид реституції, якою передбачено повернення майна аналогічного роду і приблизно рівного тому, що було неправомірно вилучено і вивезено стороною, яка воювала з території противника, тобто заміна неправомірно знищеного або пошкодженого майна, будівель, творів мистецтва тощо подібними і рівноцінними предметами</p>

СУБ'ЄКТИВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУПРАВІ

Міжнародні злочини, за які несуть відповідальність індивіди:

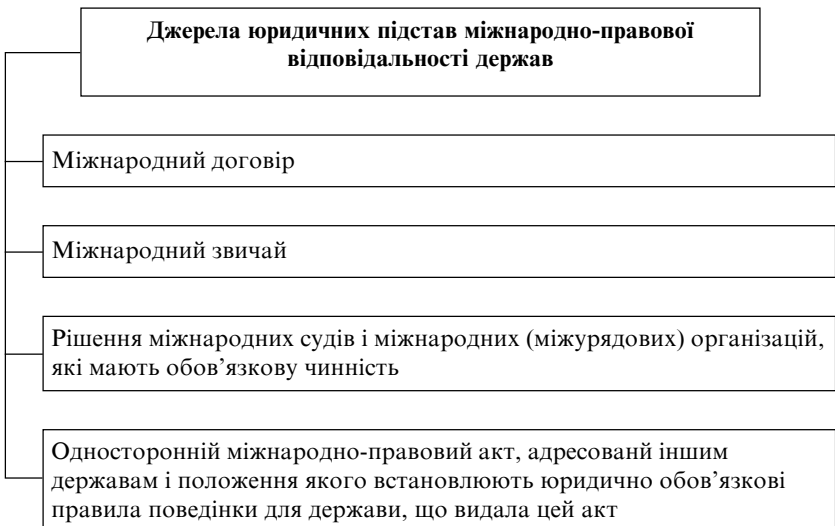
- злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язування і ведення агресивної війни);
- воєнні злочини (порушення законів і звичаїв війни);
- злочини проти людства (вбивства, катування та інші дії, застосовувані до цивільного населення);
- геноцид;
- апартеїд;
- інші види злочинів.

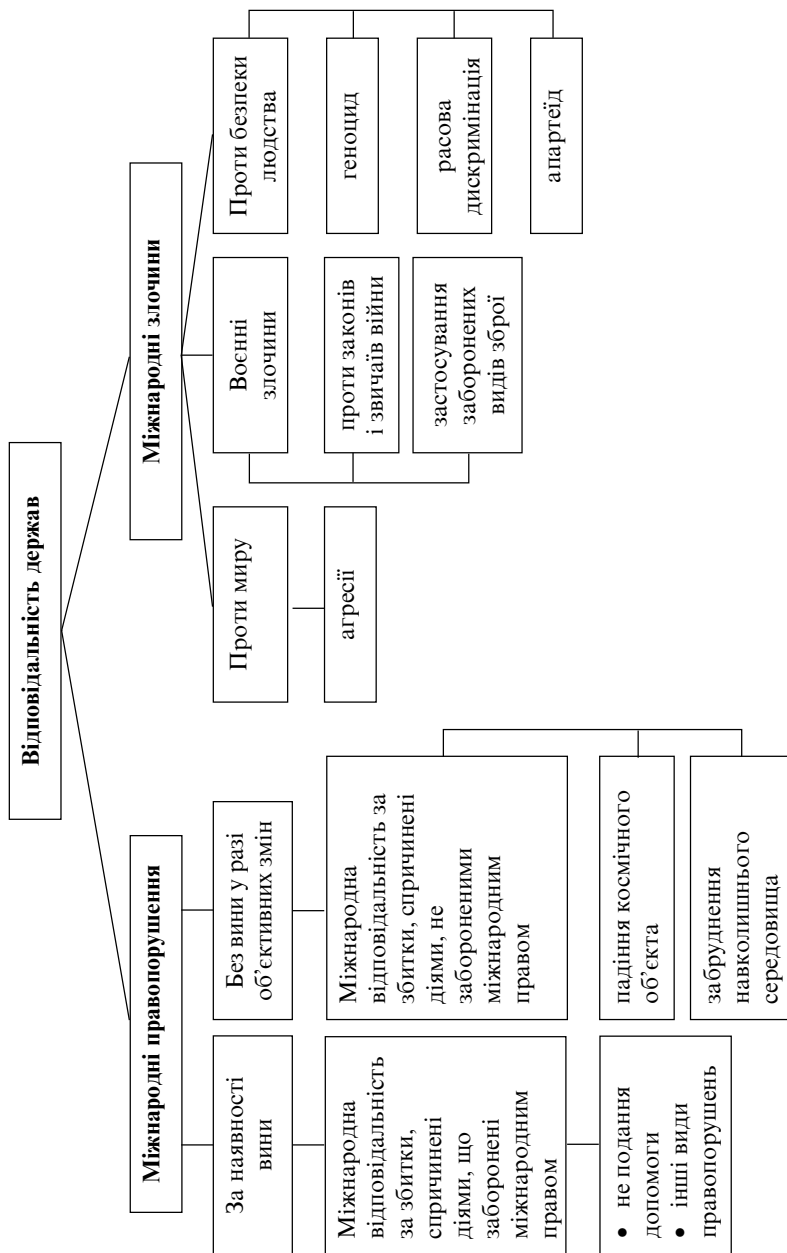
ПІДСТАВИ ДЛЯ ВИНІКНЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Підстава міжнародно-правової відповідальності держави — порушення державою міжнародного зобов'язання, тобто скоєння нею міжнародного правопорушення. Щоб встановити факт міжнародного правопорушення, слід переконатися, що відповідна поведінка чи бездіяльність посадових осіб або органів держави, яку за чинними нормами міжнародного права можна поставити за провину державі, призвела до порушення міжнародного зобов'язання цією державою.

Джерелами юридичних підстав міжнародно-правової відповідальності держав можуть бути будь-які міжнародно-правові акти, приписи яких фіксують юридично обов'язкові для держав правила поведінки.

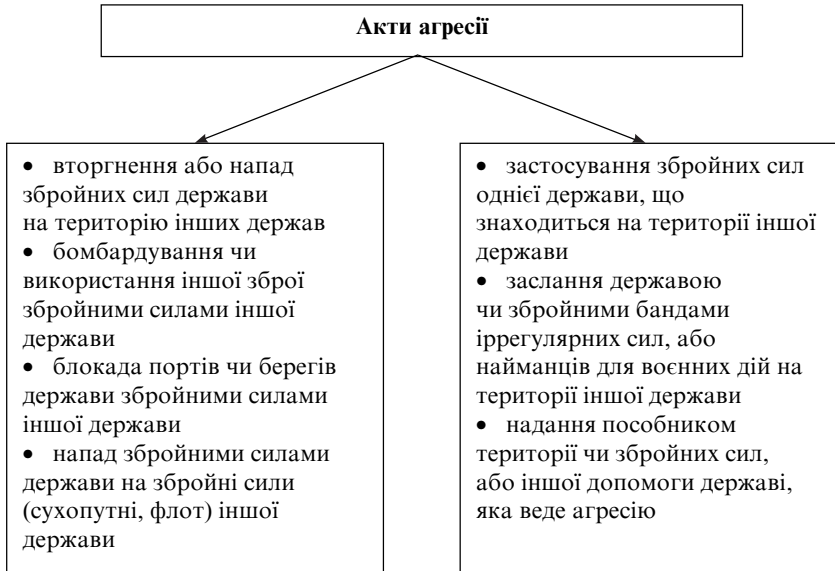
Випадки міжнародної відповідальності держав

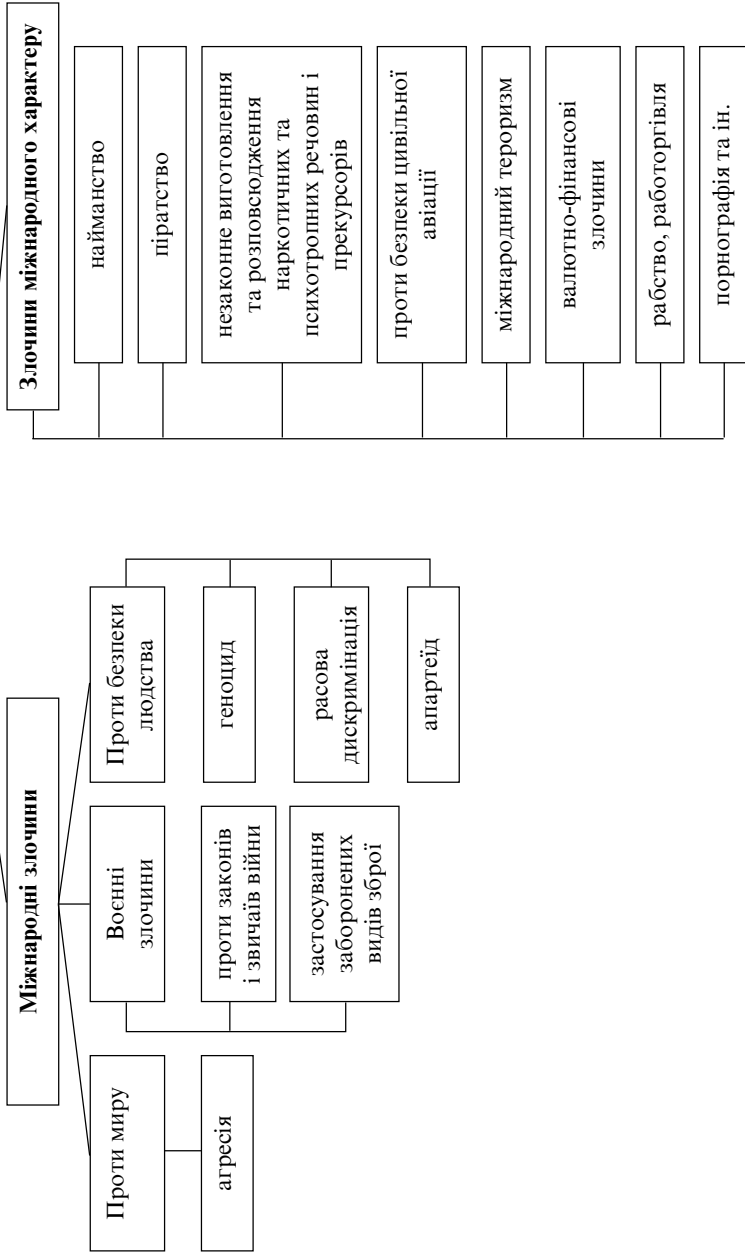
Визначення агресії

Агресія — застосування сили однією державою проти територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або дій, несумісних зі Статутом ООН.

Поняття “агресія” визначено резолюцією XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 1974 р.

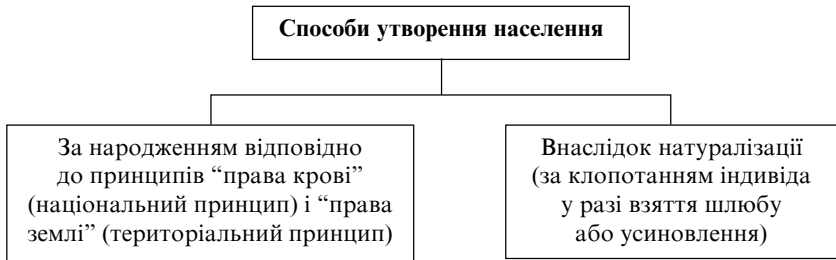
Кримінальна відповідальність фізичних осіб

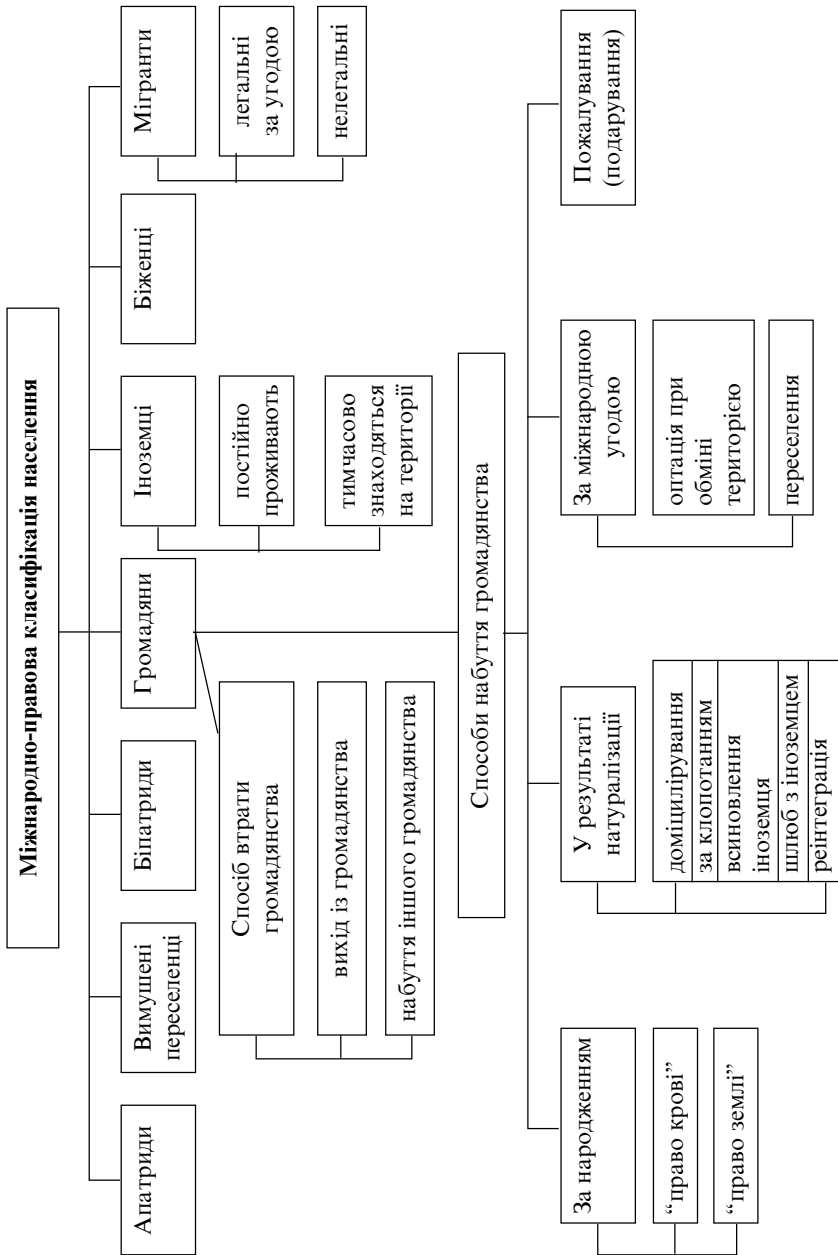

НАСЕЛЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Населення, за міжнародним правом, — це сукупність індивідів, які проживають у певний час на території конкретної держави і перебувають під її юрисдикцією.

СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ДЕРЖАВИ

ГРОМАДЯНСТВО В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

СПЕЦІАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ НАСЕЛЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Особи, які мають право на притулок, — це люди, яким конкретна держава надає можливість сховатися від переслідувань з політичних мотивів, яких вони зазнавали в країні свого громадянства або постійного місця проживання. Обов'язок цієї держави перед міжнародним співтовариством не видавати цих осіб тій державі, в якій вони зазнавали переслідувань.

Біженці — це іноземці або особи без громадянства, які через побоювання стати жертвами переслідувань за ознаками раси, національності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи, політичних переконань змушені залишити територію держави, громадянами якої вони є, або територію свого постійного проживання і не можуть або не бажають користуватися захистом цієї держави через зазначені побоювання, і стосовно яких прийнято рішення про надання статусу біженців.

Переміщені особи — це люди, примусово вивезені під час Другої світової війни фашистською Німеччиною та її союзниками з окупованих ними територій для використання на різних роботах.

Вимушені переселенці — це особи, які змушені залишити певний конфліктний район — місце проживання, через насильство або побоювання переслідувань за ознаками національності, мови, політичних переконань, віросповідання у зв'язку з воєнними кампаніями, масовими порушеннями громадського порядку та іншими порушеннями прав людини і поселитися в іншому регіоні цієї самої держави.

ТЕРИТОРІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Територія в доктрині й практиці міжнародного права — це різні простори земної кулі, що включають її сухопутну і водну поверхні, надра, повітряний і космічний простори, а також небесні тіла.

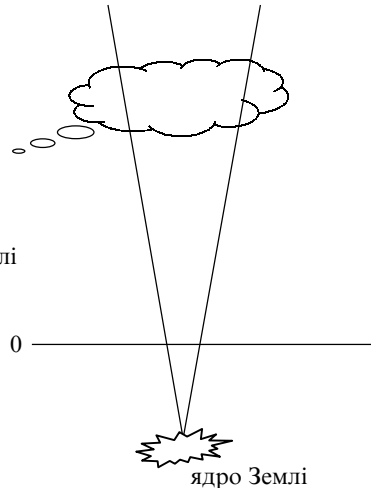
У міжнародному праві території поділяються за таким правовим режимом:

- територія під юрисдикцією держави;
- територія з міжнародно-правовим регулюванням;
- територія зі змішаним режимом регулювання;
- територія, що перебуває під юрисдикцією міжнародного морського права (Конвенція ООН про морське право 1982 р.);
- території зі спеціальним режимом користування;
- міжнародні морські протоки;
- міжнародні ріки;
- міжнародні канали.

Державна територія — це частина поверхні Землі, що правомірно належить певній державі, у межах якої вона здійснює своє територіальне верховенство.

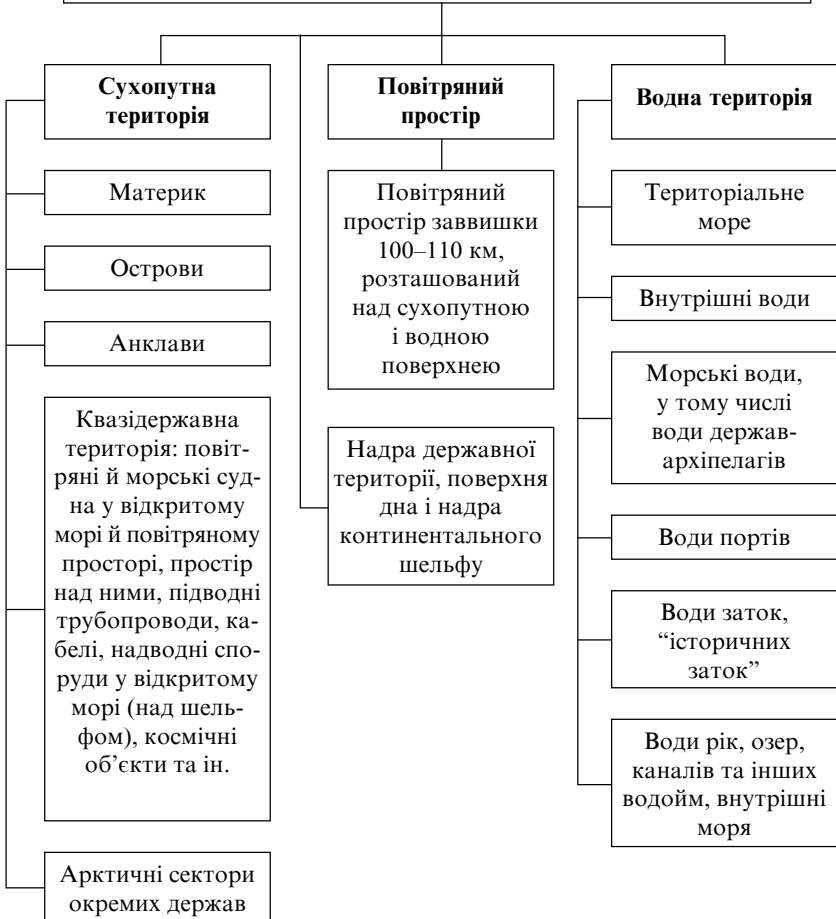
Повітряна територія держави розташована над її сухопутною і водною поверхнею включно до космічного простору (висота 100–110 км); використовується ця територія на висоті 20–25 км для польотів авіації

Сухопутна територія будь-якої держави — це її надра до ядра земної кулі (на сучасному етапі люди використовують углиб 7–10 км суші)

0 — позначка, від якої відлічують вгору повітряний простір, углиб — надра Землі

Територія, що перебуває під юрисдикцією (суверенітетом) держави

Територіальне верховенство держави

Влада держави є вищою щодо всіх фізичних і юридичних осіб, які перебувають на її території

На території держави виключається діяльність публічної влади будь-якої іншої держави

Вища влада держави здійснюється системою державних органів у законодавчій, виконавчій, адміністративній і судовій сферах

Юрисдикція держави, тобто права судових і адміністративних органів з розгляду і вирішення всіх справ на цій території відповідно до компетенції цих органів

У межах своєї території держава може застосовувати до громадян, а також іноземців та осіб без громадянства засоби владного примусу, що мають відповідати закону, якщо інше не передбачене міжнародним договором

Юрисдикція держави поширюється на осіб, споруди і транспортні засоби, що перебувають за межами територіального моря, тобто за її територією, а також на космічні об'єкти та їх екіпажі

Ніхто не має права насильно позбавити державу території, що їй належить, і відповідно природних ресурсів, а також змінити державні кордони

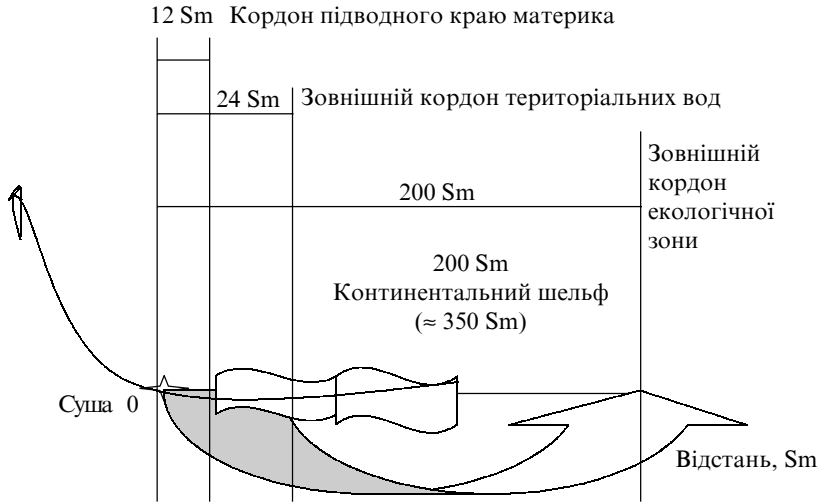
Державна територія, зокрема земля і надра, не можуть бути використані іншими державами, їх юридичними або фізичними особами у промислових цілях без згоди територіального суверена

Території зі змішаним режимом регулювання

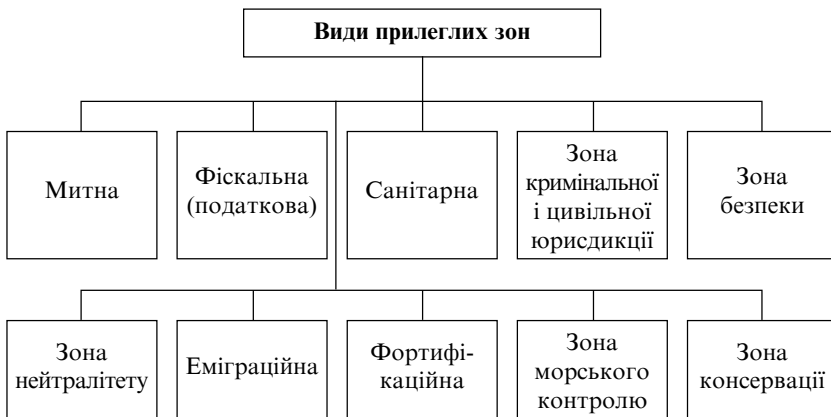
МОРСЬКІ КОРДОНІ ЗОНИ

Морські кордони і зони визначені відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р.

- Примітки: 1. — внутрішньодержавна позначка відліку (точка найбільшого відпливу) морських кордонів і зон.
2. 1 Sm (морська миля) = 1852 м.

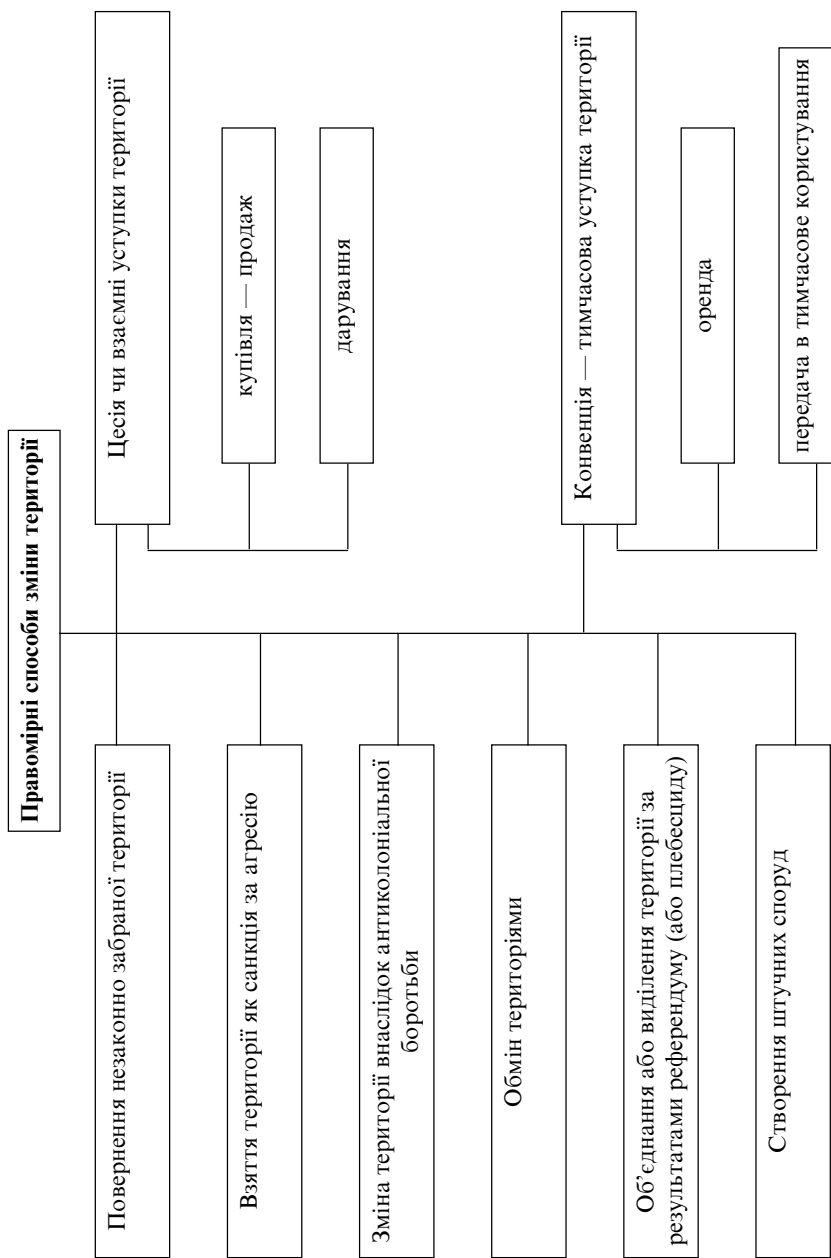
Прилегла зона — це район відкритого моря, що прилягає до зовнішнього кордону територіальних вод і встановлюється для здійснення контролю прибережної держави з метою запобігання порушенням відповідних правил у межах її території або територіального моря.

Міжнародні території — це території, які не перебувають під суверенітетом певної держави, а є спільним надбанням усього людства.

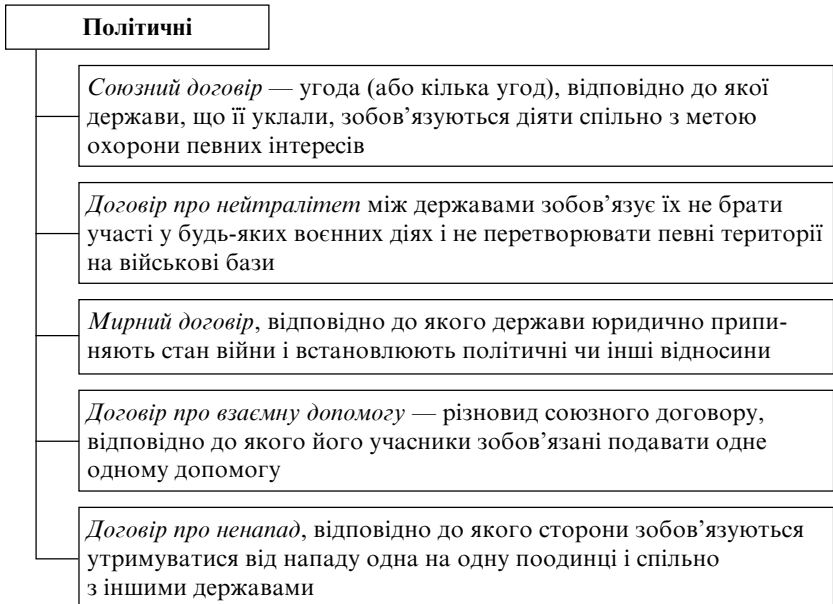

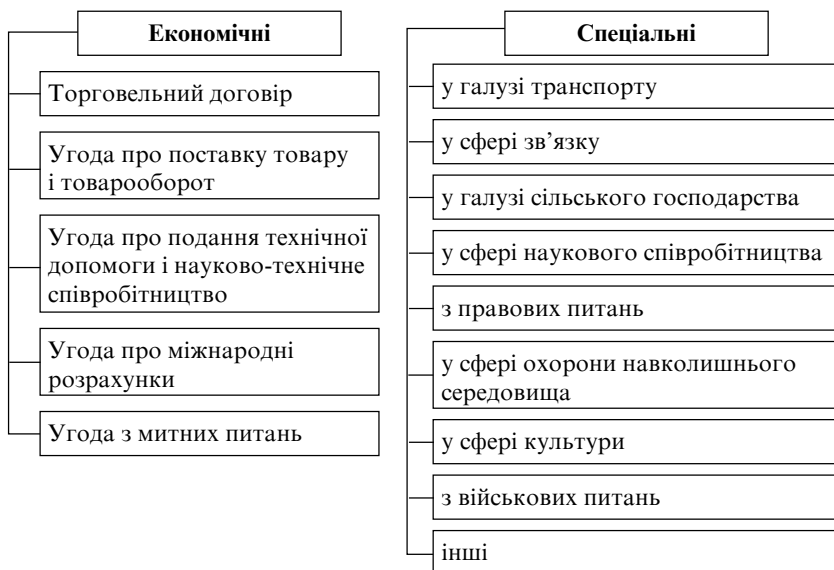
ПРАВОМІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Право міжнародних договорів — це сукупність юридичних норм, які визначають зміст, структуру, підстави набуття чинності договорів і діяльність суб'єктів щодо порядку укладення, форм виконання і розірвання міжнародних договорів.

Головний принцип права міжнародних договорів — *Pacta sunt servanda* (з лат. — договори мають виконуватися).

КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

ОСНОВНІ СТАДІЇ УКЛАДЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ

СТРУКТУРА МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ

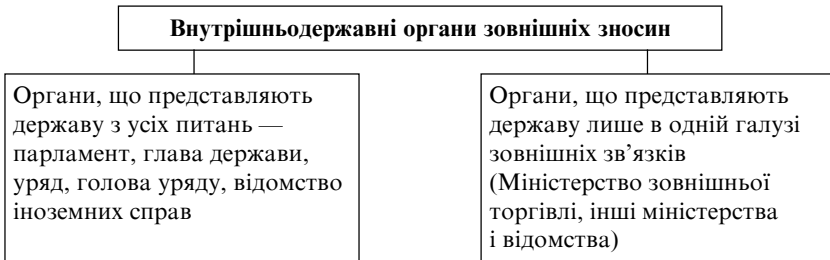
ДИПЛОМАТИЧНЕ І КОНСУЛЬСЬКЕ ПРАВО

Дипломатичне право — це норми міжнародного права, які регламентують порядок дипломатичних зносин між державами та іншими суб'єктами міжнародного права.

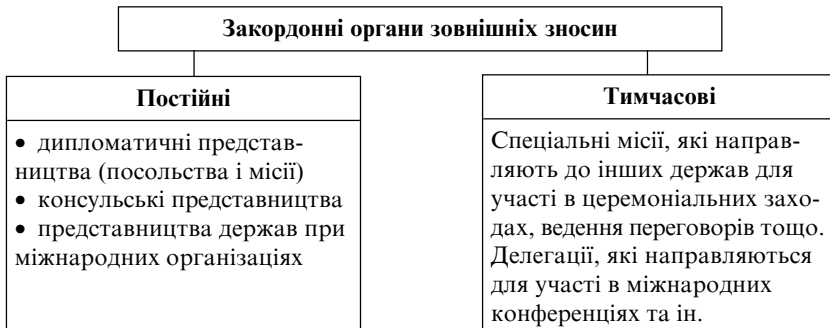
Консульське право — це сукупність національних і міжнародних правових норм, що регулюють діяльність консулів і порядок консульських зносин.

Дипломатичне і консульське право — одні з найстаріших галузей міжнародного права.

Внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин — це державні органи, які здійснюють зв'язки певної держави з іншими державами і міжнародними організаціями, що постійно перебувають на території цієї держави.

Закордонні органи зовнішніх зносин — це державні органи, які здійснюють зв'язки з іншими державами і міжнародними організаціями і розміщені на території іноземної держави.

Класи і ранги дипломатичних представників

Класи голів дипломатичних представництв

Посол, акредитований при главах держав

Посланник, акредитований при главах держав

Повірений у справах, акредитований при міністрах закордонних справ

Дипломатичні ранги

Радник

Перший секретар

Другий секретар

Секретар

Аташе

Класи і ранги дипломатів в Україні

Надзвичайний і повноважний посол

Надзвичайний і повноважний посланник 1-го класу

Надзвичайний і повноважний посланник 2-го класу

Радник 1-го класу

Радник 2-го класу

Перший секретар 1-го класу

Перший секретар 2-го класу

Другий секретар 1-го класу

Другий секретар 2-го класу

Третій секретар

Аташе

КОНСУЛЬСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО

Функції консульства

Захист інтересів своєї держави в державі перебування

Захист інтересів юридичних і фізичних осіб держави, яку представляє консул, у державі перебування, зокрема представництво інтересів своїх громадян у суді в справах про спадщину і в разі смерті, а також охорона інтересів неповнолітніх і недієздатних осіб своєї держави в державі перебування, виконання доручень судових органів тощо

Сприяння розвитку торгівлі, економічних, наукових, культурних зв'язків між своєю державою та державою перебування

Інформування своєї держави про політичну, економічну, культурну, правову і наукову сфери життя держави перебування

Виконання прав нагляду та інспекції щодо літаків і суден прапора своєї держави, надання їм у разі потреби допомоги і сприяння

Видавання паспортів і проїзних документів громадянам своєї держави, а також віз, свідоцтв чи інших необхідних документів для поїздки до держави, яку представляє консульське представництво, громадянам держави перебування та іноземцям, легалізація документів

Види консульських представництв

Генеральне консульство

Консульство

Віце-консульство

Консульське агентство

Консульські ранги

Генеральний консул

Консул

Віце-консул

Консульський агент

Торговельні представництва за кордоном

Торговельне представництво — представницький орган держави за кордоном, який здійснює її функції у сфері зовнішньої торгівлі.
Торговельні представництва як органи зовнішніх зносин були створені колишнім Радянським Союзом для здійснення за кордоном його права у сфері монополії зовнішньої торгівлі

Торговельне представництво — частина дипломатичного представництва в окремій державі, яке здійснює свою діяльність під загальним керівництвом посла (посланника) і підзвітне міністерству зовнішньої торгівлі
Торговельне представництво очолює торговельний представник, призначений урядом

Функції торговельних представництв України за кордоном

Ведення операцій із зовнішньої торгівлі для організацій, які беруть участь у зовнішньоторговельному обороті

Видання дозволів на здійснення торговельних операцій установам, які беруть участь у зовнішньоторговельному обороті

Регулювання і контроль діяльності організацій, що мають дозвіл на самостійний вихід на зовнішній ринок

Видання дозволів на ввезення і транзит товарів через Україну та свідоцтв про їх проходження

Контроль у країні перебування за виконанням законів про зовнішню торгівлю організаціями, які беруть участь у зовнішньоторговельному обороті

Вивчення загальних економічних умов і торговельної кон'юнктури у країні перебування

Випадки закінчення місії дипломатичного представника

Оголошення державою перебування дипломатичного представника *persona non grata* (небажаною особою)

Розірвання дипломатичних відносин або виникнення стану війни між державою, що акредитує дипломатичного представника, і державою його перебування

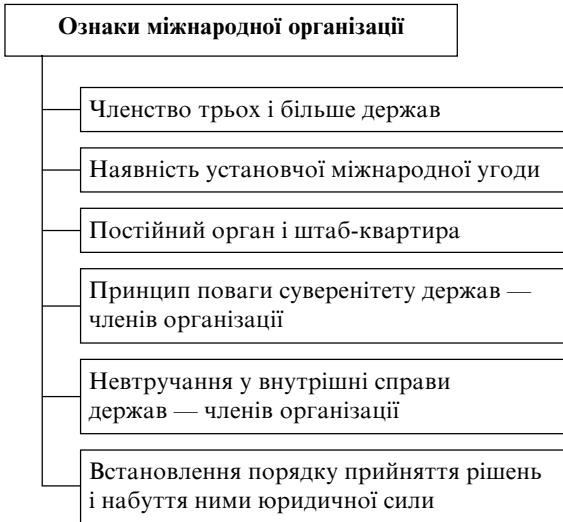
Відкликання дипломатичного представника державою, яка акредитує

Припинення існування як суб'єкта міжнародного права держави, яка акредитувала представника, або держави перебування

Докорінна зміна державного устрою в державі, що акредитувала дипломатичного представника

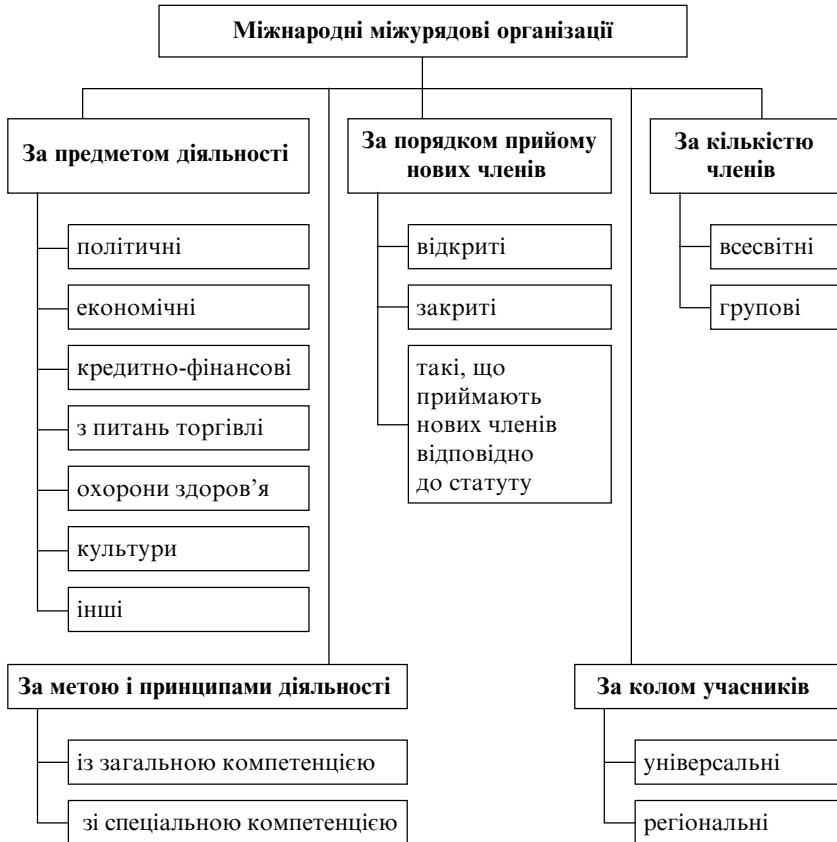
ПРАВОМІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Право міжнародних організацій (одна з галузей міжнародного права) — це сукупність норм, які регулюють створення, функціонування та повноваження міждержавних структур, що є міжнародними організаціями.

Міжнародна міжурядова організація — постійне об'єднання держав, створене на основі міжнародної угоди (статуту чи іншого установчого документа) з метою вирішення міжнародних проблем і розвитку всебічної співпраці. Має постійні органи і діє в інтересах держав-членів за дотримання принципу поваги їх суверенітету.

КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ МІЖУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Принципи ООН

Відмова у міжнародних відносинах від загрози силою або використання її проти інших держав

Мирне вирішення міжнародних спорів

Невтручання у внутрішні справи інших держав і непорушність їх кордонів

Співробітництво держав

Рівноправність і самовизначення народів

Суверенна рівність держав

Добросовісне виконання зобов'язань

Мирне співіснування і територіальна цілісність держав

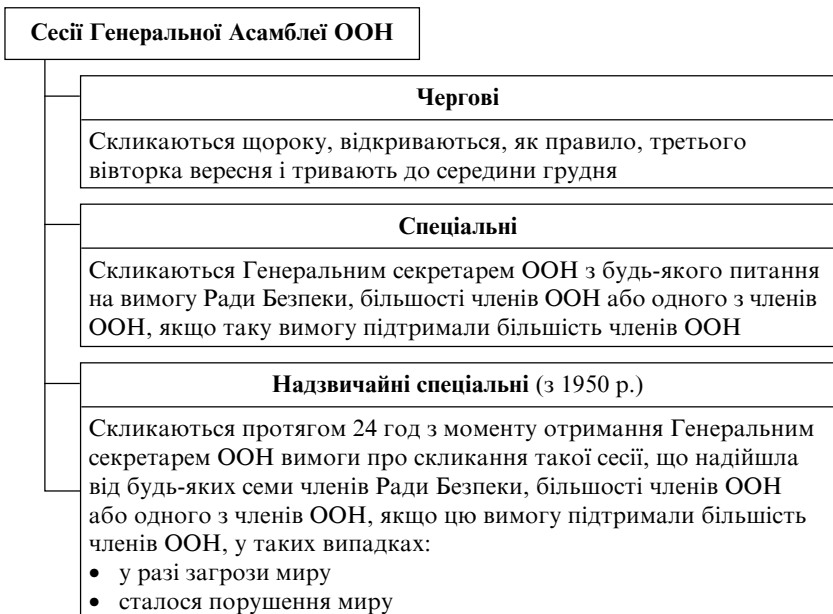
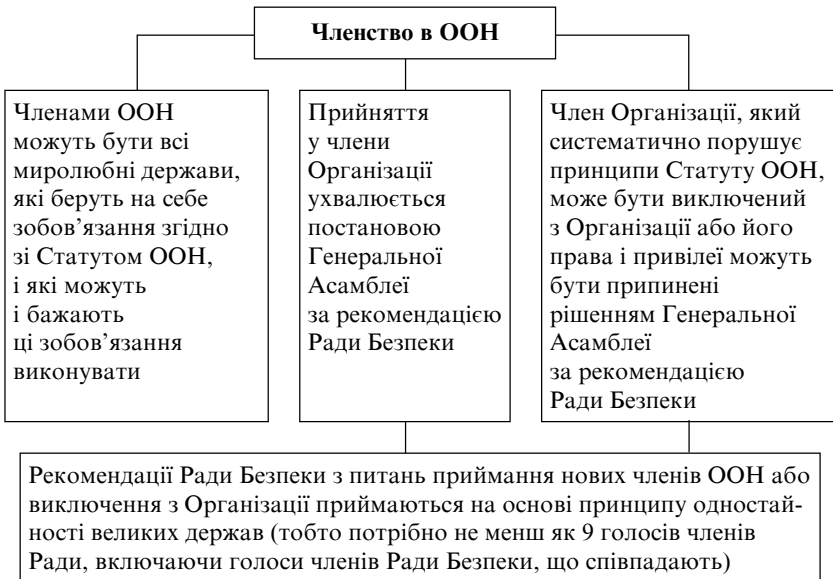
Повага до основних прав і свобод людини

Надання допомоги ООН в усіх її діях, які вона виконує відповідно до Статуту ООН

Забезпечення того, щоб держави, які не є членами ООН, діяли відповідно до принципів ООН, оскільки це необхідно для підтримання міжнародного миру і безпеки

Роззброєння

Одностайність великих держав

ГОЛОСУВАННЯ В ГЕНЕРАЛЬНІЙ АСАМБЛЕЇ ООН

До складу Генеральної Асамблеї входять усі члени ООН.

Кожний член ООН має на Генеральній Асамблеї лише один голос, хоча делегація держави — члена ООН може включати щонайбільше 5 делегатів і 5 заступників, а також необхідну кількість радників і експертів.

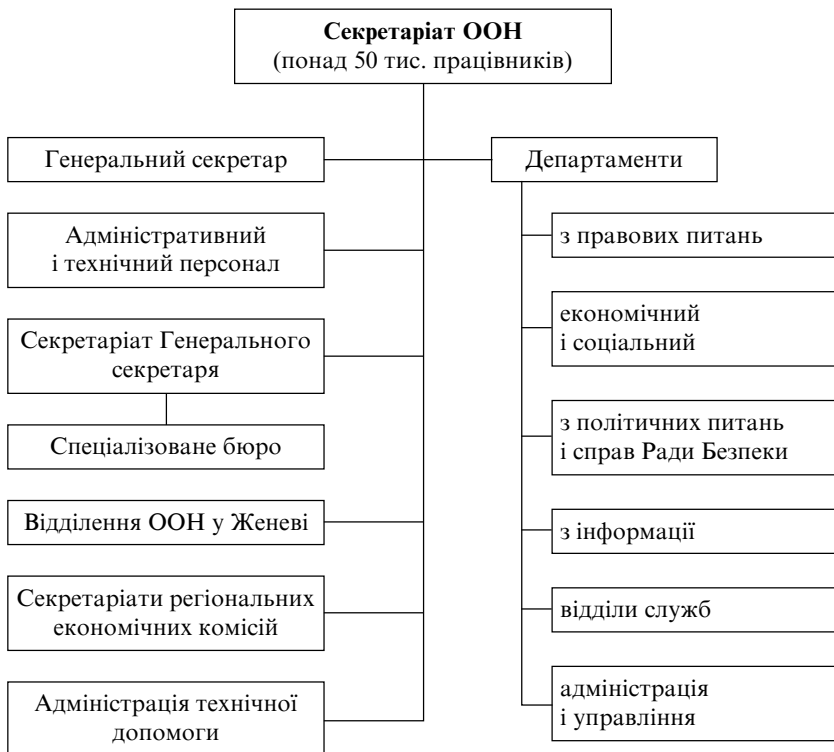
Рішення Генеральної Асамблеї з найважливіших питань ухвалюється більшістю у дві третини голосів присутніх і тих держав — членів ООН, які беруть участь у голосуванні (підтримання міжнародного миру і безпеки, вибори непостійних членів Ради Безпеки і членів Економічної та Соціальної ради відповідно до ст. 18 Статуту ООН, прийняття нових держав до ООН і виключення з неї, призначення Генерального секретаря ООН, бюджетні та деякі інші питання).

Рішення Генеральної Асамблеї з інших питань, особливо процедурних, ухвалюються простою більшістю голосів присутніх і тих держав — членів ООН, які беруть участь у голосуванні.

Для ухвалення рішення на Генеральній Асамблеї необхідна присутність щонайменше половини всіх членів ООН.

Функції Секретаріату ООН

- забезпечення обслуговування органів системи ООН;
- виконання напрацьованих органами системи ООН програм;
- інформування і консультування Генерального секретаря ООН із тих питань, якими займається ООН;
- переклад, друкування, поширення доповідей, резолюцій та інших документів Генеральної Асамблеї ООН, її комітетів і органів;
- усний переклад виступів на засіданнях;
- складання, друкування і розсилання звітів про засідання сесій;
- надсилання усіх документів Генеральної Асамблеї державам — членам ООН, зберігання документів в архівах;
- вивчення і реєстрація міжнародних договорів, які укладають держави — члени ООН;
- керівництво операціями з підтримання миру;
- організація міжнародних конференцій з проблем всесвітнього значення;
- складання оглядів світових економічних тенденцій і проблем;
- підготовка і здійснення досліджень із питань прав людини, роззброєння, розвитку тощо.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР ООН

Генеральними секретарями у різні роки були:

- 1945–1953 рр. — Трюгве Хальвдан Лі (Норвегія);
- 1953–1961 рр. — Даг Хаммаршельд (Швеція);
- 1961–1971 рр. — У Тан (Бірма, нині М'янма);
- 1972–1981 рр. — Курт Вальдхайм (Австрія);
- 1982–1991 рр. — Хав'єр Перес де Куельяр (Перу);
- 1992–1996 рр. — Бутрос Бутрос Галі (Єгипет);
- із січня 1997 р. — Кофі Атта Аннан (Гана).

Функції Генерального секретаря ООН

Політичні

політичні або конфіденційні дії для запобігання ескалації міжнародних спорів, конфліктів і кризових ситуацій

повсякденні консультації з лідерами суверенних держав та іншими урядовими особами

поїздки в різні країни світу з метою поліпшення міжнародної обстановки

доведення до відома членів Ради Безпеки будь-яких спірних питань, пов'язаних із загрозою міжнародному миру і безпеці

Адміністративно-виконавчі

загальні директивні вказівки департаментам, управлінням та іншим організаційним підрозділам Секретаріату ООН

координація діяльності системи ООН

призначення персоналу Секретаріату ООН і управління цим персоналом

участь у засіданнях Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, ЕКОСОП, а також виконання інших функцій, покладених на нього цими органами

підготовка щорічної доповіді, в якій оцінюється робота Організації за минулий період і висловлюються міркування щодо пріоритетів її майбутньої діяльності, а також додаткових доповідей, яких від нього можуть вимагати держави — члени ООН

участь у роботі міжнародних конференцій, які створюються під егідою ООН

МІЖНАРОДНИЙ СУД

Міжнародний суд (один із п'яти основних органів ООН) — судовий орган ООН, що діє на основі спеціального статуту, який є невіддільною частиною Статуту ООН, а також власного регламенту.

Суд складається з колегії незалежних суддів, яких обирають незалежно від їхнього громадянства з кола осіб, які відповідають вимогам, що висуваються в їхніх країнах для призначення на найвищі судові посади, або є юристами з визнаним авторитетом у галузі міжнародного права.

До складу суду входять 15 суддів, які обираються Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки на дев'ять років. Міжнародний суд обирає голову, віце-голову і секретаря на три роки. У складі Міжнародного суду не може бути двох громадян однієї держави.

КОМПЕТЕНЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ

Розглядає і вирішує спори між державами — учасниками Статуту Міжнародного суду і спори інших держав, які не є учасниками Статуту, на умовах, визначених Радою Безпеки щодо кожного окремого випадку.

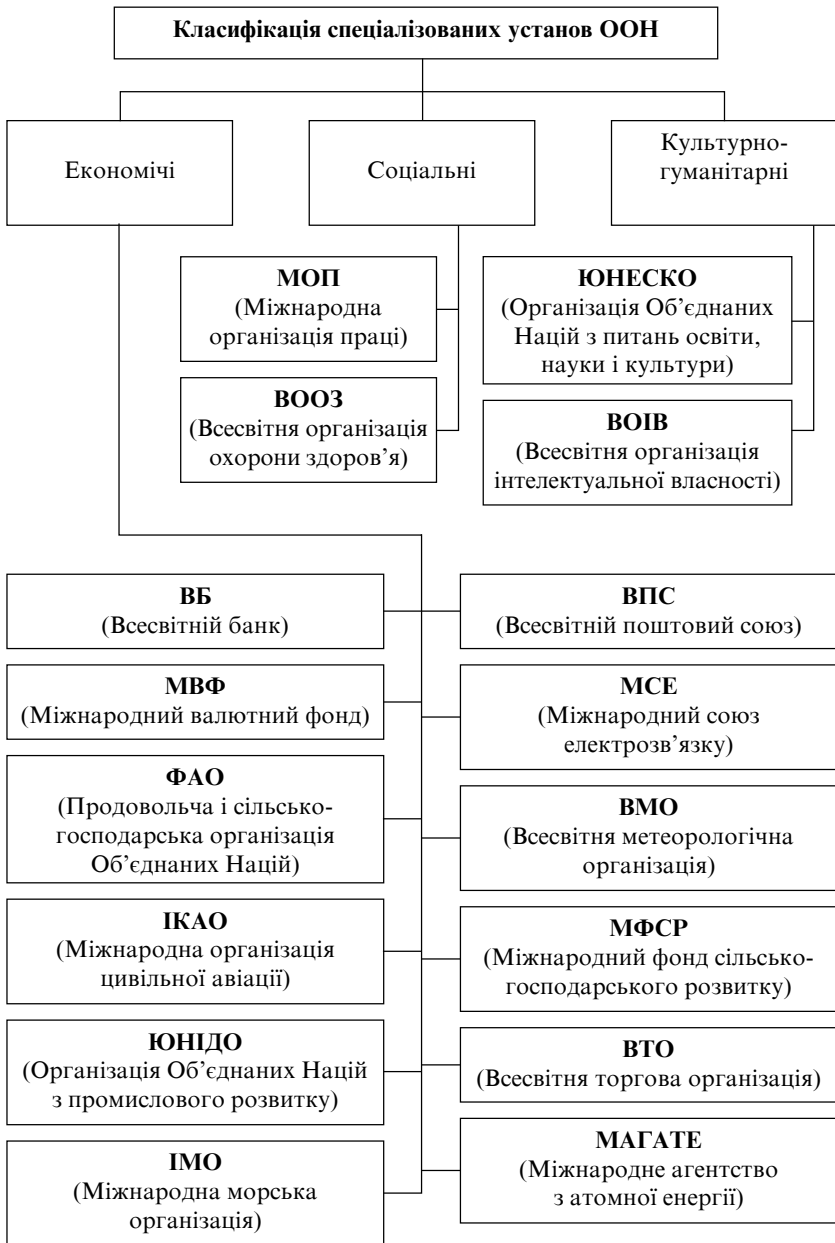
Дає консультативні висновки з правових питань. Безпосередньо запитувати консультативні висновки Міжнародного суду можуть Генеральна Асамблея ООН і Рада Безпеки. Інші органи ООН, міжнародні організації й органи, запитують консультативні висновки з дозволу Генеральної Асамблеї.

Міжнародний суд у своїй діяльності застосовує:

- загальні й спеціальні міжнародні конвенції, що встановлюють правила, визнані супротивними державами;
- міжнародні звичаї як доказ загальної практики, визнаної за правову норму;
- загальні принципи права, визнані цивілізованими народами;
- судові рішення і доктрини найкваліфікованіших спеціалістів із публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм.

Суд може вирішувати спори виходячи із засад справедливості, якщо з цим погодяться сторони.

(Зі Статуту Міжнародного суду)

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)
 Заснована у 1948 р.
 Місцезнаходження — Женева (Швейцарія)
 Керівний орган — Всесвітня асамблея охорони здоров'я,
 в якому представлені всі держави — члени ВООЗ; скликається щороку

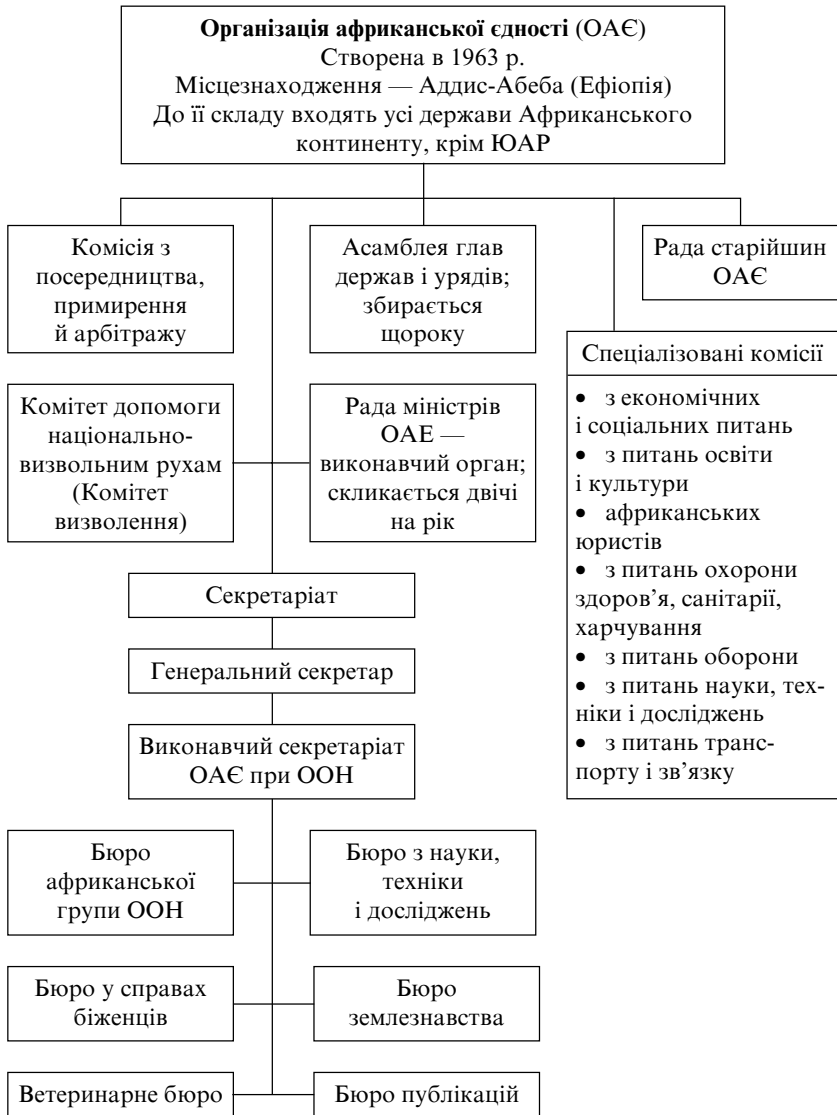

Організація американських держав (ОАД)
Створена в 1948 р.
Місцезнаходження — Вашингтон (США)
До її складу входять усі держави Американського континенту.
1971 р. статус спостерігача отримали Бельгія, Канада, Гайана,
Ізраїль, Іспанія, Італія, Франція, Нідерланди, ФРН, Японія

Генеральна асамблея
держав — членів ОАД;
сесії скликаються один раз на рік

Консультативна
нарада міністрів
закордонних справ

Міжамериканська економічна
і соціальна рада

Консультативний
комітет оборони

Генеральний секретаріат — адміністративний орган ОАД,
до складу якого входять генеральний секретар
і адміністративно-технічний персонал

Постійна рада ОАД

Міжамериканський юридичний комітет

Міжамериканська комісія з мирного вирішення спорів

Спеціалізовані інститути та установи ОАД

Міжамериканський інститут географії та історії

Міжамериканський інститут з проблем індіців

Міжамериканський інститут дитини

Міжамериканський інститут сільськогосподарських наук

Панамериканська організація охорони здоров'я

Міжамериканська рада з освіти, науки і культури

Міжамериканська комісія з прав людини

Міжамериканський суд з прав людини

Ліга арабських держав (ЛАД)
Заснована в 1945 р.
Місцезнаходження — Каїр (Єгипет)

Економічна рада — вищий керівний орган, що складається з представників держав-членів, скликається на сесії двічі на рік
Генеральний секретаріат, до складу якого входять генеральний секретар і адміністративно-технічний персонал
Постійні спеціалізовані комітети <ul style="list-style-type: none"> • політичний • з питань фінансів • транспорту • нафти • у справах біженців • з бойкоту Ізраїлю • з питань культури • з економічних і соціальних питань
Конференція глав держав і урядів (з 1964 р.)
Арабський фонд допомоги африканським країнам. Арабський фонд визволення окупованих територій. Спеціалізовані установи з нафти, фінансів, космосу та ін.
Рада взаємної оборони
Постійна військова комісія

Країни — члени ЛАД	
Алжир	Мавританія
Бахрейн	Марокко
Джибуті	Об'єднані Арабські Емірати
Єгипет	Оман
Ємен	Організація визволення Палестини
Ірак	Саудівська Аравія
Йорданія	Сирія
Катар	Сомалі
Кувейт	Судан
Ліван	Туніс
Лівія	

ПРАВОМІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Право міжнародної безпеки — галузь міжнародного права, яка вивчає відносини, що забезпечують виконання основних принципів збереження миру та безпеки, захисту людства й ефективне функціонування наявних механізмів підтримання миру і безпеки.

ПОНЯТТЯ ПРАВА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

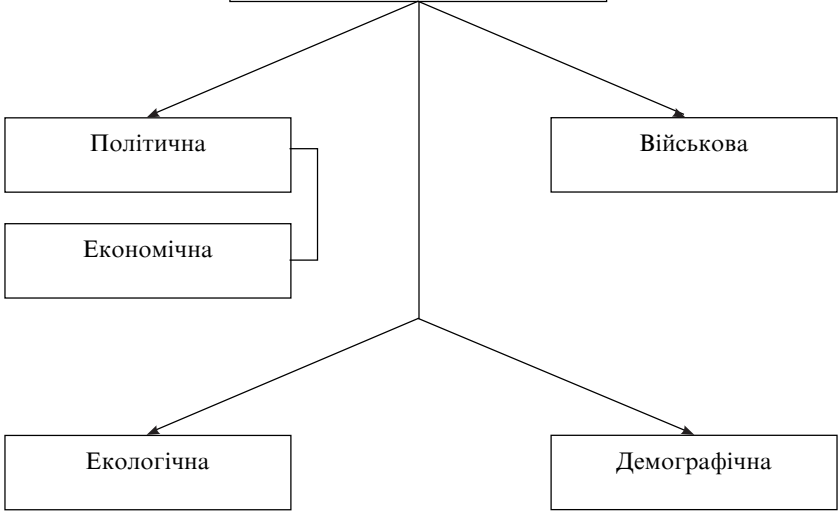
Право міжнародної безпеки — це сукупність правових чи інших засобів, які відповідають основним принципам міжнародного права і спрямовані на забезпечення миру та використання державами колективних заходів проти актів агресії і ситуацій, що загрожують миру й безпеці народів.

Міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки

Мирні засоби вирішення спорів
Колективна безпека (загальна і регіональна)
Роззброєння
Заходи, спрямовані на послаблення міжнародного напруження і припинення гонки озброєнь
Заходи із запобігання ядерній війні
Неприєднання і нейтралітет
Заходи з метою припинення актів агресії, самооборона
Дія міжнародних організацій
Нейтралізація і демілітаризація окремих територій, ліквідація іноземних військових баз
Створення зон миру в різних районах земної кулі
Заходи зі зміцнення довіри між державами та ін.

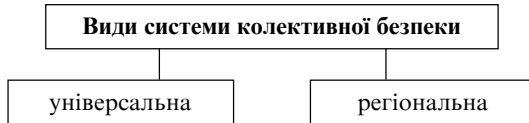

Види міжнародної безпеки

СИСТЕМА КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Система колективної безпеки — співробітництво держав світу або певного регіону з підтримання міжнародного миру і безпеки для запобігання актам агресії.

Положення Статуту ООН, на яких ґрунтується універсальна система колективної безпеки

- заходи мирного вирішення спорів (гл. VI)
- спільні дії превентивного і примусового характеру в разі акту агресії (гл. VII)
- заходи, спрямовані проти загрози силою або застосування сили у відносинах між державами (п. 4 ст. 2)
- заходи із роззброєння (ст. 11, 26, 47)
- заходи з використання регіональних організацій безпеки (гл. X)
- заходи із забезпечення безпеки в перехідний період (гл. VIII)
- тимчасові заходи із припинення порушень миру (ст. 40)
- примусові заходи безпеки без використання збройних сил (ст. 41)
- примусові заходи безпеки з використанням збройних сил (ст. 42)

Види міжнародно-правових способів мирного вирішення міжнародних спорів

Переговори — встановлення контакту й обміну думками між державами — учасниками спору, для досягнення домовленості з різних питань

Добрі послуги — сукупність дій держав або міжнародних організацій, які не беруть участі в певному спорі, з надання матеріальних можливостей для встановлення контакту і ведення переговорів між супротивними державами з метою створення сприятливих умов для мирного вирішення спору

Посередництво — сприяння держав і міжнародних організацій, які не беруть участі у спорі, але яких держави — учасниці спору запросили взяти участь у переговорах з метою мирного врегулювання розбіжностей

Міжнародна слідча процедура (обстеження) — розслідування міжнародним органом конкретних обставин і фактів у разі, якщо міжнародні спори не зачіпають ні честі, ні істотних інтересів сторін

Міжнародна погоджувальна процедура — розгляд спорів у створюваних сторонами на паритетних засадах органах з метою з'ясування фактичних обставин і розроблення проекту конкретних рекомендацій сторонам

Міжнародна арбітражна процедура — добровільна згода супротивних сторін передати свій спір на розгляд третьої сторони (третейський розгляд), рішення якої є обов'язковим для супротивних сторін

Судова процедура — розгляд спорів. Від арбітражної процедури відрізняється порядком створення міжнародного суду, рішення якого є остаточним і юридично обов'язковим для сторін у спорі

Вирішення спорів у міжнародних організаціях

Вирішення спорів іншими способами

Безпосередні дипломатичні переговори — переговори, в яких беруть участь лише зацікавлені держави (супротивні сторони), що вирішують питання про процедуру, метод і зміст вирішення спірної проблеми. Більшість держав світу дотримуються принципу першочерговості безпосередніх дипломатичних переговорів як найефективнішого способу вирішення міжнародних конфліктів

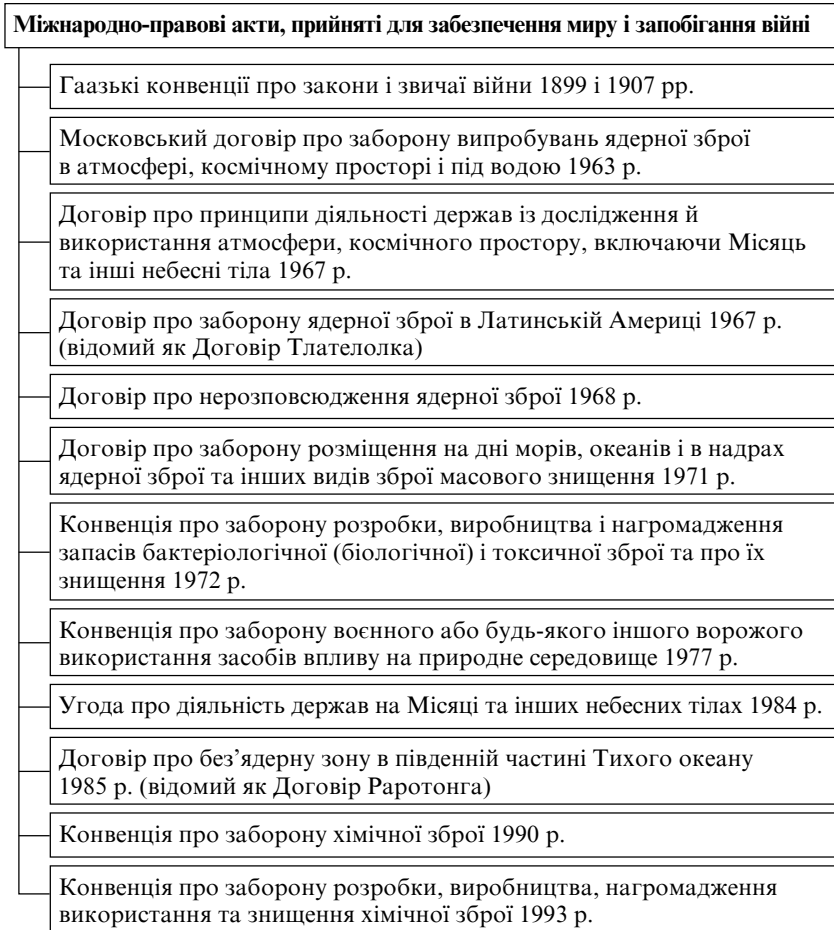
Переговори глав держав і урядів

Переговори міністрів закордонних справ

Переговори дипломатичних представників

Переговори спеціальних місій і уповноважених

Інші переговори без попередніх ультимативних умов, примусу, диктату і погроз

ООНІСПРІЯННЯМИРНОМУВИРІШЕННЮСПОРІВ

Миротворчість — дії, спрямовані на те, щоб схилити сторони, які ворогують, сісти за стіл переговорів і досягти згоди за допомогою мирних засобів, передбачених у гл. VI Статуту ООН (зупинити конфлікт і забезпечити збереження миру).

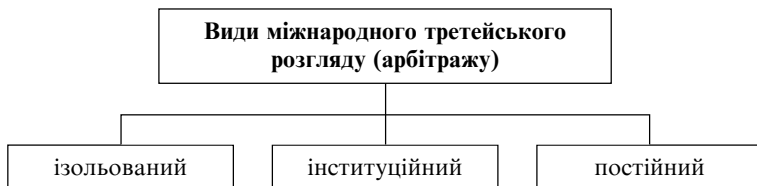
Операції з підтримання миру — присутність ООН у районі міжнародного конфлікту з метою реалізації або контролю за перебігом реалізації домовленостей про обмеження та припинення конфлікту, а також забезпечення доставки гуманітарної допомоги мирному населенню, що постраждало від конфлікту. Це може бути розгортання місії з військового, поліцейського або цивільного персоналу ООН.

Постконфліктне миробудівництво — дії з виявлення й усунення причин конфлікту, підтримання структур, схильних сприяти зміцненню миру (запобігання рецидиву такого конфлікту), надання певної допомоги, що сприяє запобіганню виявам конфлікту.

Контроль за проведенням виборів — дії, спрямовані на те, щоб визначити, чи був процес підготовки і проведення виборів “вільним і справедливим на кожному етапі”.

МІЖНАРОДНИЙ ТРЕТЕЙСЬКИЙ РОЗГЛЯД (АРБІТРАЖ)

Міжнародний третейський розгляд, або арбітраж — це спосіб мирного вирішення спорів на основі добровільної згоди супротивних держав на розгляд спору третьою стороною, рішення якої є обов'язковим для зацікавлених сторін (на відміну від рішень слідчих і погоджувальних комісій) (гл. 1–3 Конвенції про мирне вирішення міжнародних спорів 1907 р.).

Ізолюваний арбітраж — спосіб мирного вирішення спору, який застосовують з огляду на особливу угоду супротивних держав для вирішення конкретного спору.

Інституційний (обов'язковий) *арбітраж* — спосіб вирішення спору, що передбачає наявність між державами особливої угоди, згідно з якою вони зобов'язуються передавати спори, які можуть виникнути між ними, на вирішення третій, незацікавленій стороні.

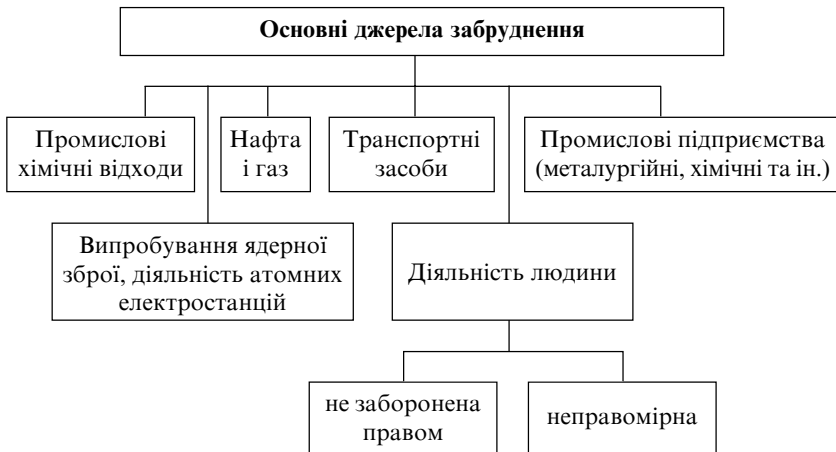
Постійний арбітраж — спосіб мирного вирішення спору в постійній палаті третейського суду — міжнародному постійному арбітражному органі, створеному в 1900 р. у Гаазі на основі Гаазької конвенції 1899 р. про мирне вирішення міжнародних спорів і Гаазької конвенції 1907 р. про мирне вирішення міжнародних зіткнень (ст. 41–51).

МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Міжнародне екологічне право — галузь міжнародного права, що складається з норм та інститутів, які регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у сфері їх відносин з навколишнім природним середовищем щодо запобігання й усунення шкоди з різних джерел, що завдається національним системам навколишнього

середовища окремих держав і системам навколишнього середовища за межами дії юрисдикції держав.

Об'єкти міжнародного екологічного права — це міждержавні та інші міжнародні відносини, пов'язані з природокористуванням, охороною навколишнього середовища, збереженням унікальних творінь природи, штучним відтворенням сприятливого стану природного середовища, захистом від несприятливого впливу стихії, тобто увесь комплекс відносин у сфері взаємодії міжнародної спільноти з навколишнім природним середовищем.

ОБ'ЄКТИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

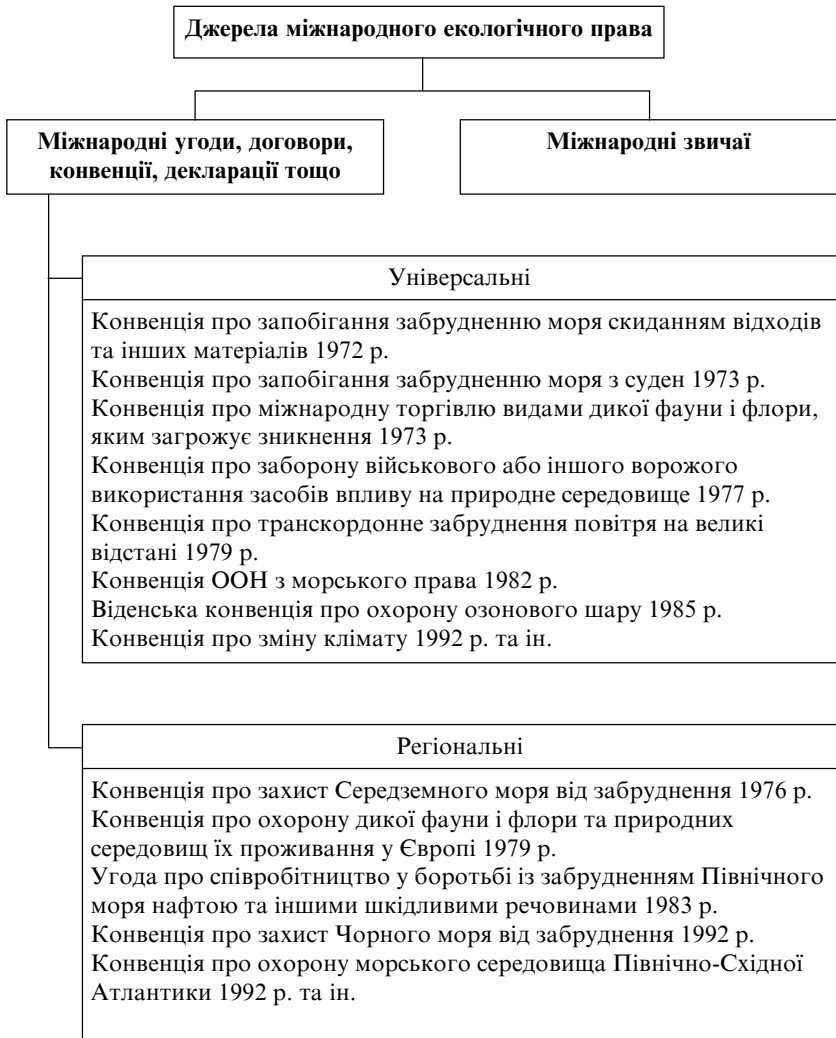
Планетарне середовище Землі — Світовий океан і його природні ресурси, атмосферне повітря, навколосемний космічний простір, окремі представники тваринного і рослинного світу, унікальні природні комплекси, частина прісноводних ресурсів, а також генетичний фонд Землі

Національні природні ресурси, що перебувають під юрисдикцією держав. У визначенні їх правового режиму основну роль відіграють норми внутрішнього права. Водночас збільшується кількість міжнародних договорів щодо охорони національних природних ресурсів

Міжнародні природні ресурси, що перебувають за межами дії національної юрисдикції або в процесі свого природного циклу виявляються на території різних держав. Правовий режим охорони й використання цих ресурсів визначають за нормами міжнародного права

Універсальні природні ресурси, що перебувають у загальному користуванні всіх держав (відкрите море, космос, Антарктика, морське дно за межами національної юрисдикції)

Багатонаціональні природні ресурси або такі, що поділяються, належать двом або більше країнам, або такі, що використовуються ними (наприклад, водні ресурси міжнародних рік, популяції мігруючих тварин, прикордонні природні комплекси)

Принципи міжнародного екологічного права

Захист навколишнього середовища на благо нинішнього і майбутнього поколінь

Міжнародне співробітництво держав та інших суб'єктів міжнародного права із збереження і підтримання якості навколишнього середовища

Навколишнє природне середовище за межами державних кордонів є спільним надбанням усього людства

Забезпечення екологічної безпеки

Заборона військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище у концентрованому вигляді

Незаподіяння шкоди навколишньому середовищу

Усунення негативних наслідків шкоди, заподіяної навколишньому середовищу

Міжнародно-правова відповідальність держав за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу

Неприпустимість заподіяння транснаціональної шкоди навколишньому середовищу

Відповідальність держав за заподіяння екологічної шкоди системам навколишнього середовища інших держав і районів загального користування

Оцінювання транскордонних екологічних наслідків планованої діяльності

Свобода дослідження навколишнього середовища і використання його компонентів

Неприпустимість радіоактивного забруднення навколишнього середовища

Рациональне і науково обґрунтоване управління природними ресурсами

Захист екологічних систем Світового океану

У червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища, на якій було прийнято Декларацію про навколишнє середовище і розвиток.

МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО

Міжнародне морське право — це галузь міжнародного права, що складається з принципів і норм, які визначають правовий режим морських просторів і регулюють відносини суб'єктів міжнародного права у зв'язку з їх діяльністю у Світовому океані.

МОРСЬКІ ПРОСТОРИ

Простори морів і океанів земної кулі поділяють на простори, що перебувають під суверенітетом різних держав і є територією кожної з них, а також простори, на які не поширюється суверенітет жодної з держав.

Морські простори, що перебувають під суверенітетом різних держав

Внутрішні морські води — прибережні морські води держави, на які поширюються суверенітет держави і її юрисдикція у повному обсязі

Територіальне море (або територіальні води) — пояс морських вод завширшки до 12 миль, що прилягає до сухопутної території держави або її внутрішніх морських вод і входить до складу державної території. Правовий режим такого поясу визначається національним правом і нормами міжнародного права

Прилегла зона — пояс морських вод, що прилягає до територіального моря, у межах якого прибережна держава має право здійснювати контроль з метою недопущення порушень певних правил (ст. 8 Конвенції ООН з морського права 1982 р.)

Архіпелажні води — морські простори держав-архіпелажів, обмежені прямими архіпелажними вихідними лініями, що з'єднують точки (які найбільше видаються в море) найвіддаленіших островів і рифів архіпелагу, що обсягають

Морські простори, на які не поширюється суверенітет жодної з держав

Міжнародні протоки — природні звуженості, які з'єднують частини відкритого моря або виключної економічної зони і використовуються для міжнародного судноплавства й повітряної навігації (ст. 8 Конвенції ООН з морського права 1982 р.)

Континентальний шельф — морське дно і надра підводних районів, що простягаються від зовнішнього кордону територіального моря прибережної держави до встановлених морським правом меж (не більш як 350 морських миль). Правовий режим регулюється Женевською конвенцією про відкрите море і прилеглу зону 1958 р.

Виключна економічна зона — зона, що прилягає до територіального моря, а також смуга відкритого моря завширшки до 200 миль, в якій лише прибережна держава має право встановлювати особливий правовий режим

Міжнародний район морського дна — дно морів і океанів і його надра за межами дії національної юрисдикції, тобто за межами континентального шельфу

Відкрите море — морський простір, який не входить у територіальні води та архіпелажні води жодної з держав

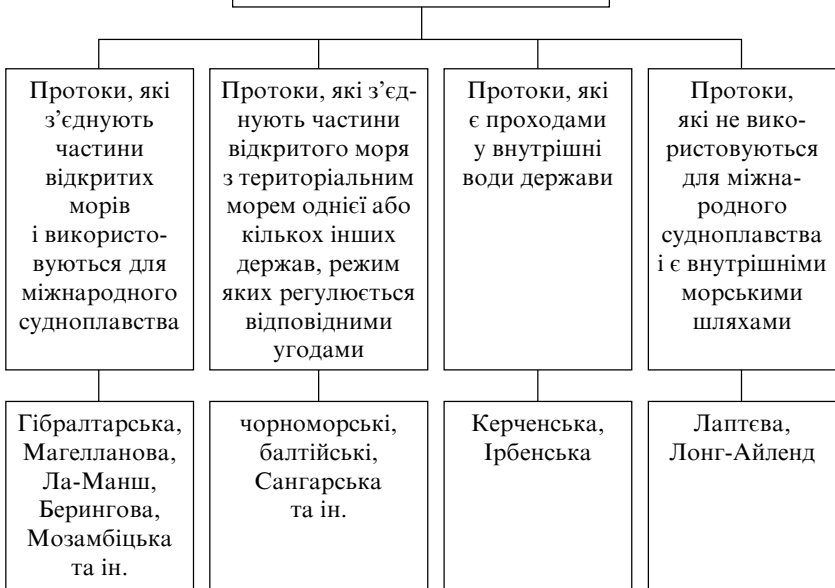
Міжнародні канали — штучні водні шляхи, які з'єднують моря й океани та використовуються для міжнародного судноплавства

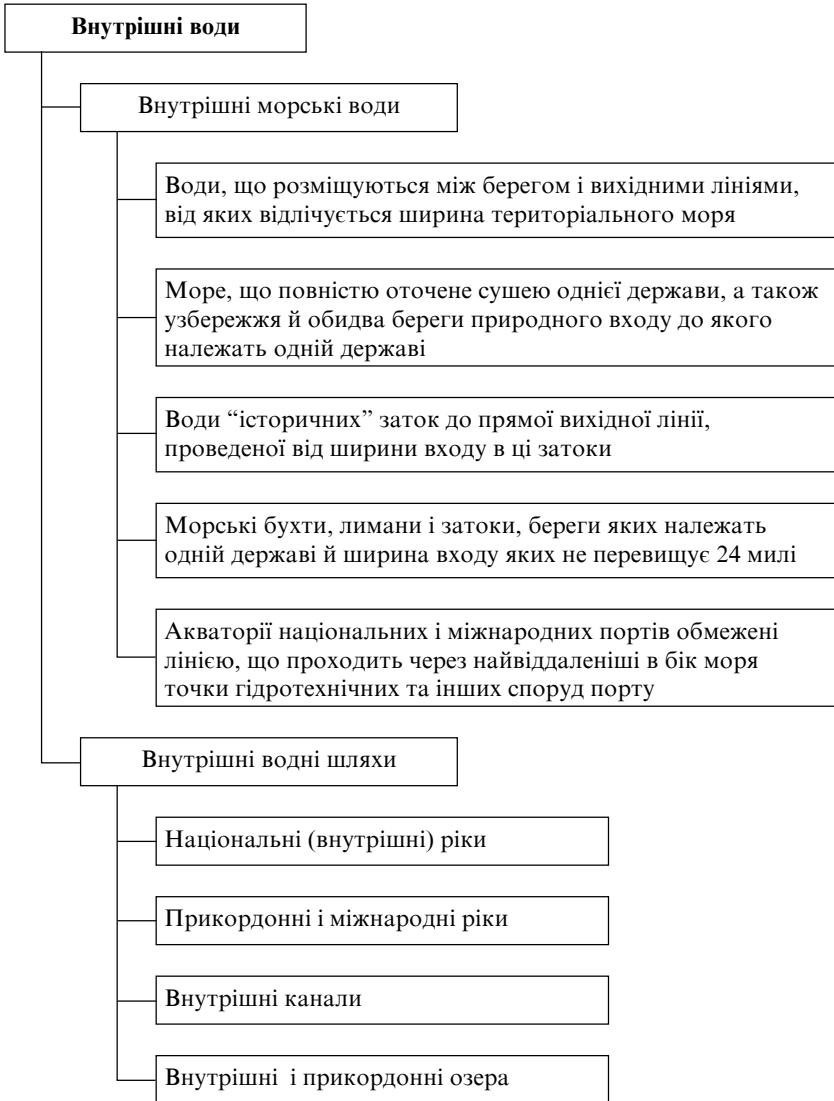
РЕЖИМ ВІДКРИТОГО МОРЯ

Відкрите море — це усі частини моря, які не входять ні в територіальне море, ні у внутрішні води будь-якої держави (ст. 1 Конвенції про відкрите море 1958 р.).

Класифікація проток

**Дії, заборонені військовим кораблям у територіальних водах
і портах іноземних держав**

Рух у порту озброєних катерів (шлюпок)

Навчання на шлюпках з висадкою десанту

Фотографування і складання схем військових об'єктів

Складання планів і схем портових та інших споруд

Складання опису будь-яких районів і територіальних вод

Занурення підводних човнів і їх плавання в зануреному стані

Польоти літальних апаратів з борту корабля в територіальних водах і над територією держави

Використання радіо, спуск водолазів та виконання інших дій без спеціального дозволу

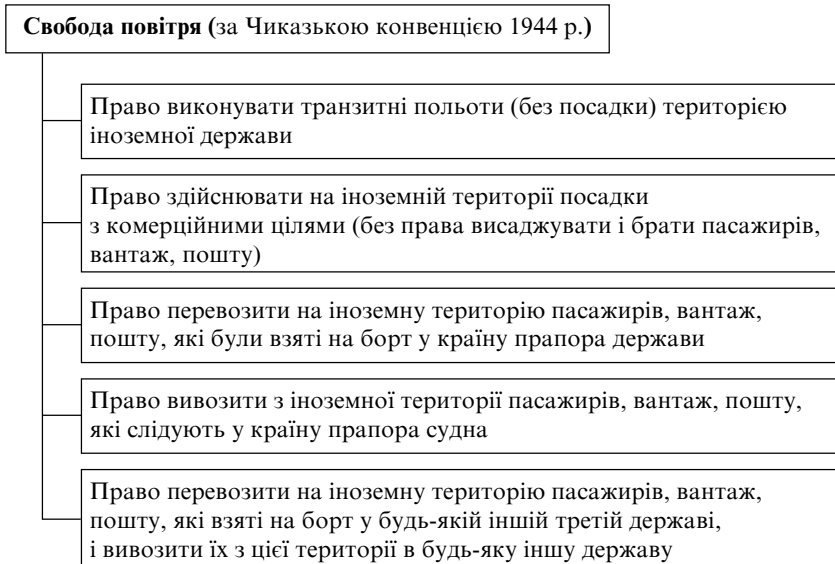
Навчальні стрільби, встановлення мін

Встановлення димових завіс, будь-які вибухи

МІЖНАРОДНЕ ПОВІТРЯНЕ І КОСМІЧНЕ ПРАВО

Міжнародне повітряне право — це галузь міжнародного права, що складається із сукупності спеціальних принципів і норм, які регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з використанням повітряного простору, організацією повітряного спілкування, комерційною діяльністю та забезпеченням безпеки цивільної авіації і визначають правовий режим повітряного простору.

Міжнародне космічне право — сукупність міжнародних принципів і норм, що встановлюють правовий режим космічного простору, включаючи небесні тіла, а також регулюють права й обов'язки учасників космічної діяльності.

Принципи міжнародного повітряного права

Свобода польотів у міжнародному повітряному просторі

Винятковий і повний суверенітет держав над їх повітряним простором

Визнання національності судна на основі його реєстрації

Забезпечення безпеки міжнародної цивільної авіації

Захист повітряних суден від актів незаконного втручання

Відшкодування шкоди, завданої повітряними суднами

Основні напрями космічної діяльності держав

Безпосереднє телевізійне мовлення з використанням супутників

Дистанційне зондування Землі з використанням супутників

Створення геостаціонарної орбіти

Використання в космосі ядерних джерел енергії

Вивчення проблем охорони біосфери Землі

Міжнародний договір щодо використання космічних засобів

Медичні та біологічні спостереження і досліді

Дослідження ресурсів інших планет і вивчення можливості їх експлуатації

Космічна метеорологія

Джерела міжнародного космічного права

Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою 1963 р.

Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, 1967 р.

Угода про порятунок космонавтів, повернення космонавтів та об'єктів, запущених у космічний простір, 1968 р.

Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами, 1972 р.

Конвенція про реєстрацію об'єктів, які запускаються в космічний простір, 1974 р.

Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 р.

Угода про співробітництво в дослідженні й використанні космічного простору в мирних цілях (між соціалістичними країнами) 1976 р.

Угода про створення міжнародної системи та організації космічного зв'язку "Інтерспутник" 1971 р. та ін.

Принципи міжнародного космічного права

Дослідження і використання космічного простору і небесних тіл на благо людства

Відповідність діяльності у галузі дослідження і використання космосу та небесних тіл міжнародному праву

Неприпустимість національного присвоєння космосу

Рівні права усіх держав на дослідження і використання космосу

Національна юрисдикція і контроль держави над космічними об'єктами, занесеними в її реєстр

Обов'язок держави уникати шкідливого забруднення космосу

Подання допомоги екіпажу космічного корабля у разі аварії, лиха або змушеної посадки

Міжнародне співробітництво і взаємодопомога у разі космічної діяльності

Міжнародна відповідальність за національну діяльність у космосі

Свобода космосу для наукових досліджень

Міжнародна відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Міжнародне кримінальне право — галузь міжнародного права, що складається з принципів і норм, які визначають поняття міжнародних злочинів, форми співробітництва держав із запобігання та розкриття транснаціональних злочинів, правила діяльності поліцейських структур, принципи поведіння з правопорушниками і підстави виконання покарання.

Види міжнародних злочинів

Злочини проти людства

- Злочини проти миру: планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивних війн, геноцид, апартеїд, екоцид, расизм, колоніалізм
- Злочини проти людства: вбивство, заслання, поневолення, переслідування та інші жорстокості щодо цивільного населення
- Військові злочини: порушення законів і звичаїв війни, вбивство військовополонених, заручників, парламентарів, уведення в рабство населення, безцільне знищення міст, сіл

Злочини міжнародного характеру (міжнародні кримінальні злочини)

- Злочини проти стабільності міжнародних відносин: тероризм, заручництво, найманство
- Злочини, що завдають шкоди економіці й соціальному розвиткові держав: фальшування грошей, контрабанда, дії проти навколишнього середовища
- Злочини, що посягають на особисті права людини: рабство, работоргівля, поширення порнографії, тортури
- Злочини, які скоюють у відкритому морі: піратство, зіткнення суден, ненадання допомоги на морі, забруднення моря шкідливими речовинами
- Злочини, які скоюють у районі воєнних дій: стосовно цивільного населення, військовополонених, поранених, хворих

Видача злочинців (екстрадиція)			
Правові підстави	Умови видачі	Видачі не підлягають	Порядок видачі
<ul style="list-style-type: none"> • міжнародні угоди з питань боротьби з окремими видами міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру • двосторонні угоди про видачу або про надання правової допомоги у кримінальних справах • норми національного законодавства • принципи взаємодопомоги 	<ul style="list-style-type: none"> • вчинення діяння, яке передбачено договором • діяння підлягає покаранню за кримінальним законодавством країн до позбавлення волі на строк понад року • особа, яку видають карається лише за вчинений злочин 	<ul style="list-style-type: none"> • громадяни країни • у справах приватного звинувачення або в політичних злочинах • особи, які отримали право притулку • особи, які вже покарані за певний злочин або виправдані судом, чи то прийнято інше рішення • за строку давності • у разі загрози застосування тортур чи то упередженості суду 	<ul style="list-style-type: none"> • направлення вимог про видачу • взяття злочинця під варту • переговори про видачу по дипломатичним каналам • видача за розпорядженням компетентного органу у встановленому порядку з компенсацією витрат

Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол)

Створена в 1923 р.

Місцезнаходження — Ліон (Франція)

Україна — член Інтерполу з 1993 р.

Генеральна асамблея — вищий орган;
збирається на сесії щороку

Виконавчий комітет, до складу якого входять
президент, 3 віце-президенти і 9 делегатів

Генеральний секретаріат, до складу якого входять
генеральний секретар, спеціалісти та
адміністративно-технічний персонал

відділи та підвідділи за напрямками
діяльності організації

Національні центральні бюро Інтерполу,
поліцейські органи країн-учасниць

Радники з наукових питань, які призначаються
виконавчим комітетом строком на три роки

МІЖНАРОДНИЙ РОЗШУК ІНТЕРПОЛУ

МІЖНАРОДНЕГУМАНІТАРНЕПРАВО

Міжнародне гуманітарне право — це система юридичних норм і принципів, які застосовують під час збройних конфліктів, що забороняють або обмежують використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечують права індивіда під час цієї боротьби і встановлюють міжнародно-правову відповідальність за їх порушення.

У різних джерелах ця галузь міжнародного публічного права називається по-різному: право, яке використовують під час збройних конфліктів; міжнародне гуманітарне право; право війни; право збройних конфліктів; закони і звичаї війни.

Предметом регулювання міжнародного гуманітарного права є специфічні суспільні відносини, що склалися між його суб'єктами під час збройних конфліктів.

Причини виникнення відносин у міжнародному гуманітарному праві

Початок війни

Нейтралітет держав, які не беруть участі у війні

Обмеження воюючих сторін у засобах ведення війни

Обмеження воюючих сторін у методах ведення війни

Захист жертв війни

Захист культурних цінностей під час війни

Режим воєнної окупації

Завершення воєнних дій

Завершення війни

Відповідальність держав за порушення норм міжнародного гуманітарного права

Кримінальна відповідальність фізичних осіб за порушення норм права під час збройних конфліктів

Види збройних конфліктів

<p>Збройні конфлікти міжнародного характеру</p> <p>Застосування збройних сил державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави, що є не сумісними із принципами ООН та суперечить статусу Організації ООН</p>	<p>Збройні конфлікти не міжнародного характеру</p> <p>За згодою держав, що підпадають під дію міжнародного права (відповідно до протоколу II від 08.06.1977 р.)</p>
<ul style="list-style-type: none"> • застосування державою першою збройних сил проти іншої держави • вторгнення збройних сил на територію іншої держави • напад збройних сил на територію іншої держави • будь-яка окупація воєнного характеру • будь-яка селекція території іншої держави із застосуванням сили • бомбардування збройними силами території іншої держави • блокада портів, берегів іншої держави за допомогою збройних сил • напад збройних сил на сухопутні, морські, повітряні сили іншої держави поза її межами (наприклад, відкритий Океан) • збереження воєнних баз на чужій території після закінчення строку перебування • використання воєнних баз для нападу на іншу державу, або проведення нападу іншими способами • надання власної території для вчинення акту агресії проти третьої держави • застання державою або від імені держави збройних банд, іррегулярних сил чи найманців на територію іншої держави • будь-яка інша участь в організації проведення збройного конфлікту, якщо такі дії будуть визнані незаконними Радою Безпеки ООН	<p>Будь-які воєнні дії:</p> <ul style="list-style-type: none"> • якщо вони ведуться на території однієї держави • з однієї сторони регулярними збройними силами держави — власника території <p>Проти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • антиурядових збройних сил • організованих збройних формувань <p>З метою:</p> <ul style="list-style-type: none"> • звільнення від колоніалізму • проти расистських режимів <p>За умови:</p> <ul style="list-style-type: none"> • наявності відповідного командування • дотримання звичаїв та законів ведення війни • постійних і узгоджених воєнних дій • утримання контролю над частиною державної території

Принципи міжнародного гуманітарного права

Гуманізація збройних конфліктів

Обмеження воюючих сторін у методах і засобах ведення війни

Міжнародно-правовий захист жертв війни

Охорона цивільних об'єктів і культурних цінностей

Захист інтересів нейтральних держав

Дія військових з'єднань із підтримання громадського порядку, що ґрунтується на повазі прав людини

Заборона завдавати шкоду противнику, несумісну з метою війни — знищення або послаблення його військової могутності

Суб'єкти міжнародного гуманітарного права

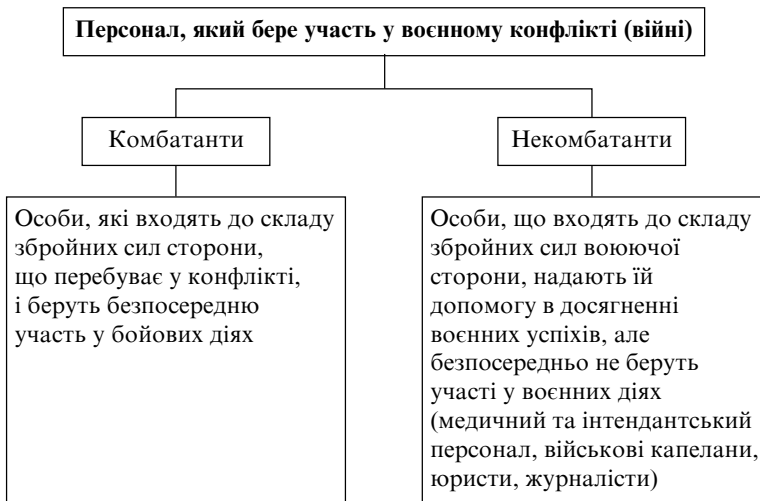
Держави, які перебувають у збройному конфлікті

Повстала або воююча сторона, яка бореться за національне або соціальне визволення

Міжнародні організації

Нейтральні держави, які не є сторонами збройного конфлікту

Держави-гаранти, які забезпечують дотримання міжнародно-правових норм і оберігають інтереси сторін, що перебувають у конфлікті

ОКРЕМІ КАТЕГОРІЇ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ВОЄННИХ ДІЯХ

Парламентер — особа, спеціально уповноважена військовим командуванням воюючої сторони на ведення переговорів з командуванням противника.

Воєнний шпигун (лазутчик) — особа, яка таємно або під неправдивим приводом збирає або намагається зібрати дані в районі дій однієї з воюючих сторін з наміром повідомити їх противнику.

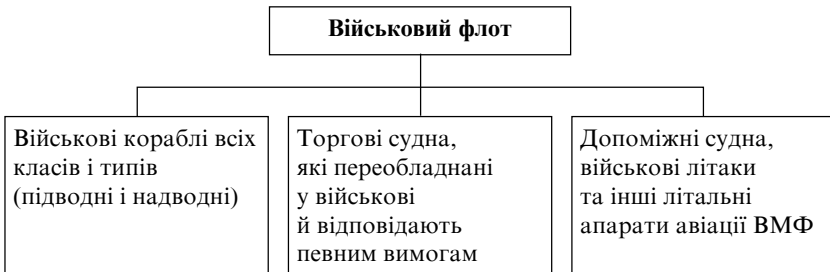
Доброволець — особа, яка добровільно вступає в діючу армію однієї з воюючих сторін.

Наймаець — особа, яка спеціально завербувалася для участі у воєнному конфлікті з метою отримати матеріальну винагороду.

МОРСЬКА ВІЙНА

Дії під час ведення морської війни регламентують Паризька декларація про морську війну 1856 р., Гаазька конвенція 1907 р., Лондонська декларація про право морської війни 1909 р., Лондонський протокол 1936 р. та інші міжнародні угоди.

Морські сили воюючих сторін складаються з військового флоту.

Заборонені методи ведення війни

Підступне вбивство або поранення осіб, які належать до військ противника

Використання не за призначенням національних і міжнародних емблем, сигналів і прапорів

Застосування тортур для отримання відомостей, випадки апартеїду, геноциду, взяття заручників

Убивство парламентаря й осіб, які його супроводжують (трубача, горніста, барабанщика)

Пограбування міст, сіл, терор стосовно місцевого населення, спричинення голоду серед населення

Атака, бомбардування або знищення санітарних установ, госпітальних суден, транспорту, літаків, санітарного персоналу

Убивство або поранення комбатантів противника, які склали зброю або не мають засобів для захисту і здалися в полон

Примус комбатантів протилежної сторони брати участь у воєнних діях проти своєї країни

Напад на осіб, які за станом здоров'я не можуть виконувати свої обов'язки, а також на тих, які залишили літальний апарат, що зазнав аварії (за винятком осіб, які належать до ПДВ)

Знищення або захоплення власності ворога, крім випадків, зумовлених воєнною необхідністю

Захоплення суден берегового рибальства або місцевого мореплавання, госпітальних суден, інших суден, які виконують наукові або релігійні функції

Бомбардування незахищених міст, селищ, жител, історичних пам'яток, храмів, госпіталів, які не використовують у воєнних цілях

Видання наказу не залишати живих, погроза цим або ведення воєнних дій на цій основі

Знищення культурних цінностей, історичних та інших пам'яток, місць відправлення культів або використання їх для забезпечення успіху у воєнних діях

Заборонені дії щодо жертв війни

Посягання на життя і фізичну недоторканність: убивство, каліцтво, тортури, жорстоке ставлення

Колективне покарання, медичні або наукові експерименти над людьми

Посягання на людську гідність, принизливе ставлення до людини

Застосування покарань без попереднього судового розслідування і вироку, винесеного належним чином судом, без судових гарантій, визнаних цивілізованим людством

Перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу

Напад непередбаченого характеру, який стосується цивільного населення або цивільних об'єктів, якщо такий напад може призвести до численних людських жертв, завдати шкоди цивільним об'єктам

Напад на установки або споруди, які містять небезпечні сили, якщо такий напад може призвести до надзвичайно великих втрат серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам

Заборонені засоби ведення війни

Кулі, які легко розвертаються або сплющуються в тілі людини

Снаряди, єдиним призначенням яких є поширення задушливих або отруйних газів

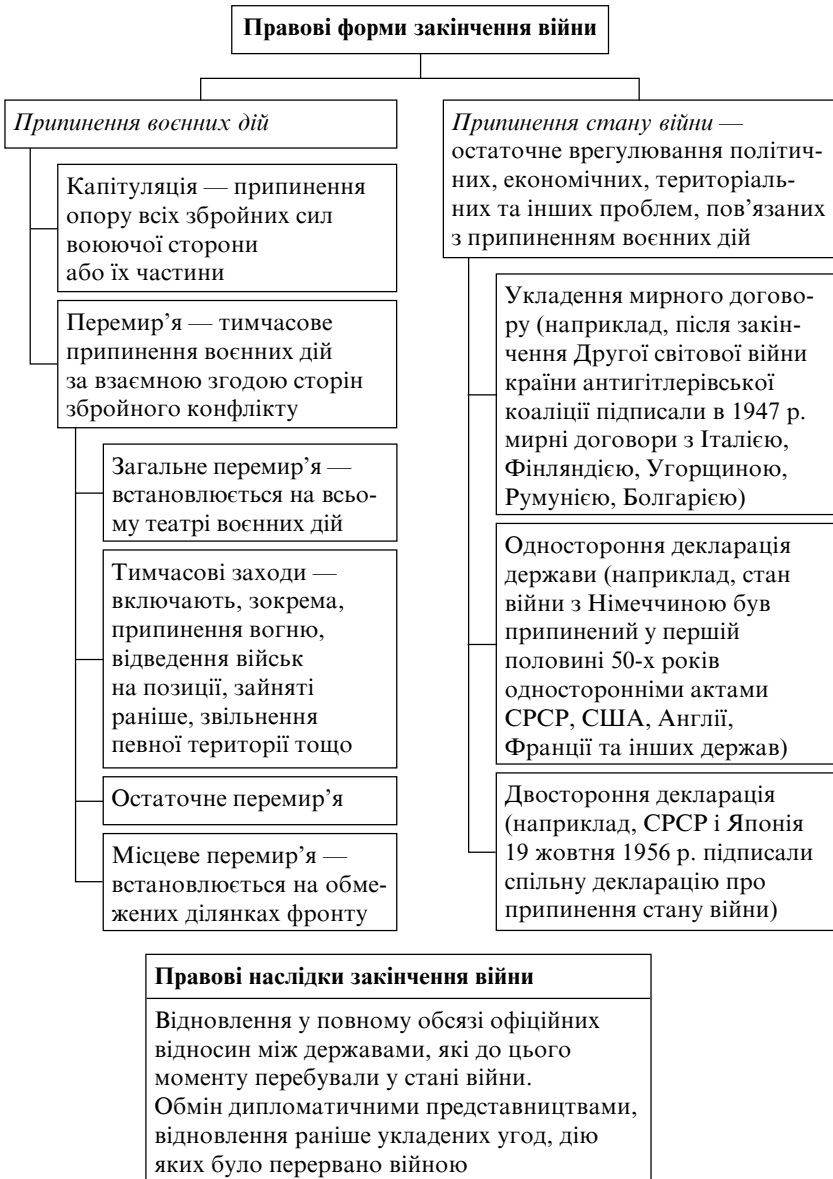
Заряди вагою менш як 400 г, які мають властивість вибухати або містять чадний чи отруйний газ

Отрута, отруєна зброя, задушливі, отруйні та інші подібні гази, бактеріологічна і хімічна зброя

Засоби впливу на природне середовище, які мають великі або довготривалі серйозні наслідки

Осколки, які важко виявити в тілі людини, міні-пастки, запалювальні чи інші види зброї, дія яких спричиняє надзвичайні ушкодження або страждання

ПРАВОВІ ФОРМИ І НАСЛІДКИ ЗАКІНЧЕННЯ ВІЙНИ

ПРАВЛЮДИНИ

Головні міжнародно-правові акти про права людини

Міжнародна хартія прав людини (Біль про права людини):

- Загальна декларація прав людини 1948 р.;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. з факультативними протоколами (1976 та 1992 рр.)
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. з Факультативним протоколом 1986 р.

Міжнародні акти про боротьбу з масовими порушеннями прав людини:

- Декларація про надання незалежності колоніальним країнам та народам 1960 р.;
- Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.;
- Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1965 р.;
- Міжнародна конвенція про запобігання злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р.

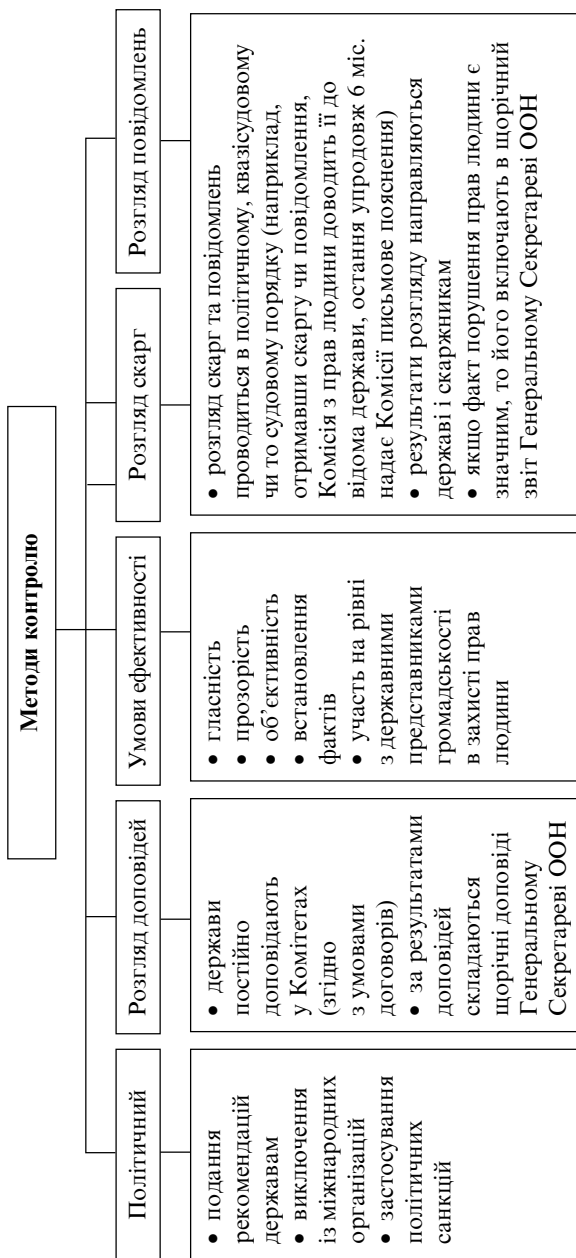
Акти про захист окремих категорій людей:

- Декларація прав дитини 1959 р.;
- Конвенція про права дитини 1989 р.;
- Конвенція про політичні права жінок 1952 р.;
- Конвенція про громадянство заміжньої жінки 1957 р.;
- Декларація про захист жінок та дітей у надзвичайних ситуаціях та в період збройних конфліктів 1974 р.;
- Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.;
- Конвенція про скорочення без громадянства 1961 р.;
- Конвенція про статус біженців 1951 р. та протокол 1966 р.;
- Декларація про територіальний притулок 1966 р.;
- Конвенція про захист прав трудящих — мігрантів та членів їхніх сімей 1990 р.

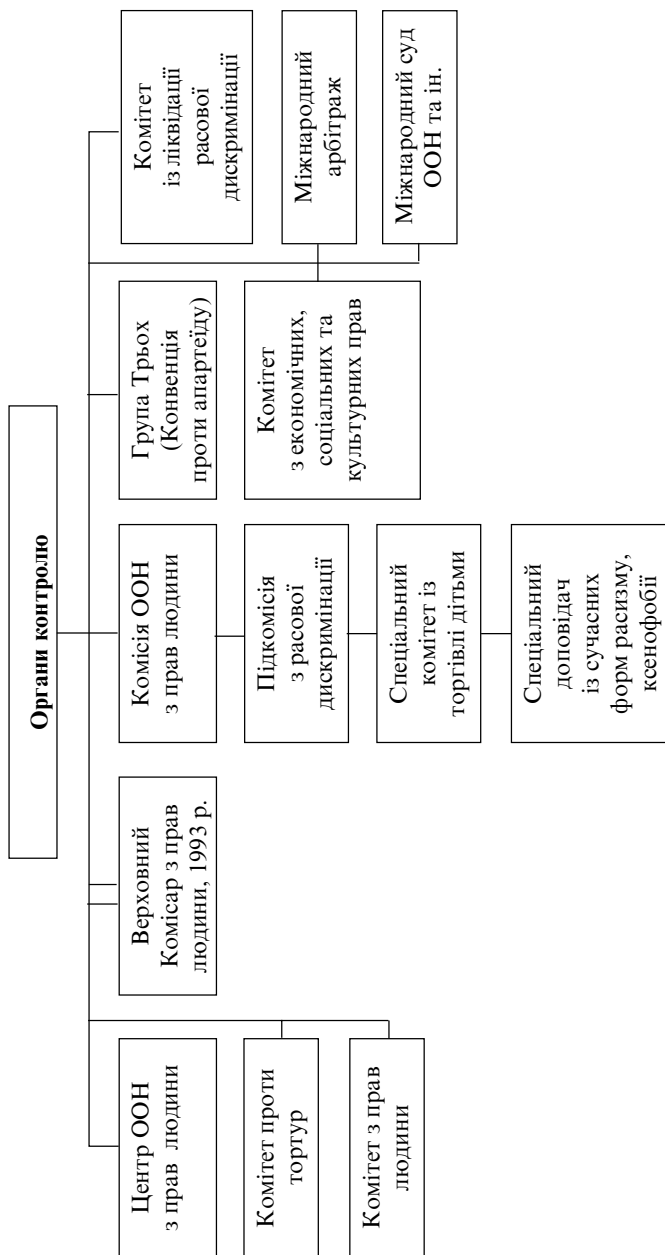
Європейські акти, що захищають права людини:

- Конвенція про захист прав людини та основних свобод, а також протоколи до неї 1950 р.;

- Європейська тимчасова угода про програми соціального забезпечення у зв'язку зі старістю, інвалідністю та у разі смерті годувальника 1953 р.;
- Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу 1953 р.;
- Європейська культурна конвенція 1954 р.;
- Європейська угода про скасування віз для біженців 1959 р.;
- Європейська соціальна хартія 1961 р.;
- Європейська угода про усиновлення (удочеріння) дітей 1967 р.;
- Європейська угода про працевлаштування за програмою “*au pair*” 1969 р.;
- Угода про передачу тіл померлих 1973 р.;
- Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів 1977 р.;
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському поводженню та покаранню або такому, що принижує гідність людини, а також протоколи до неї 1987 р.;
- Європейський кодекс соціального забезпечення 1990 р.;
- Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 р.;
- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р.;
- Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р.;
- Європейська конвенція про захист прав дітей 1996 р.;
- Європейська соціальна хартія 1996 р.;
- Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини; Конвенція про права людини та біомедицини 1997 р.;
- Європейська конвенція про громадянство 1997 р.

Контрольний механізм дотримання міжнародних норм щодо захисту прав людини

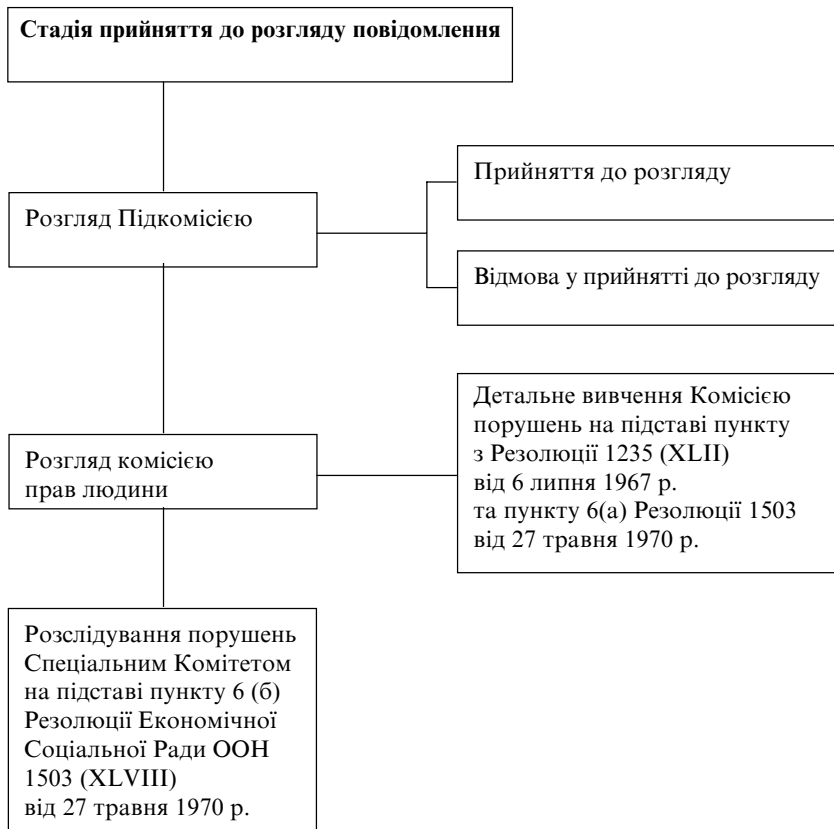
Процедура 1503

Індивідуальне звернення отримане Генеральним Секретарем ООН відповідно до Резолюції 728 А (XXVIII) від 30 липня 1959 р. та згідно з Резолюцією 1235 (XLII) від 6 липня 1967 р.

Критерії оцінювання, що передбачають прийнятність до розгляду повідомлення

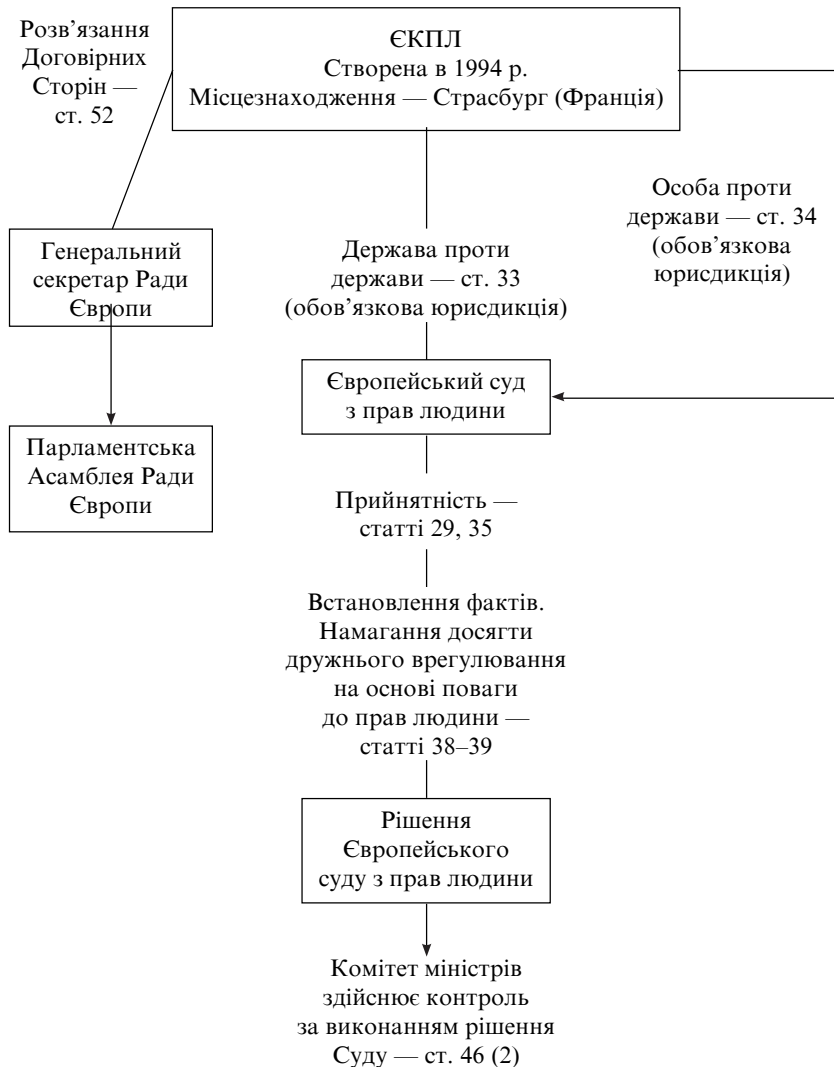
- Повідомлення вважаються такими, що підлягають розгляду за умови переконливих підстав, які можуть свідчити про вірогідність фактів систематичних порушень прав людини, її основних свобод;
- Мета повідомлення не може суперечити відповідним принципам статусу ООН, загальної декларації прав людини та інших відповідних документів в галузі прав людини;
- Повідомлення може бути прийнятим до розгляду навіть за умови, якщо воно отримане від іншої особи або за умови, що до повідомлення додані вірогідні факти. Анонімні повідомлення не розглядаються;
- Повідомлення не буде прийнятим до розгляду якщо:
  - 1) не містить конкретних фактів, у ньому не вказується мета подання такого повідомлення і не сформульовано, які права були порушені;
  - 2) матеріал про порушення викладено так, що в цілому повідомлення носить образливий характер;
  - 3) за змістом повідомлення є відверто політичним, що суперечить статусу ООН;
  - 4) факти, викладені у повідомленні, побудовані виключно на статтях засобів масової інформації;
  - 5) прийняття повідомлення до розгляду може завадити виконанню функцій спеціалізованих установ ООН;
  - 6) засоби національно-правового захисту не були повністю використані ;
  - 7) повідомлення стосувалося випадків, що були врегульовані на національному рівні;
  - 8) не було вчасно подано у зв'язку з тим, що не використовувалися усі національні заходи захисту порушених прав і свобод людини.

Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)

Загальний огляд

КОНТРОЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ

СЛОВНИК ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Автентичний текст міжнародного договору — текст, який після відповідних перекладів зафіксовано (автентифіковано) уповноваженими сторонами як остаточний і такий, що має рівну обов'язкову силу та однаковий юридичний зміст. Сторони вільні укласти договір з одним автентичним текстом, з автентичними текстами мовами сторін (як правило, двосторонні угоди), з автентичними текстами мовами, які вони вважають доцільними. У першому розділі більшості договорів наводиться термінологія, яку використовують у договорі. Сучасні універсальні міжнародні договори, що укладаються в межах і під егідою ООН, містять, звичайно, тексти шістьма мовами (англійською, арабською, іспанською, китайською, російською, французькою). При тлумаченні міжнародних договорів автентичні тексти мають найвищу силу.

Агресія — застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави або в будь-який інший спосіб, що не сумісний зі Статутом ООН. Це визначення було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1974 р. За способом здійснення агресія може бути прямою і опосередкованою. Існує ще особливий вид співучасті в агресії — дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншій державі, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави. Будь-яку агресію не можна виправдати метою політичного, економічного характеру, тому акт агресії розцінюється як міжнародний злочин.

Право встановлення факту агресії передбачено відповідно до компетенції Ради Безпеки.

Держава, що потерпіла від агресії, може реалізувати своє право на самооборону або колективну самооборону.

Адаптація — пристосування чинних норм національного законодавства до нових міжнародних зобов'язань, взятих на себе державою. Ця норма визначена у ст. 9 Конституції України.

Адміністративні трибунали міжнародних організацій — спеціальні судові органи, що створюються міжнародними міжурядовими організаціями для слухання справ і винесення рішень за скаргами працівників на невиконання договорів про наймання або умов призначення службовців секретаріатів таких організацій. Адміністративні трибунали ухвалюють рішення на основі статутних положень і норм внутрішнього права міжнародних організацій. Вперше такий трибунал було створено у Лізі Націй у 1927 р. Нині вони діють у більшості організацій (наприклад, в ООН трибунал діє з 24 листопада 1949 р.). Відповідно до резолюції 351 (IV) Генеральної Асамблеї ООН юрисдикція такого трибуналу поширюється на МОП, ЮНЕСКО, ГАТТ, МАГАТЕ та інші спеціалізовані установи ООН.

Адміністративно-технічний персонал дипломатичного представництва — члени персоналу представництва, які здійснюють адміністративно-технічне обслуговування представництва (технічні секретарі, діловоди тощо). Віденська конвенція про дипломатичні відносини 1961 р. дає можливість призначати такими працівниками громадян держави, в якій акредитоване представництво. Члени адміністративно-технічного персоналу мають привілеї та імунітети, прирівняні до привілеїв та імунітетів дипломатів, за винятком того, що імунітет від цивільно-правової й адміністративної юрисдикції держави перебування не поширюється на дії, вчинені ними не під час виконання своїх службових обов'язків.

Ад'юдикація — у міжнародному праві суто юридична за своєю природою підстава територіальних змін. Передбачає взаємну згоду держав — сторін спору, згідно з якою вони звертаються до міжнародних судових або арбітражних органів, чії рішення обов'язкові для сторін. Прикладом ад'юдикації є, зокрема, рішення Міжнародного суду ООН.

Акламація — метод прийняття або відхилення зборами тієї чи тієї пропозиції без підрахунку голосів, на основі реакції учасників зборів, що виявляється у вигляді вигуків, оплесків, різних реплік. Використовується у міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях як спосіб прийняття рішення без голосування.

Акредитування — процес призначення дипломатичного представника. Акредитування полягає у діях держави, що виражаються у при-

значенні її компетентним органом дипломатичного представника, і потребує згоди держави, яка приймає такого представника. Акредитування включає акт вручення особі або органу держави (главі держави або міністерству закордонних справ) вірчої грамоти. Цей термін застосовують до дипломатичного представника за рангом посла; у разі призначення дипломатичних агентів, його не застосовують. Термін “акредитування” поширюється також на діяльність, пов’язану з постійним представництвом держави у міжнародних організаціях.

Акреція — природне збільшення території держави внаслідок тривалого нагромадження (під впливом течії води) піску у дельті ріки або внаслідок появи острова вулканічного походження у межах територіальних вод. Стосовно відкритого моря такі острови (вони повинні підніматися над рівнем води, тобто не покриватися нею під час припливу) включаються до території держави, яка першою нотифікувала про це інші держави, за умови, що останні не висловили істотних заперечень. Надалі щодо таких нових територій діє доктрина так званих історичних підстав.

Ангарія — право воюючої сторони на примусове вилучення зі своєї території або території, що опинилася під її контролем, засобів транспорту нейтральних держав у разі крайньої необхідності і за умови повної компенсації.

Анексія — загарбання, насильницьке приєднання державою території, яка належить іншій державі або народу; грубе порушення норм міжнародного права і принципу самовизначення націй.

Анклав — територія або частина території однієї держави, що з усіх боків оточена територією іншої держави (не має морського берега — Республіка Сан-Марино). Якщо анклав має морський берег, його називають напіванклавом.

Антарктика — південна полярна область земної кулі, яка включає материк Антарктиду і океанічний простір з дрібними, прилеглими до неї островами. 1959 р. було укладено Міжнародний договір про Антарктику, який визначив її міжнародно-правовий режим, використання Антарктики лише в мирних цілях і свободу наукових досліджень.

Апартеїд — політика расової дискримінації та сегрегації (наприклад, здійснювалася правлячими колами Південно-Африканської Республіки щодо корінного населення та інших етнічних груп неєвропейського походження). Означає позбавлення й істотне обмеження

політичних, соціально-економічних і громадянських прав якоїсь групи населення аж до її територіальної ізоляції та геноциду. Україна однією з перших виступила на захист міжнародного правопорядку на принципах дотримання прав людини незалежно від раси та національності. У рамках ООН прийнято Міжнародну конвенцію про припинення злочинів апартеїду і покарання за нього (1973 р.). Згідно з конвенцією, апартеїд кваліфікується як злочин проти людства. Ця конвенція ратифікована і має юридичну чинність.

Апатриди — особи без громадянства, тобто ті, які не мають громадянства жодної держави. Їхнє правове становище визначається законодавством держави перебування і, за окремими винятками, прирівнюється до правового становища власних громадян. До таких в Україні на сучасному етапі належать цигани, курди, асирійці.

Арбітраж міжнародний — спосіб мирного вирішення спорів між державами через обрання сторонами у спорі арбітрів, які, керуючись правом, розглядають справу і виносять обов'язкове для сторін рішення. Арбітраж може бути колегіальним або складатися з одного арбітра, який вибирається сторонами з громадян держави, що не бере участі в спорі.

Арктика — північна полярна область земної кулі, що обмежена Північним полярним колом і включає окраїни материків Євразії та Північної Америки, а також майже увесь Північний Льодовитий океан (крім сходу і півдня Норвезького моря) з усіма його островами (крім прибережних островів Норвегії, що зазнають впливу Південно-Атлантичної течії) та прилеглі ділянки Атлантичного й Тихого океанів. Триває процес формування правового статусу Арктики. Нині він ґрунтується на нормах міжнародного права і національного законодавства арктичних держав (Данії, Ісландії, Канади, Норвегії, Росії, США, Фінляндії, Швеції). Для арктичного регіону, на відміну від Антарктики, загалом, не існує міжнародно-правового акта, який би визначав його правовий статус. Конвенція ООН з морського права 1982 р. у ст. 234 надає прибережним державам право приймати закони і правила щодо запобігання забрудненню морського середовища та його збереження у покритих льодами районах завширшки не більш як 200 миль. Останнім часом дедалі більше уваги приділяється Арктиці як особливому регіону, який потребує загальноміжнародного правового захисту. У 1990 р. створено неурядову організацію — Міжнародний арктичний науковий комітет, мета якого — об'єднати зусилля світової громадськості у вирішенні комплексу на-

укових проблем регіону, а в 1996 р. — представницьку регіональну міжнародну організацію — Арктичну раду, учасниками якої можуть стати і неарктичні держави.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (Association of South East Asian Nations — ASEAN) — субрегіональна міжурядова економічна організація, створена у 1967 р. на основі Бангкокської декларації. До її складу входять Малайзія, Індонезія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней (з 1984 р.). Офіційними проголошені цілі прискорення економічного та соціально-культурного розвитку, сприяння встановленню миру та стабільності в Південно-Східній Азії, підтримання співробітництва з відповідними міжнародними і регіональними організаціями згідно з принципами ООН.

Асоціація міжнародного права (International Law Association) — міжнародна неурядова організація, створена у 1873 р. в Брюсселі. До її складу входять колективні члени — національні відділення (національні асоціації або товариства), індивідуальні члени, серед останніх — провідні фахівці у галузі міжнародного (публічного і приватного) права, спеціалісти інших галузей права, дипломати, політичні діячі. Завдання Асоціації міжнародного права — сприяти кодифікації міжнародного права та його прогресивному розвитку. Найвищий орган Асоціації — конференція, яку скликають раз на два роки в різних містах світу. В період між конференціями керівним органом Асоціації є адміністративна рада, до якої входять практично всі керівники національних відділень; збирається двічі на рік у Лондоні. Виконавчим органом є секретаріат. При Асоціації міжнародного права створено постійні комітети, які займаються конкретними проблемами міжнародного права. Їх розробки і пропозиції розглядаються на конференціях Асоціації. Матеріали конференції, а також звіти Асоціації виходять окремими виданнями. Асоціація міжнародного права підтримує зв'язки із зацікавленими міжнародними і неурядовими організаціями, має консультативний статус при ЕКОСОП, ЮНЕСКО, інших міжнародних організаціях.

У 1999 р. створено Українську асоціацію міжнародного права, що має за мету ввійти до Асоціації міжнародного права. Керівним органом української асоціації є президентська рада (колегіальний орган). Асоціація має друкований орган.

Місцезнаходження — м. Лондон.

Аташе — 1) молодший дипломатичний ранг співробітників посольств, місій та апарату відомств закордонних справ; 2) службові особи — представники різних відомств, відряджені до дипломатич-

них представництв або відповідних відомств країни перебування (аташе спеціальні); 3) співробітник дипломатичного представництва, який відповідає за зв'язок із пресою (прес-аташе); 4) представник військового відомства певної країни при військовому відомстві країни перебування, одночасно радник дипломатичного представництва з військових питань (аташе військові, аташе військово-морські, аташе військово-повітряні).

База військова — територія, на якій розташовані війська із запасами озброєння, боєприпасів, продовольства. Поділяються на бази сухопутних військ, ракетні, авіаційні, військово-морські та загального призначення.

Безвізовий в'їзд — в'їзд у державу без отримання від її компетентних властей візи. Безвізовий порядок встановлюється на основі угоди між конкретними державами і може поширюватися на всіх громадян або на певні їх категорії. Такий режим не потребує обов'язкового оформлення візових документів, але не скасовує реєстраційного порядку в'їзду та виїзду, тобто наявності закордонного паспорту та пред'явлення документів на кордоні.

Без'ядерна зона — зона, вільна від ядерної зброї; територія, на якій на підставі міжнародного договору між зацікавленими державами забороняється випробування, виробництво і розміщення ядерної зброї. Згідно зі ст. VIII Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1970 р.) будь-яка держава має право укласти регіональні угоди з метою забезпечення повної відсутності ядерної зброї на їх території, тобто утворення без'ядерних зон. Держави, що взяли на себе зобов'язання бути без'ядерними, не виробляти, не використовувати, не здійснювати дослідження з такою зброєю. Україна, проголошуючи акт про незалежність, взяла на себе зобов'язання бути без'ядерною і відмовилася від використання на своїй території ядерного запасу колишнього СРСР.

Біженець — іноземний громадянин або особа без громадянства, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, національності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань змушена залишити територію держави, громадянином якої вона є, або територію свого постійного проживання і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань, і щодо якої прийнято рішення про надання статусу біженця. У міжнародному праві питання біженців регулюється Кон-

венцією про правовий статус біженців 1951 р., яка у 1967 р. була доповнена протоколом. В Україні прийнято Закон України “Про біженців”.

Блокада — воєнна, політична або економічна ізоляція чи оточення якоїсь держави (або її частини, групи держав, їх збройних сил), насильницьке порушення її зовнішніх зв'язків з метою примусити виконувати вимоги організаторів блокади.

Бойкот — спосіб політичної або економічної боротьби, вид санкцій або політичної тактики, форма протесту проти чийось дій. Цей спосіб боротьби полягає в повній або частковій відмові від відносин з конкретною особою, організацією або державою, від участі в роботі певних організацій, органів тощо. Прикладом бойкоту може бути запровадження режиму ембарго на експорт і імпорт, встановлення дискримінаційних тарифів, податків та ін.

Васалітет — система відносин особистої залежності одних феодалів (васалів) від інших могутніших феодалів (сеньйорів) (наприклад, васальні відносини існували у середні віки в Західній Європі, а також у Київській Русі — між великими та удільними князями).

З утворенням централізованих держав васалітет поступово втрачає військове і політичне значення, він повністю скасований буржуазними революціями.

Вербальна нота — найпоширеніша форма дипломатичного листування з поточних питань; друкують зазвичай на спеціальному нотному бланку; виходить від посольства, місії або міністерства закордонних справ без підпису, має номер і дату відправлення, засвідчується мастиковою печаткою МЗС або дипломатичного представництва; прирівнюється до усної заяви. Текст складається від імені держави, починається і закінчується формулами поваги до того, кому надсилається вербальна нота. Адреса зазначається в лівому нижньому куті першої сторінки тексту. Вербальна нота вручається особисто.

Видача злочинців (екстрадиція) — передача особи однією державою іншій на вимогу або прохання останньої, яка скоїла кримінальний або міжнародний злочин чи підозрюється в скоєнні злочину, для притягнення її до кримінальної відповідальності або виконання винесеного щодо неї вироку суду. Держава зобов'язана видати злочинця тільки у тому разі, якщо вона уклала з іншою державою відповідний договір (спеціальний договір про екстрадицію або договір про правову допомогу). Якщо такий договір відсутній, держава

відповідно до свого внутрішнього законодавства вирішує питання щодо видачі або не видачі конкретної особи. В договірній практиці й законодавствах різних країн відображено правила про не видачу своїх громадян. Україна не є винятком. Держави не видають також так званих політичних злочинців. Воєнні злочинці, а також особи, які скоїли злочини проти людства, не є політичними злочинцями згідно з резолюціями Генеральної Асамблеї ООН. У Європі існує універсальна Конвенція 1957 р. про видачу правопорушників, якою визначено підстави видачі або не видачі злочинців, передбачено процедури, оформлення документів тощо. Україна ратифікувала європейську Конвенцію про видачу правопорушників.

Видворення — висилання іноземця або особи без громадянства з країни за порушення її законодавства у період перебування в ній або за втручання в її внутрішні справи. Здійснюється простим розпорядженням властей залишити у визначений строк країну перебування або в примусовому порядку.

Визнання міжнародно-правове — акт, на основі якого одна або кілька держав чи міжнародна організація у заяві або без неї констатують існування фактів, що розглядаються ними як підстави для виникнення правових відносин і наслідків. Розрізняють такі види міжнародно-правового визнання за суб'єктами: визнання держав, урядів, міжнародних організацій, повсталі сторони, національно-визвольних рухів тощо. Існує визнання де-юре і визнання де-факто. Визнання держав або урядів де-юре означає, що воно є повним і необмеженим, передбачає встановлення дипломатичних відносин і обмін дипломатичними представниками найвищого класу, що визнаються всі права й обов'язки, які за міжнародним правом властиві об'єкту визнання, а також спричинює всі інші наслідки, передбачені міжнародним правом. Визнання держав і урядів де-факто застосовують у разі, коли держава, яка визнає, має сумніви щодо законності або життєздатності держави чи уряду, який визнається, або прагне обмежити в часі чи обсязі юридичні наслідки визнання. У разі визнання де-факто встановлення дипломатичних відносин не є обов'язковим, а співробітництво між тим, хто визнає, і тим, кого визнають, відбувається в різних формах.

За способом визнання це може бути спеціальна заява, спеціальна нота або послання.

Вина — у міжнародному праві встановлений факт вчиненого суб'єктом міжнародного права протиправного діяння, що спричинює

відповідальність. Вина є основним чинником встановлення міжнародно-правової відповідальності. На відміну від національного визначення вини в міжнародному праві не передбачено встановлення психічного ставлення правопорушника до своїх дій або бездіяльності та їх наслідків у формі умислу або необережності. Політична відповідальність завжди ґрунтується на наявності вини, а матеріальна відповідальність може ґрунтуватися на наявності вини і абсолютній відповідальності, що передбачена договором.

Вихід із громадянства — припинення правового зв'язку між індивідом і державою, що виражається в існуванні їх взаємних прав і обов'язків, за клопотанням особи у порядку, встановленому законом. Питання про вихід із громадянства в Україні вирішує Президент України. Підстави та порядок втрати громадянства регулюються Конституцією України та Законом України “Про громадянство”.

Відшкодування збитків — зобов'язання суб'єкта міжнародного права, якому ставиться за провину вчинення міжнародного протиправного акту, відшкодувати завдані збитки. Принцип відшкодування збитків був підтверджений рішенням міжнародних судів, зокрема Постійною палатою міжнародного правосуддя (1927 р.). Державопорушник зобов'язана повністю відшкодувати збитки державі, що постраждала від неї матеріально. Матеріальне відшкодування здійснюється відновленням попереднього стану (реституція в натурі) або компенсацією у формі репарації (надання грошового еквівалента); матеріальне відшкодування — державою-порушником за допомогою обов'язкового задоволення сатисфакційних вимог держави, яка постраждала. Відповідальність за збитки і зобов'язання відшкодувати їх охоплює також пропущену вигоду, на яку можна було розраховувати у разі звичайного перебігу справ.

Віза — дозвіл на в'їзд на територію відповідної держави, на виїзд із неї або проїзд через неї (в'їзні, виїзні, транзитні візи). Видається на певний термін державними органами, оформляється дозвільним штампом у паспорті або документі, що його заміняє. Обов'язкове відкриття візи передбачає заповнення спеціальних документів, сплату мита та проставляння в закордонному паспорті відмітки про наявність візового дозволу особі. Практично в усіх державах встановлено дозвільний порядок в'їзду, який передбачає наявність візи. Існує також спрощений порядок отримання в'їзної візи — в аеропортах, морських портах, на прикордонних переходах. В окремих ви-

падках візи видаються за списками (групам туристів, відрядженим, екіпажам морських суден та ін.). Транзитна віза не потрібна у тому разі, якщо пасажир не залишають територію вокзалу, аеропорту або борту судна. Відповідними міждержавними угодами може бути встановлений безвізовий режим пересування на території цих держав.

Війна — стан, у якому держави застосовують одна проти одної всі форми тиску з дотриманням дії законів і звичаїв війни (*jus in bello*). Останні є частиною міжнародного гуманітарного права, що застосовується у період збройних конфліктів. У стані війни відносини між державами (двома і більше) характеризуються насильством, що є наслідком розриву мирних відносин. Однак розрив дипломатичних відносин між державами ще не означає війни. При визначенні стану війни важливо насамперед встановити не обсяг насильницьких дій, а факт: ведуться вони при збереженні в основному мирних зв'язків між супротивними сторонами, при одночасному розриві мирних відносин, чи після їх розриву. Поняття війни не обов'язково включає ведення воєнних дій. Стан війни можливий, якщо держава після оголошення війни захоплює за правом війни на своїй суверенній території майно супротивника, здійснює допустимі за гуманітарним правом дії щодо його громадян та інші акти, не ведучи при цьому воєнних дій. У Статуті ООН є положення щодо правової заборони війни, яке позбавляє її будь-якої законності. Тому поділ на законні й незаконні війни, що існував ще за часів Ліги Націй, остаточно втратив своє юридичне значення, оскільки будь-яке ведення воєнних дій поставлено під контроль Ради Безпеки, у тому числі випадки, пов'язані із застосуванням права на самооборону. Лише ООН має право вживати заходів воєнного характеру для запобігання загрози миру і безпеки та для припинення збройного конфлікту, який почався.

Воєнні злочини — міжнародні злочини, які порушують закони та звичаї війни і визначені Статутом Нюрнберзького міжнародного трибуналу, Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. та іншими міжнародними домовленостями. Спільні зусилля держав з кримінального переслідування осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів, регламентовано Принципами міжнародної співпраці щодо пошуку, арешту, видачі та покарання осіб, винних у воєнних злочинах і злочинах проти людства, прийнятими резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1973 р.

Військовополонені — особи зі складу однієї воюючої сторони, які захоплені під час збройного конфлікту іншою стороною і перебувають під її владою до закінчення воєнних дій. Режим військовополонених регулюють IV Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р., III Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р. та прийняті в 1977 р. у Женеві I і II Додаткові протоколи до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. Ці документи передбачають гуманне ставлення до військовополонених без дискримінації за расовою, етнічною, релігійною, національною, політичною, соціальною або іншою ознакою. Після завершення воєнних дій і у зв'язку з мирним урегулюванням військовополонені мають бути повернені на батьківщину.

Вільне місто — у міжнародному праві самостійне територіально-політичне нейтральне і демілітаризоване утворення, правовий режим якого визначається міжнародними договорами і гарантується державами або міжнародними організаціями.

Вірча грамота — документ, який дається послу (посланнику) для акредитації в іноземній державі. Здебільшого вірча грамота встановлює рівень загальних повноважень, що передбачені Конвенцією про дипломатичні зносини. Вірча грамота підписується главою держави, яка акредитує, і скріплюється печаткою міністерства закордонних справ. Її вручають в урочистій обстановці.

Внутріконтинентальні країни — держави, що не мають морського узбережжя. Згідно з Конвенцією про відкрите море 1958 р., Конвенцією про транзитну торгівлю внутріконтинентальних держав 1965 р., Конвенцією з морського права 1982 р., внутріконтинентальні держави мають особливі права: право на доступ до моря та від нього і на транзит через територію сусідніх прибережних держав, право участі в експлуатації частини живих ресурсів екологічних зон прибережних держав того самого регіону або субрегіону. У світі таких країн налічується близько 30, зокрема в Європі — 9, в Африці — 14, в Азії — 5.

Внутрішні води — всі води, що розміщуються в межах території певної держави (крім її територіальних вод): ріки, озера, канали, протоки, водосховища тощо. Внутрішніми водами вважають: внутрішні моря, оточені з усіх боків сушею, що є територією лише однієї держави; морські протоки, розташовані між берегом і вихідною лінією територіальних вод держави; води портів, бухт, заток

(із шириною входу не більш як 24 км). Правовий режим внутрішніх вод регламентується національним законодавством кожної країни окремо, а прикордонних вод — угодами використання.

Воюючі сторони — реально організовані спільноти, що перебувають у стані війни одна з одною і визнаються як такі міжнародним правом. Такими спільнотами є насамперед воюючі між собою держави, у відносинах яких замість миру домінують правила ведення війни. До воюючих сторін належить також повстала або воююча сторона в процесі національно-визвольного руху або громадянської війни. У разі визнання воюючої сторони як такої міжнародним правом вона забезпечує ведення воєнних дій відповідно до норм міжнародного права. Порушення цих норм можна вважати міжнародним злочином. Воююча сторона несе повну відповідальність за свої дії.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) — міжнародна міжурядова організація, спеціалізована установа ООН. Створена у 1946 р. на міжнародній конференції з охорони здоров'я у Нью-Йорку. Статут ВООЗ став чинним після його ратифікації (7 квітня 1948 р.) 26 державами. Діє ВООЗ з 1951 р., до її складу входить понад 160 держав. Робота організації спрямована на “досягнення усіма народами високого рівня здоров'я” (Статут ВООЗ). Головні завдання Статуту ВООЗ: боротьба з особливо небезпечними хворобами, розробка міжнародних санітарних правил, поліпшення санітарного стану навколишнього середовища тощо. Найвищий орган ВООЗ — Всесвітня асамблея охорони здоров'я, в якій представлені всі члени організації; скликається щороку. Асамблея формує Виконавчий комітет ВООЗ, до якого обираються представники 30 держав терміном на три роки і який скликається мінімум двічі на рік. Адміністративним органом ВООЗ є секретаріат на чолі з генеральним секретарем. У системі ВООЗ діє шість регіональних організацій: Американська (Вашингтон, США), Південно-Східної Азії (Делі, Індія), Африканська (Браззавіль, Республіка Конго), Європейська (Копенгаген, Данія), Західнотихоокеанська (Маніла, Філіппіни), Східносередземноморська (Олександрія, Єгипет).

Місцезнаходження ВООЗ — Женева, Швейцарія.

Всесвітній поштовий союз (ВПС) — міжнародна міжурядова організація, спеціалізована установа ООН з 1947 р. Створена у 1847 р. для забезпечення організації та вдосконалення міжнародної поштової служби (до 1878 р. — Загальний поштовий союз). Організація

функціонує на основі Статуту, загального регламенту та Всесвітньої поштової конвенції, що були прийняті на XVI Поштовому конгресі у 1969 р. і набрали чинності в 1971 р. До складу Всесвітнього поштового союзу входить понад 170 країн світу. Основні цілі ВПС — формування надійної мережі обміну кореспонденцією між державами, вдосконалення поштової служби. Керівними органами є Конгрес, що скликається один раз на п'ять років, Консультативна рада, яка збирається один раз на рік і налічує 35 членів. Консультативна рада дає рекомендації з удосконалення роботи, технічного переоснащення тощо.

Місцезнаходження ВПС — Берн, Швейцарія.

Гарантії міжнародні — міжнародно-правові акти, що передбачають охорону будь-якої держави (або групи держав), забезпечення певного статусу міжнародних відносин або виконання договірних зобов'язань. У сучасному міжнародному праві розрізняють взаємні та колективні міжнародні гарантії. На сучасному етапі основною формою міжнародних гарантії є міжнародні договори.

Генеральна Асамблея ООН (ГА ООН) — один з головних органів ООН. До її складу входять представники держав — членів ООН (станом на січень 2004 р. — 192 країни). Кожна держава має один голос, її делегація складається не більш як з 5 учасників. Кожен член ГА ООН наділений рівними правами та повноваженнями. Основним актом, що регулює діяльність ГА ООН, є Статут ООН. Генеральна Асамблея уповноважена обговорювати будь-які питання або справи у межах Статуту ООН або такі, що стосуються повноважень і функцій будь-якого з органів ООН, крім тих, що належать до компетенції Ради Безпеки. Основними для ГА ООН є проблеми міжнародного співробітництва держав з підтримання миру та безпеки, роззброєння, соціального, економічного і національно-культурного розвитку всіх держав, охорони навколишнього середовища тощо (ст. 10 Статуту ООН). ГА ООН сприяє розвитку міжнародного права та його кодифікації, має важливі повноваження щодо внутрішнього життя ООН. Обирає постійних членів Ради Безпеки і членів Економічної та Соціальної ради, а спільно з Радою Безпеки — суддів Міжнародного суду ООН. За рекомендацією Ради Безпеки призначає Генерального секретаря ООН, приймає до Організації нових членів, схвалює бюджет ООН і контролює її фінансову діяльність, розглядає щорічні й спеціальні звіти про роботу всіх органів ООН та її спеціальних установ. Для здійснення функцій ГА ООН утворює 7 головних комітетів, кожен з яких розглядає певну групу питань, а також формує

допоміжні органи — комітети і комісії. Рішення з найважливіших питань (наприклад, бюджетних) ухвалюються ГА ООН більшістю у дві третини голосів присутніх і тих держав — членів Організації, що беруть участь у голосуванні. Рішення в інших справах ГА ООН ухвалює простою більшістю голосів. Основною формою діяльності ГА ООН є щорічні чергові сесії, які відкриваються третього вівторка вересня. Крім чергових сесій на вимогу Ради Безпеки або більшості членів Організації можуть скликатися спеціальні чи надзвичайні спеціальні сесії ГА ООН. Найпоширенішою формою рішень Асамблеї є резолюції, що мають рекомендаційний характер. Під егідою ООН за резолюціями ГА ООН можуть прийматися універсально-правові документи, конвенції, пакти, декларації тощо.

Офіційні та робочі мови Генеральної Асамблеї ООН: англійська, арабська, іспанська, китайська, російська, французька.

Генеральний секретар ООН — найвища адміністративна посадова особа ООН. Очолює секретаріат ООН, призначається Генеральною Асамблеєю ООН за рекомендацією Ради Безпеки ООН на 5 років з можливістю переобрання на новий термін. Статут ООН уповноважує Генерального секретаря ООН доводити до відома Ради Безпеки будь-які питання, пов'язані із загрозою міжнародному миру та безпеці. Щорічно Генеральний секретар ООН готує доповідь, у якій оцінюється робота Організації за минулий період і висловлюються міркування щодо пріоритетів її подальшої діяльності, а також готує додаткові доповіді на вимогу ГА ООН. Генеральний секретар ООН має статус міжнародного цивільного службовця, підзвітний лише ООН, він присягається не запитувати й не отримувати інструкцій від будь-якого уряду або будь-якої іншої влади, яка не стосується ООН. За ст. 100 Статуту ООН кожна держава — член ООН зобов'язана поважати міжнародний характер діяльності Генерального секретаря ООН і персоналу секретаріату, не намагатися впливати на них під час виконання ними службових обов'язків.

Перший Генеральний секретар ООН — Трюгве Хальвдан Лі (Норвегія) — був обраний 1 лютого 1946 р. і займав цю посаду до 10 квітня 1953 р.

Геноцид — дії, що чиняться з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу; один з найтяжчих міжнародних злочинів проти людства. Правове визначення геноциду як злочину регламентовано Конвенцією ООН (схваленою Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р.) про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Геноцид — це

вбивство членів певної групи; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або таких, що призводять до розумового розладу; навмисне створення умов життя, розрахованих на вимирання людей; заходи щодо зменшення народжуваності; насильницька передача дітей іншій групі людей.

Караність геноциду як міжнародного злочину передбачена також статутами Нюрнберзького і Токійського міжнародних воєнних трибуналів. Караються змова з метою геноциду, пряме і публічне підмовляння до вчинення геноциду, замах на вчинення геноциду, співучасть у геноциді. Особи, звинувачені у вчиненні геноциду, видаються країнам, де вони скоїли злочин, або міжнародному трибуналу відповідно до законодавства кожної країни та чинних міжнародних договорів.

Двосторонній міжнародний договір — угода між державами або іншими суб'єктами міжнародного права з різних питань їхніх взаємних міжнародних відносин, що встановлює для її учасників певні права та обов'язки. Правовідносини, які виникають при укладенні двостороннього міжнародного договору, настільки міцно пов'язують сторони, що заяви і декларації про розуміння і тлумачення, а також застереження, проти яких заперечує інша сторона, неприпустимі. Порядок укладення, дотримання, припинення дії двосторонніх міжнародних договорів регулюється Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. і Віденською конвенцією про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р.

Декларативна теорія визнання — концепція, відповідно до якої держава набуває статусу суб'єкта міжнародного права від часу свого виникнення; визнання лише констатує цю правосуб'єктність.

Делікт міжнародний — порушення суб'єктом міжнародного права норм міжнародного звичаєвого права або загальних принципів права й охоронюваних цими нормами прав та інтересів держав. Суб'єктами міжнародного делікту є держави. Міжнародний делікт передбачає політичну і матеріальну відповідальність держави, а також індивідуальну кримінальну відповідальність осіб, винних у вчиненні порушень. Суб'єкт міжнародного права, який вчинив такі дії, називається делінквентом.

Делімітація кордонів — договірне встановлення лінії (межі) державного кордону, яке здійснюється за картами з детальним зображенням на них рельєфу, гідрографії, населених пунктів та інших

фізико-географічних об'єктів. При делімітації кордонів договірні сторони проведену на карті лінію кордону супроводжують докладним описом. Карту з нанесеною на ній лінією державного кордону підписують або парафують, скріплюють гербовими печатками. Договори про делімітацію кордону містять зобов'язання сторін про демаркацію кордону.

Демаркація кордонів — визначення і позначення лінії державного кордону на місцевості за допомогою встановлення прикордонних знаків на основі договорів про делімітацію кордонів і доданих до них карт. Роботу з демаркації кордонів виконують змішані комісії, створені договірними сторонами. Іноді такі функції виконує міжнародний орган, який утворюють на основі взаємної домовленості. Після завершення роботи з демаркації кордонів комісія складає спеціальний протокол опису кордону, що демаркується, а також протокол на кожен прикордонний знак зі схемами.

Демарш — надзвичайна дипломатична акція уряду, органу зовнішніх зносин або дипломатичного представника однієї держави щодо іншої. У міжнародній практиці причиною демаршу найчастіше є грубі порушення дипломатичних привілеїв та імунітетів, а також виявлення державної позиції щодо питань, пов'язаних зі сферою державних інтересів. Форми демаршу: заява, нота, меморандум, відкликання дипломатичного представника тощо. До демаршу вдаються тоді, коли міжнародний спір або питання, що виникли, не можна розв'язати нормальним дипломатичним способом або для врегулювання яких потрібно вжити термінових заходів. Змістом демаршу може бути вимога, прохання, пропозиція, протест та інші акти. За сучасними нормами міжнародного права демарш не повинен містити погрози силою, оскільки створення такої загрози заборонено Статутом ООН.

Денонсація міжнародного договору — спосіб припинення дії міжнародної угоди в порядку та в строки, обумовлені в ній. Загальною умовою денонсації є повідомлення однієї із сторін міжнародного договору про відмову від його виконання, що призводить до припинення дії договору. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. містить загальні правила денонсації та порядок врахування цих вимог у міжнародному договорі.

Депозитарій — держава або міжнародна організація, що бере на себе зобов'язання зберігати текст міжнародного договору, документи про його ратифікацію, про приєднання до договору інших держав

тощо. Депозитарій визначається під час ведення переговорів. Як правило, це держава, в якій відбуваються переговори та підписання договору. Основні функції депозитарію: зберігання оригінального тексту договору; підготовка, засвідчення копій; реєстрація договору в ООН; інформування учасників договору про надходження ратифікаційних грамот та іншої документації (заяви, застереження, приєднання, денонсації) щодо договору.

Депортація — примусове виселення з місця постійного проживання осіб, визнаних соціально небезпечними. Депортація здебільшого застосовується до іноземців та осіб без громадянства, які нелегально перебували на території країни. Для України це категорія нелегальних мігрантів, які без дозволу в'їхали на її територію і проживають на ній або ж використовують цю територію для транзитного проїзду до інших держав.

Державна повітряна територія — повітряний простір над сушею, внутрішніми територіальними водами держави, який перебуває під її суверенітетом. Боковою межею державної повітряної території є вертикальна площина, що проходить через лінію кордону на суші або воді. Встановлена висота такого простору — близько 100–110 км, проте авіацією використовується близько 20 км.

Джентльменська угода — прийнята в міжнародній практиці назва договору, укладеного в усній формі, що не позбавляє обов'язки, які покладаються на його учасників, юридичного значення. Міжнародне право допускає такі договори з відповідними юридичними обов'язками сторін. Джентльменські угоди укладаються значно рідше, ніж письмові, і здебільшого тоді, коли між сторонами існує повна довіра у ділових відносинах.

Джерела міжнародного права — сукупність елементів, які впливають на становлення змісту юридичних норм, а саме: потреби в нормах, які регулюють соціальне життя, спільна правова свідомість, вимоги морального характеру тощо. Джерела міжнародного права — це спосіб творення і форми, в яких існують норми міжнародного права. Розрізняють матеріальні та формальні джерела. Статтею 38 Статуту Міжнародного суду ООН передбачено основні й додаткові джерела міжнародного права. Основні: міжнародний договір, міжнародно-правовий звичай, загальні принципи права, визнані всіма націями. Додаткові: резолюції та рішення міжнародних організацій, міжнародні судові рішення, національне законодавство, що стосується міжнародного права, доктринальні праці найкваліфікованіших

фахівців з міжнародного права різних націй. Важливу роль (як допоміжного засобу для визначення норм міжнародного права) відіграють резолюції міжнародних організацій, які мають характер рекомендацій.

Дипломат — посадова особа відомства закордонних справ, у тому числі дипломатичного представництва держави за кордоном, яка має дипломатичний ранг і дипломатичний імунітет. Дипломат бере безпосередню участь у виконанні функцій відомства, зокрема офіційних контактів у сфері міжнародних зносин з представниками іншої держави.

Дипломатичне представництво — постійний закордонний державний орган зовнішніх зносин, очолюваний дипломатичним представником, створений на основі спільної угоди однією державою на території іншої для підтримання постійних офіційних контактів. Дипломатичне представництво виступає від імені своєї країни у всіх питаннях, що стосуються відносин з іншою стороною. Як засвідчує практика, дипломатичне представництво, очолюване послом або тимчасово повіреним у справах, називається посольством, а очолюване посланником або повіреним у справах — місією. Різновидом дипломатичного представництва є постійне представництво при міжнародних організаціях. Правовий статус дипломатичного представництва визначається Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р., двосторонніми угодами та внутрішнім законодавством країни перебування.

Дипломатичний акт — дія або заява органів зовнішніх зносин держави або посадових осіб держави, що породжує міжнародно-політичні або правові наслідки. Це встановлення дипломатичних відносин, вручення вірчих грамот, заяв з викладенням власної позиції тощо. Дипломатичним актом є також письмовий дипломатичний документ, що вручається або надсилається органами зовнішніх зносин однієї держави відповідним органам зовнішніх зносин іншої держави. Найпоширенішими актами є меморандум, нота, офіційний лист, пам'ятна записка. Застосування дипломатичних актів визначається міжнародними звичаями та угодами, а також протокольними правилами, нормами внутрішньодержавного права з питань діяльності дипломатичних служб.

Дипломатичний притулок — регламентований нормами міжнародного права процес допущення іноземця (громадянина іншої дер-

жави або особи без громадянства) в приміщення іноземного дипломатичного або консульського представництва або на військовий корабель з метою захисту його від посягань на життя чи свободу з боку держави попереднього місця перебування. Відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., держава не використовує дипломатичного імунітету та екстериторіальності щодо вчиненого кримінального правопорушення.

Дипломатичний протокол — сукупність загальноприйнятих правил поведінки, традицій та умовностей, яких обов'язково дотримуються уряди, дипломатичні представництва та офіційні особи. Дипломатичний протокол є важливим політичним інструментом дипломатії та загального міжнародного спілкування. Дотримання дипломатичного протоколу є обов'язковим, коли відбувається визнання нових держав, встановлюються дипломатичні відносини, призначаються глави дипломатичних представництв, вручаються вірчі грамоти, здійснюються дипломатичні візити, бесіди і переговори, підписуються угоди, організуються зустрічі й проводяться офіційних делегацій, скликаються міжнародні наради та конференції. Велике значення має дотримання дипломатичного протоколу та етикету при використанні державного гімну і прапора. Дипломатичний протокол обов'язковий під час святкових і траурних подій та ін. Згідно з дипломатичним протоколом організуються дипломатичні прийомы, ведеться дипломатичне листування, працює дипломатичний корпус. Загальноприйняті принципи дипломатичного протоколу закріплені Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р.

Дипломатія — 1) офіційна діяльність глав держав, урядів і спеціальних органів зовнішніх зносин щодо здійснення зовнішньої політики й захисту прав та інтересів держави і її громадян за кордоном; 2) сукупність прийомів і методів, що використовуються в переговорах і зносинах з іноземними державами.

Дискримінація — навмисне обмеження і приниження прав однієї держави, її організацій і громадян порівняно з правами іншої держави, організації або громадян. Якщо держава вважає, що інша держава застосувала до неї такий акт, вона може у відповідь вжити власних заходів (реторсія). Дискримінація у будь-яких формах забороняється внутрішнім правом демократичних держав, а також міжнародним правом. Протиправність дискримінації впливає із загальноновизнаних норм і принципів Статуту ООН та міжнародних актів про права

людини, зокрема, Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 р., Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань 1981 р. та ін.

Добрі послуги — один із видів мирного вирішення спорів, зміст яких полягає у наданні державам — учасникам спору — третьою державою або міжнародною організацією матеріальних можливостей для встановлення контакту і ведення переговорів між ними. Добрі послуги можуть бути надані на прохання сторін спору, з ініціативи третьої держави або міжнародної організації. З початком переговорів між сторонами спору повноваження третьої держави або міжнародної організації припиняються. Якщо держави — учасниці спору запрошують третю державу взяти участь у переговорах, то добрі послуги переходять у посередництво. Нормативне закріплення добрі послуги отримали у Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 р., а в Манільській декларації про вирішення мирних спорів 1982 р. і Принципах урегулювання спорів та Положеннях процедури НБСЄ щодо мирного врегулювання спорів 1991 р. добрі послуги включені до переліку мирних засобів вирішення міжнародних спорів.

Доктрина Тобара — міжнародно-правова концепція, висунута міністром закордонних справ Еквадору К. Тобаром, згідно з якою було прийнято зобов'язання п'яти держав Центральної Америки (Нікарагуа, Гондурасу, Гватемали, Коста-Ріки і Сальвадору) не визнавати в цих країнах урядів, які прийшли до влади внаслідок державного перевороту або революції, доки там не буде встановлений конституційний порядок на основі вільних виборів. Ці положення були закріплені в договорі згаданих країн у 1907 р. і підтвержені договором 1923 р. Мета доктрини К. Тобара — протидія безперервним державним переворотам, що тривалий час відбувалися у латиноамериканських країнах, відмова у визнанні де-факто будь-якого уряду, який прийшов до влади зазначеним шляхом. Водночас у рамках доктрини Тобара держава повинна була відповідати за дії свого уряду де-факто перед будь-якою державою, що не визнала цей уряд. Доктрина Тобара і практика її застосування фактично вийшли за межі країн Центральної Америки і поширилися на інші країни континенту.

Закопи і звичай війни — система норм і принципів міжнародного права, які встановлюють права і обов'язки воюючих сторін і ней-

тральних держав у воєнному конфлікті. Закони і звичаї війни мають на меті усунути найжорстокіші способи і засоби ведення війни, забезпечити захист мирного населення. Визначають порядок початку, ведення і припинення воєнних дій, правове становище комбатантів і некомбатантів (мирного населення, військовополонених, хворих і поранених військовослужбовців та ін.), а також правовий режим власності, встановлюють юридичну відповідальність за порушення законів і звичаїв війни. Чинні закони і звичаї війни передбачено міжнародними договорами або їх складено звичасвим шляхом.

Закритий міжнародний договір — договір, відповідно до положень якого коло його учасників обмежене за певними критеріями.

Застереження — 1) одностороння заява, зроблена державою під час підписання, прийняття, затвердження, ратифікації або приєднання до багатостороннього міжнародного договору, завдяки якій ця держава бажає виключити чи змінити юридичну дію певних положень цього договору в застосуванні його щодо цієї країни; 2) інститут міжнародного права, зокрема права міжнародних договорів, який регулює застосування застереження. Акт застереження є виявом суверенної волі держави як основного первинного суб'єкта міжнародного права (або міжнародної організації як вторинного суб'єкта міжнародного права), який сприяє, з одного боку, захисту інтересів окремих держав, а з другого — якнайширшій їх участі у багатосторонніх міжнародних договорах і угодах. Основні питання застереження регулює Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.

Захоплення заручників — міжнародне протиправне діяння, що визначається як захоплення або примусове утримання будь-якою особою чи особами іншої особи з метою примусення держави, міжнародної організації, юридичної або фізичної особи чи групи осіб вчинити якусь дію або утриматися від вчинення якоїсь дії, що є умовою звільнення заручника. Захоплення заручника, як правило, супроводжується погрозами вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень або подальшим утримуванням цієї особи. У міжнародному праві захоплення заручника кваліфікується як міжнародний злочин, а особи, що вчинили відповідні дії, — як міжнародні злочинці, які повинні нести кримінальну відповідальність. В Україні існує кримінальна відповідальність за захоплення заручників.

Збройні сили ООН — об'єднані збройні сили держав — членів ООН, які мають забезпечити заходи воєнного характеру в межах примусових дій відповідно до глави VII Статуту ООН. Збройні сили ООН створюються і застосовуються Радою Безпеки у випадках, коли вона визнає існування будь-якої загрози мирові, порушення миру або акту агресії і у зв'язку з цим приймає рішення про вжиття заходів для “підтримання або відновлення миру і безпеки” (ст. 39 Статуту ООН). Вони мають застосовуватися у виняткових випадках, коли інші заходи можуть виявитися або виявилися неефективними. Згідно зі ст. 43 Статуту ООН усі держави — члени ООН зобов'язуються надавати у розпорядження Ради Безпеки ООН на її вимогу та відповідно до спеціальних угод необхідні для підтримання міжнародного миру і безпеки національні збройні сили та відповідні засоби обслуговування, включаючи право проходження через певну територію. Надає допомогу Раді Безпеки ООН з усіх питань, що стосуються військових потреб у справі підтримання міжнародного миру і безпеки, використання військ, переданих у її розпорядження, і здійснює командування ними створюваний Військово-штабний комітет. До його складу мають входити начальники штабів постійних членів Ради Безпеки або їх представники. Згідно з п. 3 ст. 27 Статуту ООН рішення, пов'язані зі створенням і функціонуванням Збройних сил ООН, повинні ухвалюватися з дотриманням принципу одностайності постійних членів Ради Безпеки ООН.

Злочини міжнародного характеру (міжнародні кримінальні злочини) — суспільно небезпечні умисні діяння, що посягають на міжнародний правопорядок, завдають шкоди мирному співробітництву держав. Відповідальність за вчинення злочину міжнародного характеру передбачено міжнародно-правовими актами універсального (Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р. та ін.) або регіонального (Європейська конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей 1985 р. та ін.) значення. Конкретні міри покарання за вчинення злочинів міжнародного характеру передбачаються національним законодавством після інкорпорування ним положень міжнародно-правового акта.

З урахуванням об'єкта посягання (конкретної сфери міжнародного правопорядку) злочини міжнародного характеру можна класифі-

кувати як: а) злочини проти стабільності міжнародних відносин (міжнародний тероризм, взяття заручників, викрадення ядерного матеріалу, найманство та ін.); б) злочинні посягання на особисті права людини (застосування тортур, торгівля жінками й дітьми); в) злочини у сфері дипломатичних зносин (посягання на осіб, які користуються дипломатичним захистом); г) злочини у сфері економіки і фінансів (легалізація злочинних доходів, контрабанда, виготовлення фальшивих грошей та ін.); д) злочини у сфері культури (ввезення до країни викрадених культурних цінностей, розповсюдження порнографічних предметів тощо); е) злочини, вчинені у відкритому морі (забруднення морського середовища, порушення правового режиму континентального шельфу, піратство, неподання допомоги на морі та ін.); є) злочини, що пов'язані з роботою цивільної авіації (зокрема, угон повітряного судна); ж) воєнні злочини міжнародного характеру (насильство над населенням у районі воєнних дій, мародерство тощо), які відрізняються від воєнних злочинів як різновиду міжнародних злочинів тим, що не пов'язані зі злочинною діяльністю держави.

Злочини проти миру та людства — протиправні діяння, що загрожують основам існування націй і держав, їх прогресивному розвитку і мирному міжнародному спілкуванню. У Статуті Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу йдеться про три види злочинів: проти миру (планування, підготовка і ведення агресивної війни або війни на порушення міжнародних договорів, угод чи запевнень або участь у загальному плані чи змові, спрямованих на здійснення таких дій); воєнні (порушення законів або звичаїв війни); проти людяності (вбивства, знищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинювані стосовно цивільного населення перед війною або під час війни, або переслідування через політичні, расові чи релігійні мотиви з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином, що підлягає юрисдикції трибуналу, незалежно від того, чи є це порушенням внутрішнього права країни, де вони були вчинені). Питання співробітництва держав у боротьбі зі злочинами дістали розвиток у Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього 1948 р., в Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р. (в якій, зокрема, до злочинів проти людства віднесено вигнання внаслідок збройного нападу або окупації і нелюдські дії, що є наслідком політики апартеїду, а також злочин геноциду), Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх

форм расової дискримінації 1965 р., Конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р. (кваліфікувала апартеїд як злочин проти людства). Декларація Генеральної Асамблеї ООН про заборону використання ядерної зброї в цілях війни проголосила застосування ядерної та термоядерної зброї злочинами проти людства. Злочини проти миру та людства належать до найтяжчих злочинів міжнародного характеру, за які держави несуть міжнародно-правову, а фізичні особи — кримінальну відповідальність.

Іммігрант — особа, яка в'їхала або в'їздить на територію держави, що не є державою громадянства або країною постійного (звичайного) проживання цієї особи, з дотриманням встановленої законодавством процедури в'їзду до держави з метою поселення на її території для постійного або тимчасового проживання. Право особи на імміграцію у міжнародному праві не закріплено. Передбачено лише право на рееміграцію (повернення особи до держави, з якої вона емігрувала) та репатріацію (повернення особи на постійне проживання до держави свого громадянства або етнічного походження). Відповідні положення містяться у таких міжнародно-правових актах: Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966 р., Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. та ін.

Імперативна норма — норма загального міжнародного права, що визнається і приймається міжнародним співтовариством як така, відхилення від якої неприпустиме і яку можна змінити лише наступною нормою аналогічного характеру. Імперативна норма передбачена ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., а також ст. 53 Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. У міжнародному праві така норма має універсальний характер — охоплює усі держави світу. Імперативна норма має найвищу порівняно з іншими нормами міжнародного права юридичну силу. Договори, які їй не відповідають, вважаються недійсними. Норми міжнародного права не можуть суперечити імперативній нормі.

Імплементация — організаційно-правова діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань. Механізм імплементации міжнародно-правових норм включає сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному і національному рівнях. Між-

народна система імплементації складається зі створених на основі міжнародних угод універсальних, регіональних і локальних міжнародних організацій, спеціалізованих установ та їх допоміжних органів. Завдяки їм стає можливим об'єднання зусиль держав і міжнародних організацій у реалізації чинних норм міжнародного права.

Інкотермс (англ. *Incoterms* — скорочено від *International Commercial Terms* — міжнародні комерційні терміни) — міжнародні правила тлумачення комерційних термінів з метою запобігти відмінностям у трактуванні умов договорів міжнародної купівлі-продажу. Опубліковані Міжнародною торговою палатою (МТП) у 1936 р., доповнення вносилися у 1953, 1967, 1976, 1980 рр., нині діють у редакції 1990 р.

Іноземці — особи, які перебувають на території певної держави, не маючи її громадянства. В країні перебування іноземцям надаються національний режим, режим найбільшого сприяння або спеціальний режим. Правовий статус іноземця на території України визначається Конституцією України і Законом України “Про правовий статус іноземців” 1994 р.

Інституції — посібники з основ права, насамперед цивільного. Наприклад, у Давньому Римі авторами таких посібників були Калістрат, Гай, Флорентін, Марціан. Найвідоміші Інституції Гая, укладені у II ст. У VI ст. були створені Інституції Юстиніана, які мали слугувати посібником для першого року навчання в юридичних школах. У сучасних умовах цей термін вживається у переносному значенні — установи або заклади.

Інсуррекція — у міжнародному праві відмова дипломата виконувати власні функції через певні причини. Один із видів припинення дипломатичної діяльності працівником дипломатичного представництва.

Інтервенція — насильницький замах однієї або кількох держав на суверенні права іншої держави, що притаманні їй як суб'єкту міжнародного права; ототожнюється також із втручанням у внутрішню компетенцію держав. Сучасне міжнародне право забороняє всі види і вияви інтервенції, розглядаючи її як агресію. Жодна держава або група держав не мають права прямо чи непрямо втручатися з будь-яких міркувань у внутрішні або зовнішні справи іншої держави. Принцип невтручання забороняє застосування збройної сили і будь-яку іншу форму втручання чи загрозу проти юридичної персональності держави або проти її політичних, економічних і культурних

засад. Заборона інтервенції є імперативним принципом міжнародного права, який зобов'язує всіх учасників міжнародних відносин за будь-яких обставин поважати суверенні права держави.

Казус беллі (лат. *Casus Belli*) — формальний привід, який держава використовує для оголошення війни. Казус беллі в минулому був законною підставою для початку війни і слугував виправданням початку воєнних дій.

Клаузула — кожна окрема умова в законі й таких нормативних актах, як статут, договір, інструкція та ін. Застосовується для визначення різних специфічних умов, наприклад, щодо режиму найбільшого сприяння в торгівлі, докорінної зміни договору або статусу міжнародного судового органу.

Колективна безпека — співробітництво держав з підтримання міжнародного миру та безпеки, у разі необхідності — з припинення актів агресії. Система колективної безпеки може здійснюватися в межах загальної універсальної міжнародної організації, наприклад ООН, або в межах регіональних організацій та угод.

Колоніалізм — політичне, економічне і духовне поневолення менш розвиненої у соціально-економічному відношенні країни, іншою країною. Країну, що перебуває у залежності від іншої країни-метрополії, називають колонією. 14 грудня 1965 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла спеціальну Декларацію про надання незалежності колоніальним країнам.

Комбатанти — особи, які входять до складу збройних сил воюючих сторін і безпосередньо беруть участь у воєнних діях. Відповідно до ст. 43 ч. 2 Додаткового протоколу № 1 Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 р. комбатантами вважають: особовий склад сухопутних, військово-морських, військово-повітряних сил, партизанів, особовий склад сил опору, добровільні загони, екіпажі торговельних морських і повітряних суден воюючих сторін, переобладнаних під військові, бійців визвольного руху.

Комісія міжнародного права — спеціальний орган Генеральної Асамблеї ООН. Складається з 34 відомих юристів-міжнародників, які завоювали авторитет у галузі міжнародного права. Обираються такі особи строком на 5 років. До складу комісії обирались і українські вчені, наприклад В. Корецький (1949–1952 рр.). Основною метою комісії є заохочення розвитку міжнародного права і його кодифікації. Також комісія розробляє проекти міжнародних універсальних договорів.

Комітети Генеральної Асамблеї ООН — головні органи Генеральної Асамблеї ООН. На кожній сесії створюються 7 головних комітетів, за допомогою яких Генеральна Асамблея виконує свої функції. Крім того, на кожній сесії створюють Генеральний комітет, який керує її роботою, у складі голови Асамблеї, 21 заступника голови і 7 голів головних комітетів, а також комітет з перевірки повноважень у складі 9 членів. Перший комітет розглядає політичні питання і питання безпеки, включаючи питання роззброєння; спеціальний політичний комітет — питання, пов'язані з підтриманням миру; другий комітет — економічні та фінансові питання; третій — соціальні, гуманітарні питання і питання культури; четвертий — питання деколонізації і несамоврядних територій; п'ятий — адміністративні та бюджетні питання; шостий — правові питання.

Комітети Генеральної Асамблеї ООН затверджують питання, що виносяться на обговорення, і проводять засідання стільки часу, скільки необхідно для вирішення того чи іншого питання, що розглядається.

Комюніке — 1) офіційне урядове повідомлення про міжнародні переговори, угоди, важливі події у внутрішньому житті країни, про перебіг воєнних дій тощо; 2) у міжнародному праві — одна з назв міжнародного договору.

Консенсус — прийняття рішень або договорів на міжнародних конференціях чи нарадах на основі спільної згоди учасників без проведення формального голосування у разі відсутності формально заявлених заперечень. Метод консенсусу визнаний у ряді органів ООН, використовується на міжнародних конференціях і нарадах, що проводяться в її межах.

Конститутивна теорія визнання — концепція, відповідно до якої лише визнання породжує міжнародну правосуб'єктність держави і право уряду представляти державу на міжнародній арені. Вперше була сформульована у 1907 р. у так званій доктрині Тобара, згодом закріплена в інших міжнародних документах.

Консул — службова особа однієї держави, яка за згодою іншої держави постійно перебуває в певному її пункті (місті, районі) і здійснює там представництво і захист інтересів своєї держави, її юридичних осіб і громадян. Для виконання своїх повноважень консул має спеціальний апарат і діє в межах укладених між державами консульських конвенцій.

Консульський округ — територія держави перебування, на якій відповідно до угоди між урядами договірних держав консул виконує свої обов'язки. Здебільшого консульський округ може визначатися і внаслідок застосування умови про найбільшу сприятливість. Виконання консульських функцій за межами округу можливе лише в окремих випадках за згодою держави перебування.

Континентальний шельф — вирівняна частина підводного краю материків, що прилягає до берегів суші і характеризується спільною з нею геологічною будовою. Зовнішній кордон підводного краю материка встановлюється за межами 200 морських миль від берега. Відповідно до Конвенції про морське право 1982 р. зовнішній кордон континентального шельфу в районах широкого підводного материкового краю не може встановлюватися далше, ніж за 350 морських миль від вихідних ліній. На континентальний шельф поширюються суверенні права прибережної держави, без її безпосередньої згоди ніхто не має права здійснювати розробку, розвідку і видобуток його природних багатств. Правовий режим континентального шельфу регулюється Женевською конвенцією про територію моря і прилеглу зону 1958 р. і внутрішнім законодавством держав.

Контрабанда — заборонене таємне перевезення товарів або інших цінностей через державний кордон. В Україні за контрабанду встановлено кримінальну відповідальність. Контрабанда у більшості країн вважається тяжким злочином.

Контрибуція — 1) під час війни примусові грошові або натуральні стягнення з населення окупованої території, які здійснюють ворожі війська; 2) після війни грошові суми, що їх за умовами мирного договору держава-переможниця стягує з переможеної держави. В основу контрибуції покладено “право переможця”.

Конфедерація — 1) форма державного устрою, за якого держави, що утворюють конфедерацію, повністю зберігають свою незалежність, мають власні органи державної влади і управління; вони створюють спеціальні об'єднання для координації дій у певних цілях (військова, зовнішньополітична та ін.); 2) об'єднання будь-яких громадських або інших організацій, наприклад Всесвітня Конфедерація праці у Франції.

Кордони державні — лінії, що визначають межі державної території. Встановлюються за угодою між відповідними державами за допомогою делімітації та демаркації. В Україні з питання правової регламентації державного кордону існує спеціальний закон.

Ліга арабських держав (ЛАД) — міжурядова регіональна організація арабських країн. Створена 22 березня 1945 р. з метою захисту суверенітету їх членів. Лігою прийнято угоди про спільну оборону та спільну співпрацю в економіці. Організація керується концепцією розвитку арабського світу, взаємної допомоги, спільних дій у політичних, економічних, культурних сферах. Керівний орган — Рада Ліги, до складу якої входять керівники держав; сесії збираються двічі на рік.

Місцезнаходження — Туніс.

Ліга Націй — міжнародна організація, основна мета якої, згідно зі Статутом, розвиток співробітництва між народами, гарантія миру та безпеки. Заснована 10 січня 1920 р. Серед постійно діючих органів Ліги була Палата міжнародного правосуддя. Колишній Радянський Союз був членом Ліги Націй з 1934 р., але в 1939 р. за рішенням Ради Ліги через наполягання Великобританії та Франції його було позбавлено членства в цій організації. Формальний привід — радянсько-фінляндська війна 1939–1940 рр. Тим самим Ліга Націй припинила своє існування і 12 квітня 1946 р. формально розпущена. Основна помилка — не було зупинено розв'язання Другої світової війни.

Місцезнаходження — Женева, Швейцарія.

Міжнародна асоціація розвитку — спеціалізована установа ООН, створена в 1960 р. як філіал Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР). Надає кредити (строком на 50 років) переважно країнам, які розвиваються на більш пільгових умовах, ніж МБРР. До складу Асоціації входять понад 140 держав.

Місцезнаходження — Вашингтон, США.

Міжнародна морська організація — міжурядова організація, спеціалізована установа ООН. Налічує понад 130 держав. Складається з Асамблеї, Ради, секретаріату та п'яти спеціалізованих комітетів: комітету з безпеки на морі (юридичний); комітету із захисту морського середовища; комітету з технічного співробітництва; комітету із спрощення формальностей. Сесії Асамблеї збираються раз на два роки. Організація ефективно працює у сфері кодифікації міжнародно-правових актів, що визначають технічні та юридичні аспекти торговельного і риболовецького промислу.

Міжнародна організація праці (МОП) — міжурядова організація. Створена у 1919 р. за рішенням Паризької мирної конференції. З 1946 р. — спеціалізована установа ООН. Станом на кінець ХХ ст. налічує понад 170 держав. До її складу входять представники профспілок і представники підприємців. Основним завданням МОП є роз-

роблення і прийняття міжнародних норм стосовно праці, які втілюються у конвенціях і рекомендаціях, пропонованих для реалізації у внутрішньому правопорядку держав — членів організації. Для перевірки стану впровадження норм МОП створено ефективну систему контролю і заохочення. Особливою, притаманною виключно МОП ознакою є принцип тристоронності роботи її органів. Представники наймачів і трудящих беруть участь у роботі МОП нарівні з представниками урядів. Законодавчим органом МОП є щорічна Міжнародна конференція праці, яка складається з делегатів країн-членів. До складу делегацій входять: два представники уряду і по одному представнику від підприємців і профспілок. Виконавчий орган — Адміністративна рада, яка складається з 28 представників урядів, 14 представників підприємців і 14 представників профспілок. Адміністративна рада керує роботою Міжнародного бюро праці — постійного секретаріату організації.

Місцезнаходження — Женева, Швейцарія.

Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) (англ. — *International Civil Aviation*) — єдина міждержавна організація в галузі повітряних сполучень, спеціалізована установа системи ООН, яка координує міжнародну співпрацю держав у всіх аспектах діяльності цивільної авіації. Заснована Чиказькою конвенцією міжнародної цивільної авіації 1944 р., яка є статутом організації. Структура ІКАО складається з Асамблеї представників усіх держав (головний орган), яку скликають на сесію один раз на три роки; постійного виконавчого органу — Ради ІКАО, до якої входять 30 представників Асамблеї, а також спеціалізованих комісій. Організація налічує близько 160 держав. Для керівництва Радою обирається президент і секретаріат, які працюють на постійній основі. Завданням організації є розроблення принципів і методів міжнародного повітроплавання, розвиток міжнародного повітряного права, створення стандартів і практики ІКАО, рекомендованих для впровадження. Організація надає технічну допомогу країнам — членам ІКАО.

Міжнародна оренда території — надання за договором однією державою іншій права на використання частини своєї території на визначений строк, з певною метою і за встановлену плату. Орендована територія залишається під суверенітетом держави-орендодавця. Договір про міжнародну оренду землі має відповідати всім вимогам міжнародного права, зокрема принципу добровільності. Орендована територія не може використовуватися в інтересах, що суперечать суверенітету і безпеці держави-орендодавця.

Міжнародна посадова особа — громадянин будь-якої держави, який перебуває на службі в секретаріаті міжнародної організації, член персоналу секретаріату таких організацій. Нині у світі в міжнародних організаціях працює близько 50 тис. чоловік, які мають статус міжнародної посадової особи.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) — міжнародна організація універсального характеру, яка покликана сприяти співробітництву держав у мирному використанні атомної енергії. Діє з 1957 р. На організацію покладено особливі обов'язки з підтримання системи нерозповсюдження ядерної зброї. Членами МАГАТЕ є понад 120 країн. Працює під егідою ООН і має подавати щороку звіти Економічній і соціальній раді ООН, Генеральній Асамблеї ООН, а в разі необхідності — Раді Безпеки ООН. Найважливіші питання розглядає Генеральна конференція. Виконавчий орган — Рада управителів, поточні справи веде Секретаріат, працюють постійні комісії за напрямками діяльності. Генеральні конференції проходять щороку. До керівної Ради входять 22 держави, що обираються на Генеральній конференції, та 14 представників із країн, з розвинутою атомною електроенергетикою. Основні завдання організації полягають у впровадженні мирного застосування ядерної енергії, розробці норм міжнародного права із забезпечення мирного застосування атомної енергії, створенні механізмів гарантій мирного застосування атомної енергії.

Місцезнаходження МАГАТЕ — Відень, Австрія.

Міжнародне економічне право — галузь міжнародного публічного права, яка регулює відносини у сферах власності, використання природних ресурсів, виробництво і розподіл товарів, валютну і фінансову діяльність тощо. Особливістю міжнародного економічного права є виключно факультативний характер його принципів і стандартів (за винятком принципу свободи моря і мінімуму стандарту міжнародного права).

Міжнародне морське право — галузь міжнародного права, що містить принципи і норми, які встановлюють режим морських просторів і регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з діяльністю, що здійснюється у Світовому океані. Міжнародне морське право складається із звичаєвого міжнародного права та конвенційного міжнародного права, основу якого становлять: Конвенція про територіальне море і прилеглу зону 1958 р., Конвенція про відкрите море 1958 р., Конвенція з морського права 1982 р.

Міжнародне морське право регламентує правовий режим внутрішніх морських вод, територіального моря, прилеглої зони, відкритого моря, регулювання промислів, економічної зони, проток, що використовуються для міжнародного судноплавства, вод держав-архіпелагів, міжнародних каналів, континентального шельфу, морського дна за межами континентального шельфу.

Міжнародне повітряне право — галузь міжнародного права, що регулює відносини між суб'єктами міжнародного права щодо використання повітряного простору з метою здійснення міжнародних повітряних сполучень і забезпечення їх безпеки. Предметом міжнародного повітряного права є відносини між державами щодо визначення правового простору, режиму його використання та міжнародних повітряних сполучень. Основні принципи міжнародного повітряного права: поважання повного і виняткового суверенітету держав у повітряному просторі в межах їх території; свобода відкритого повітряного простору (що розміщуються за межами дії державного суверенітету); забезпечення безпеки міжнародної цивільної авіації. Джерела міжнародного повітряного права — двосторонні та багатосторонні міжнародні угоди.

Міжнародне право — система норм (правил поведінки), що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права і внутрішньодержавні відносини, які впливають з міжнародних. Основними суб'єктами міжнародного права є держави та міждержавні організації, спеціальні (нетрадиційні) суб'єкти — фізичні особи та неурядові організації. Як правовій системі міжнародному праву притаманна нормативність — загальний обов'язковий стандарт поведінки суб'єктів. Міжнародне право складається з міжнародного публічного права і міжнародного приватного права. Серед норм міжнародного права розрізняють договірні і звичаєві. Реалізацію прав забезпечують держави індивідуально або колективно, а також за допомогою міжнародних організацій. Важливу роль у примусовому виконанні норм міжнародного права, коли йдеться про інтереси міжнародного співтовариства загалом, відіграє ООН (за рішенням її Ради Безпеки). Міжнародне право як правова система міжнародного співтовариства взаємодіє з національними правовими системами на основі загальновизнаного принципу примату міжнародного права.

Міжнародне приватне право — сукупність норм, що регулюють цивільно-правові відносини (майнові і пов'язані з ними немайнові, сімейно-правові, трудові, процесуальні) і мають міжнародний харак-

тер (за участі іноземних фізичних або юридичних осіб, з приводу майна, що перебуває за кордоном). Норми міжнародного приватного права містяться у законодавстві окремих держав, а також у міжнародних договорах і звичаях.

Міжнародне співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю — співробітництво держав, спрямоване на розроблення і координацію заходів щодо попередження, розкриття злочинів і поведення з правопорушниками, а також вироблення комплексних цілей і завдань з мінімізації транснаціональних і внутрішньонаціональних протиправних діянь. З питань боротьби зі злочинністю Генеральна Асамблея ООН розробляє й ухвалює спеціальні міжнародні документи, в яких визначаються поняття злочинів міжнародного характеру, злочинів проти людства, транснаціональних злочинів, таких як незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин, тероризм, піратство та ін. Крім Генеральної Асамблеї ООН цим питанням займаються спеціальні конгреси з попередження злочинності й поведення з правопорушниками. Вони розробляють спільну стратегію і тактику запобігання злочинності та заходи з її мінімізації як суспільного явища. Для координації національних поліцейських структур створено спеціальну Міжнародну організацію кримінальної поліції — Інтерпол. Україна є членом цієї організації і має структурний підрозділ — Національне Центральне Бюро Інтерполу в Україні.

Міжнародний договір — угода двох або більше держав щодо встановлення, зміни або припинення взаємних прав та обов'язків у політичних, економічних, соціальних, культурних або інших відносинах. Як основне джерело міжнародного права міжнародний договір може мати різні форми і назви: договір, угода, пакт, декларація, трактат, конвенція, комюніке, протокол, обмін нотами, заключний акт тощо, які мають однакову юридичну силу. Міжнародний договір укладається у письмовій формі. В усній формі договір (джентльменська угода) у сучасному міжнародному праві зустрічається рідко. За кількістю сторін, що його укладають, розрізняють двосторонні, обмежені, багатосторонні, універсальні договори. Договори, в яких можуть брати участь інші сторони, називають відкритими, договори, де є обмеження для участі в ньому, називають закритими. За структурою міжнародний договір складається з преамбули, основних статей і заключних положень. Порядок укладення та розірвання договорів, систему їх дії на міжнародній арені та у внутрішньому правопорядку

встановлено у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Україна є учасницею цієї конвенції.

Міжнародний суд ООН — один з основних органів Організації Об'єднаних Націй і водночас її головний судовий орган. Діє на основі Статуту, що підписаний 26 червня 1945 р. і набрав чинності 24 жовтня 1945 р., — невіддільної частини Статуту ООН, а також власного регламенту. Держави — члени ООН є *ipso facto* учасниками Статуту. Держави, що не є членами ООН, також можуть бути учасниками Статуту на умовах, визначених Генеральною Асамблеєю ООН і за рекомендацією Ради Безпеки ООН. Такими учасниками є Сан-Марино, Ліхтенштейн, Швейцарія. Суд складається з 15 суддів, яких обирають особисто строком на дев'ять років (не як представників держав). Серед них не може бути двох громадян однієї країни. Склад Суду оновлюється кожні три роки, причому судді можуть бути переобрані. Суд обирає голову і віце-голову на три роки. Склад Міжнародного суду обирає Генеральна Асамблея ООН і Рада Безпеки, які голосують незалежно, але в один і той самий час. Суд функціонує на постійній основі. Офіційні мови в суді — англійська та французька. У Статуті суду закріплено вимогу забезпечити представництво найголовніших форм цивілізації й основних правових систем світу. Міжнародний суд приймає до розгляду лише спори між державами. Держави за взаємною згодою можуть передати розв'язання конфлікту до Міжнародного суду. Звернення до Міжнародного суду сторони часто обумовлюють заздалегідь у міжнародних договорах. Згідно зі ст. 36 (§ 2) Статуту держави можуть визнавати обов'язкову юрисдикцію Міжнародного суду з усіх правових спорів щодо будь-якої іншої держави, яка взяла таке зобов'язання. Міжнародний суд вирішує спори, керуючись нормами міжнародного права. За погодженням сторін суд може виносити свої рішення, керуючись принципами справедливості (*ex equo et bono*). Рішення Міжнародного суду обов'язкове для виконання сторонами. Крім судової процедури суд виконує консультативну функцію. На запит Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки ООН, інших органів ООН, уповноважених на те міжнародних організацій суд дає консультативні висновки з правових питань. Розгляд справ у суді відбувається в два етапи. Спочатку у письмовій формі викладається повідомлення суду і сторонам про відповідний факт і додаються матеріали, документи тощо. Потім суд заслуховує свідків, експертів, представників, адвокатів; слухання справи публічне. Від України в Міжнародному суді ООН працював у 1962–1970 рр. відомий науковець В. Корецький.

Міжнародні злочини — протиправні діяння, що становлять велику суспільну небезпеку. Перелік міжнародних злочинів наведений у ст. 6 Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу і містить злочини проти миру, що складаються з виношування планів підготовки і розв'язання агресивних війн тощо; злочини проти людства; воєнні злочини; всі інші прирівняні до них протиправні дії (екоцид, біоцид та ін.).

Міжнародні організації — постійні об'єднання міжурядового та неурядового характеру, створені на основі міжнародної угоди (статуту або іншого установчого документа) з метою вирішення міжнародних проблем, розвитку всебічної співпраці. Процес створення міжнародних організацій прискорився після Другої світової війни. Прикладом міжурядової організації є Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та інші, неурядової — Green Peace (Зелений Світ).

Міжнародні ріки — ріки, що перетинають або розділяють територію двох або кількох держав і відкриті для торговельного судноплавства всіх країн. Правила судноплавства міжнародними ріками встановлюються міжнародними договорами. Частина ріки, що розташована в межах держави (від одного до іншого кордону), перебуває під її суверенітетом, проте використання та екологічний стан ріки узгоджується з іншими сторонами.

Міжнародно-правовий звичай — стереотипний спосіб поведінки, що склався в міжнародно-правовій практиці, юридично обов'язковий характер якого визнають суб'єкти міжнародного права. Звичай, як і міжнародний договір, є основним джерелом міжнародного права.

Модус вівенді (лат. *modus vivendi* — спосіб життя) — у міжнародному праві й дипломатичній практиці тимчасова, зазвичай короткострокова угода, яку укладають, коли обставини не створюють умов для досягнення постійного або довготривалого договору. В подальшому така домовленість має стати постійною.

Мораторій — відстрочка або відкладення певних дій суб'єкта міжнародного права на певний строк або до закінчення будь-яких надзвичайних обставин (наприклад, воєнних дій). Мораторій може бути запроваджений у разі виникнення обставин, зумовлених спеціальним договором, або під час ведення переговорів з вирішення певного питання, наприклад, про випробування ядерного озброєння. Мораторій може поширюватися на всі зобов'язання (загальний

мораторій) або лише на окремі види зобов'язань, а також на конкретні категорії боржників.

Набуття чинності міжнародним договором — юридичний факт, відповідно до якого міжнародний договір стає обов'язковим для виконання кожною його стороною, що висловила таке бажання. Момент набуття чинності договором пов'язаний з виконанням певних дій, що означають вираження згоди його учасників на обов'язковість для них цього договору (підписання, ратифікація, приєднання тощо) або з настанням певних подій (конкретна дата закінчення строку після ратифікації та ін.).

Найманці — особи, спеціально завербовані для участі у збройному конфлікті. Керуються переважно бажанням отримати особливу матеріальну винагороду. Найманці не перебувають під захистом законів і звичаїв війни. Це кримінальні злочинці, які не мають права на статус комбатанта, а отже, і військовополоненого. Зміст поняття “найманець” розкрито у ст. 47 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., а також у Конвенції ООН про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р.

Населення держави — сукупність індивідів, які проживають на території конкретної держави. До цієї сукупності входять громадяни, в тому числі ті, які перебувають за кордоном, а також іноземці та особи без громадянства, що постійно проживають на цій території.

Натуралізація — прийом особи на її прохання у громадянство або підданство будь-якої держави, скажімо, у разі взяття шлюбу або оптації. Порядок та умови натуралізації визначаються внутрішньо-державним законодавством.

Нейтралітет — у міжнародному праві становище (статус) держави, яка не бере участі у війні, зберігає мирні відносини з воюючими державами і не подає жодній з них військової допомоги.

Некомбатанти — особи, які входять до складу збройних сил і надають їм допомогу, але не беруть безпосередньої участі у бойових діях і мають зброю лише для самозахисту. Відповідно до Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 р. до них належать медичний, інтендантський персонал, військові юристи, репортери, служителі культу тощо. Проти некомбатантів забороняється застосовувати зброю доти, доки вони не беруть участі в бойових діях. У разі безпосередньої участі у бойових діях некомбатанти набувають статусу комбатантів. У будь-якому разі некомбатанти користуються всіма

правами військовополонених, якщо потрапляють у полон, на них поширюється дія законів і звичаїв війни. Медичні працівники та служители культу навіть у полоні продовжують виконувати свої функції.

Новація міжнародного договору — спеціальний вид домовленості про зміну одного зобов'язання іншим повною або частковою його заміною, яка приводить до припинення існуючого між сторонами зобов'язання і виникнення на його основі нового. Зобов'язання, яке сторони мають намір припинити, повинно бути чинним. Якщо попереднє зобов'язання недійсне або припинене, то нове зобов'язання не може виникнути.

Нота — офіційне дипломатичне письмове звернення однієї держави до іншої або кількох держав. У міжнародній практиці розрізняють особисту і вербальну ноти. Особисту ноту надсилають у формі листа, в якому викладено звернення до особи і який завжди написаний ввічливо. Особисту ноту друкують на бланку, на першій сторінці у верхньому правому куті проставляють місце і дату відсилання, а в лівому нижньому — адресу, прізвище та ініціали посадової особи, до якої звертаються з особистою нотою. Вербальна нота — найпоширеніша форма дипломатичного листування з поточних питань.

Нотифікація — офіційне повідомлення однією державою іншій за допомогою надсилання дипломатичної ноти або іншого документа про свою позицію з якогось питання зовнішньої політики, повідомлення про якісь факти, події тощо.

Обмеження відповідальності — встановлений у міжнародному праві порядок повного або часткового звільнення від відповідальності суб'єкта міжнародного права, який порушив норму або завдав збитків іншому суб'єкту. Цілковите звільнення від відповідальності можливе, якщо обставини порушення норми або завдання збитків, в яких перебував суб'єкт, що завдав збитків, були визнані як непереборна сила (форс-мажор) або невідконтрольні зовнішнім подіям і вважалися крайньою необхідністю, або ж події були спричинені діями постраждалої сторони. Обмежена відповідальність поширюється, наприклад, на експлуатантів нового виду техніки, яка є джерелом підвищеної небезпеки, але розвиток цієї техніки доцільний в інтересах науково-технічного прогресу. Обмеження відповідальності не поширюється на випадки навмисного завдання шкоди.

Обмін населенням — процес, який пов'язаний з територіальними змінами, зокрема з обміном державами частинами території. Обмін

населенням відбувається на основі міжнародних договорів і, як свідчить практика, супроводжується оптацією.

Операції ООН з підтримання миру і безпеки — заходи для підтримання або встановлення порушеного миру чи безпеки, що здійснюються Збройні сили ООН, рішення про створення і використання яких приймає лише Рада Безпеки ООН. Для спостереження за виконанням міжнародних договорів і рішень міжнародних організацій ООН також може направляти у зони конфлікту військових спостерігачів.

Опініо юріс — визнання правила як норми права, процедура переконання суб'єктів міжнародного права в юридичній повноцінності (чинності) правової норми.

Оптація — добровільний вибір одного з двох громадянств. Оптація означає право населення території, що відійшла від однієї держави до іншої, обирати громадянство на основі добровільності та в індивідуальному порядку, тобто зберегти своє попереднє громадянство або прийняти громадянство держави, якій передається територія. Припускається, що оптант житиме на території держави, громадянство якої він обрав. Право оптації може бути передбачене в угодах між державами також у разі врегулювання питань про осіб із подвійним громадянством або надаватися в односторонньому порядку.

Організація африканської єдності (ОАЄ) — об'єднання африканських держав, створене на конференції в Аддис-Абеба у травні 1963 р. Функціонує на основі Хартії (статуту) і налічує понад 50 країн. Основними цілями організації є сприяння економічному розвитку країн Африки, зміцненню єдності й координації дій африканських країн, боротьба за кращі умови життя і знищення всіх видів колоніалізму. Головний орган — Асамблея глав держав; скликається щороку. Виконавчий орган — Рада міністрів ОАЄ; скликається двічі на рік. Постійні адміністративні функції виконує Генеральний секретаріат. Створено комісії з окремих напрямів.

Місцезнаходження — Аддис-Абеба (Ефіопія).

Організація Об'єднаних Націй (ООН) — міжнародна організація, основною метою діяльності якої є підтримання міжнародного миру і безпеки, відвернення війни. Ініціаторами її заснування стали держави — учасниці антигітлерівської коаліції: Англія, Китай, США, колишній СРСР (у тому числі Україна, що виступала як суб'єкт на міжнародній арені), Франція. Сьогодні ООН налічує 192 країни з Югославією (2000) і Швейцарією (2002). Об'єднуючи майже всі

держави світу, ООН фактично є всесвітньою організацією. 24 жовтня 1945 р. набрав чинності Статут ООН, і за рішенням Генеральної Асамблеї ООН 1947 р. цю дату щорічно відзначають як День ООН. Головні органи ООН: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна та соціальна рада, Міжнародний суд, Секретаріат. Рада з опіки припинила свої функції у вересні 1999 р., оскільки не стало територій, якими слід було б опікуватися. Генеральні цілі ООН за її Статутом: підтримання міжнародного миру та безпеки; розвиток дружніх відносин між націями і народами; міжнародне співробітництво у розв'язанні проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру; захист прав і основних свобод людини незалежно від раси, статі, мови і релігії. В межах ООН розроблено й укладено понад 350 багатосторонніх угод, більшість з яких мають непересічне значення для розвитку широкого міжнародного співробітництва і спрямовані на розв'язання глобальних проблем людства, таких як народонаселення, використання територій, захист рослинного і тваринного світу, захист навколишнього середовища, боротьба з голодом, забезпечення питною водою, боротьба зі злочинністю тощо.

Парафування міжнародного договору — попереднє підписання міжнародного договору ініціалами уповноважених осіб, які брали участь у його виробленні. Можливе парафування всього тексту договору і певних його статей.

Паспорт закордонний — документ, що посвідчує особу, громадянство, а в разі необхідності — службове становище особи під час поїздки за кордон. Для виїзду за кордон потрібен відповідний дозвіл (віза) або наявність міжнародної угоди про безвізові поїздки. Наявність паспорта є доказом громадянства особи та її права на обслуговування і дипломатичний захист з боку держави громадянства. Закордонні паспорти поділяються на дипломатичні, службові, загальногромадянські, паспорт моряка та інші і видаються міністерством закордонних справ, міністерством внутрішніх справ і консульськими установами.

Переговори — спосіб вирішення питань, що виникають у відносинах між суб'єктами міжнародного права, під час безпосереднього контакту уповноважених осіб відповідних зацікавлених суб'єктів міжнародного права.

Персона нон грата (лат. *persona non grata*) — особа, кандидатура якої як дипломатичного представника викликає заперечення уряду

держави перебування. У такому разі держава, що призначила цю особу, відкликає її.

Плебісцит — опитування населення, всенародне голосування з метою визначення загальної думки з того чи того важливого питання з життя держави; форма волевиявлення народу.

Повідомча грамота — лист глави держави про своє обрання та набуття повноважень главі іншої держави, з якою встановлені дипломатичні відносини. За змістом ця грамота має дружній характер і окреслює напрями майбутнього співробітництва. Повідомча грамота пересилається дипломатичними каналами.

Повітряна лінія — повітряний шлях сполучення між двома або більше державами, яким певні авіаційні підприємства виконують регулярні рейси. За міжнародним правом повітряна лінія надається державам відповідно до укладених договорів.

Повстала сторона — повстанці, підрозділи опору, учасники громадянської війни або національно-визвольної боротьби, які контролюють певну частину території своєї країни, ведуть воєнну боротьбу проти диктаторських, фашистських, колоніальних та інших антидемократичних режимів і отримали визнання інших суб'єктів міжнародного права, є суб'єктами міжнародно-правових відносин. На основі цього учасники можуть отримувати, зокрема, статус біженців, а тим, хто опинився у полоні, — комбатантів. Повстала сторона зобов'язана дотримуватися норм міжнародного законодавства, що регулює дії учасників воєнних конфліктів.

Права людини — комплекс прав і свобод людини, визначених на рівні міжнародного права та впроваджених національним законодавством. У міжнародному праві домінує принцип поваги прав і основних свобод людини. 10 грудня 1948 р. у Парижі на засіданні Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Загальну декларацію прав людини. В розробці декларації брали участь українські вчені В. Корецький і П. Недбайло. Нині прийнято понад 350 міжнародних документів, у Європі — понад 200. До прав людини належать: рівноправність; заборона дискримінації; право брати участь у веденні державних справ; заборона жорстокого, принизливого поводження з будь-ким; заборона рабства, работоргівлі та примусової праці; право на свободу й особисту недоторканність, свобода думки, совісті і релігії; право на мирні збори тощо. 16 грудня 1966 р. було підписано Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Україна несе відповідальність за дотримання прав людини, уряд подає звіт

про дотримання прав людини раз на чотири роки; відповідно до Конвенції про права дитини Україна подає перший звіт через два роки, а наступні — через чотири. Також згідно з Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини у разі порушення державою визначених цією конвенцією прав і основних свобод людини може бути порушена справа потерпілої особи в Європейському суді з прав людини проти держави. Держава може бути відповідачем також в ООН у тому разі, якщо проти держави, де порушені права людини, буде подано клопотання відповідно до процедури 1503 (заміненої у 1967 р. процедурою 1235).

Правки до міжнародного договору — внесення змін до договору або його доповнення після ухвалення. Можливість внесення правок або змін може бути передбачена в самому договорі. Якщо виникла необхідність внести правки, а в договорі з цього приводу нічого не зазначено, потрібно повідомити всіх учасників договору і отримати від них згоду на такі дії. Внесення правок або доповнень регулюється Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р.

Правова допомога — співпраця установ юстиції (судів, нотаріату, прокуратури) різних держав з подання правової допомоги з цивільних, сімейних і кримінальних справ на основі договорів, укладених відповідними державами.

Правові відносини — врегульовані нормами міжнародного права відносини між суб'єктами права, що виражаються у взаємних правах і обов'язках суб'єктів права.

Право крові — один із принципів набуття права громадянства з огляду на народження, якого дотримуються більшість держав світу. За правом крові дитина отримує своє громадянство від батьків незалежно від свого місця народження.

Право міжнародних договорів — галузь міжнародного права, норми якої регулюють порядок укладення, дії, зміни і припинення міжнародних договорів. Об'єктом у цьому разі є сам міжнародний договір. Упродовж тривалого часу джерелом цієї галузі був міжнародно-правовий звичай. У 1969 р. на конференції ООН прийнято Віденську конвенцію про право міжнародних договорів, яка значною мірою кодифікувала це право і детально регламентувала всі стадії існування договору: порядок укладення, автентифікацію, набуття чинності, тлумачення, застереження, виконання, умови недійсності, припинення тощо. Окремі принципові положення права міжнародних договорів відображені в Статуті ООН, а також у таких

міжнародних документах, як Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р., Декларація ООН про принципи міжнародного права 1970 р. Порядок укладення і виконання міжнародних договорів в Україні визначено Законом “Про міжнародні договори України” (1993 р.), який ґрунтується на загальноновизнаних нормах права міжнародних договорів.

Право міжнародних організацій — система принципів і норм, що регулюють питання створення, визначення статусу діяльності міжнародних організацій. Важливе місце в цій галузі міжнародного права посідають принципи і норми, що стосуються діяльності міжурядових організацій. Право міжнародних організацій регулює також діяльність неурядових міжнародних організацій. Джерелами права міжнародних організацій є міжнародні договори та угоди — установчі акти міжнародних організацій; інші міжнародні договори; міжнародний звичай; правила, процедури, фінансові правила, правила для персоналу; окремі рішення міжнародних організацій. Статут ООН як основне джерело права міжнародних організацій закріплює загальні принципи і норми, що стосуються ООН та інших міжнародних організацій. До джерел, що встановлюють загальні норми права міжнародних організацій, належать також окремі міжнародні угоди, в тому числі Віденська конвенція про представництво держав у відносинах їх з міжнародними організаціями 1975 р., яка має універсальний характер.

Правонаступництво держави — перехід прав та обов’язків однієї держави до іншої. Питання правонаступництва постає при виникненні нових незалежних держав у результаті національно-визвольної боротьби, утворенні кількох держав на території їх попередника і утворенні нової держави в результаті об’єднання двох і більше держав, при територіальних змінах.

У 1978 р. прийнято Віденську конвенцію про правонаступництво держав стосовно міжнародних договорів. Конвенція регулює правонаступництво договорів держав, що виникає у разі утворення нової незалежної держави на колишніх залежних територіях; об’єднання кількох держав в одну або розпаду держави на кілька самостійних держав; передавання за згодою частини території однієї держави іншій. У 1983 р. прийнято Віденську конвенцію про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів. Конвенція передбачає, що перехід державної власності держави-попередниці спричиняє припинення її прав на державну

власність і виникнення прав на неї держави-наступниці, власність переходить до останньої.

Правопорушення міжнародне — несправедливий акт суб'єкта міжнародного права або його пропущення, що полягає в порушенні міжнародного зобов'язання.

Право притулку — зумовлений державним суверенітетом і регламентований нормами міжнародного права процес допуску на свою територію іноземця (громадянина іншої держави або особи без громадянства) з метою захисту його від посягань на життя або свободу з боку держави попереднього місця перебування. Держава, яка надає право притулку, на рівні національного законодавства визначає, в яких випадках і яким особам надається право притулку. У разі надання права притулку особі держава бере на себе зобов'язання не видавати її державі, де ця особа перебувала до цього.

Преамбула — вступна частина міжнародного договору, в якій викладено обставини, що є підставою для його виконання або укладення. В преамбулі вміщено основні ознаки міжнародного договору, його причини, мотиви та цілі, співвідношення з іншими договорами, принципами і нормами міжнародного права. Преамбула може містити й інші положення, в тому числі нормативного характеру, які не виходять за межі предмета договору. Преамбула має таку саму юридичну силу, як і основний текст договору, і розглядається разом з ним.

Преференції — пільги, що надаються однією державою в торгівлі з іншою державою або групою держав. Це може бути зниження ввізного мита для всіх або кількох товарів окремих країн, що не поширюватиметься на товари інших країн. Женевська конвенція ООН з торгівлі і розвитку 1964 р. виходила з того, що країнам, які розвиваються, потрібно надати особливий преференціальний режим і встановила, що надання преференцій цим країнам не вважатиметься порушенням принципу найбільшого сприяння.

Привілеї та імунітети дипломатичні — особливі права та переваги, які надаються дипломатам і членам їхніх сімей. Під дипломатичними імунітетами розуміють вилучення дипломатичних агентів із сфери дії юрисдикції держави перебування, незастосування до них засобів примусу, санкцій, передбачених внутрішнім правом. Дипломатичні привілеї та імунітети становлять єдиний загальновизнаний у міжнародному спілкуванні статус дипломатичних агентів, принципи і норми якого кодифіковані Віденською конвенцією про диплома-

тичні зносини 1961 р. Розрізняють дипломатичні привілеї та імунітети особисті і привілеї та імунітети дипломатичного представництва. До привілеїв та імунітетів особистих належать недоторканність особи і житла; повний імунітет від кримінальної юрисдикції держави перебування; повний імунітет від цивільної та адміністративної юрисдикції щодо службової діяльності; фіскальний (податковий) імунітет. Загальновизнаними дипломатичними привілеями особистими є митні привілеї (право на безмитне перевезення багажу і звільнення його від митного огляду), вільне пересування дипломатів та членів їхніх сімей на території іншої держави.

До імунітетів дипломатичного представництва належать недоторканність приміщень; імунітет від примусових дій щодо майна і засобів пересування представництва; недоторканність кореспонденції; фіскальний імунітет. До привілеїв дипломатичних представництв належать право на безперешкодні зносини зі своїм центром та іншими представництвами держави; митні та протокольні привілеї.

Принцип міжнародного права — юридична узагальнена норма поведження суб'єктів міжнародного права у зв'язку з певним видом правовідносин. Принцип міжнародного права може бути універсальним (загальновизнаним) і регіональним (який визначають у відносинах між кількома державами). Принцип міжнародного права може бути загальним (стосуватися будь-якої сфери діяльності суб'єктів міжнародного права) і галузевим (стосуватися будь-якої галузі міжнародного права). Разом з юридичними нормами та інститутами принципи утворюють єдину складну систему міжнародного права.

Притулок територіальний — надання будь-якій особі можливості переховуватися від переслідування через політичні мотиви на території певної держави. Підстави надання територіального притулку визначаються внутрішнім законодавством держави. Притулок не повинен надаватися особам, які скоїли загальнокримінальні злочини, воєнні і злочини проти людства. Генеральна Асамблея ООН 14 грудня 1967 р. прийняла Декларацію про територіальний притулок.

Пролонгація міжнародного договору — продовження строку дії договору, що виконується, до закінчення строку його дії з метою забезпечення його безперервності. Пролонгація міжнародного договору здійснюється двома способами: укладенням спеціальної угоди (протоколу) про те, що договір продовжено на певний строк, а також

вміщенням умови про продовження в текст договору. При цьому можлива автоматична пролонгація міжнародного договору, в якому передбачається, що коли жодна з договірних сторін не зробить заяви про відмову від договору за певний час до закінчення строку його дії, то договір автоматично вважається продовженим на певний, зазначений у ньому строк.

Промульгація міжнародного договору — надрукування договору в країні, що є учасником цього договору. В Україні це має робитися в центральних газетах і в спеціальному виданні Верховної Ради України “Відомості Верховної Ради України”. Крім того, всі договори, укладені та підписані урядом України, мають бути оприлюднені у видавництві Міністерства закордонних справ, яке є відповідальним за промульгацію міжнародного договору згідно із Законом України “Про міжнародні договори України” 1993 р. (ст. 20–23).

Пророгаційна угода — угода, відповідно до якої визначається підсудність (обирається суд або арбітраж) щодо питань розв’язання спорів у зовнішньоекономічних справах між суб’єктами міжнародного права.

Протокол (договірний) — офіційний документ (як додаток до основного), який доповнює міжнародний договір; акт рішення міжнародної конференції, що має силу міжнародного договору. Наприклад, Женевський протокол про заборону задушливих, отруйних або інших речовин і бактеріологічної зброї під час воєнних дій 1925 р.

Работоргівля — злочин міжнародного характеру, який полягає в діях, пов’язаних із захопленням, придбанням будь-якої особи або розпорядженням будь-якою особою з метою обернення її в рабство; в діях, пов’язаних з придбанням раба з метою його продажу чи обміну; в діях з продажу чи обміну особи, яка була придбана з цією метою; в діях з торгівлі і перевезення рабів. Під рабством розуміють також становище або стан особи, щодо якої здійснюються окремі або всі повноваження, притаманні праву власності. Співробітництво держав у боротьбі з цим злочином регламентовано Женевською Конвенцією про рабство, підписаною 25 вересня 1926 р. У Додатковій конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, 1956 р. передбачено, що держави-учасниці беруть зобов’язання викоринити і карати як кримінальний злочин боргову кабалу; кріпацьке становище; примусове видання заміж жінки або її продаж заміж; продаж або передачу дитини для експлу-

атації. Учасники Додаткової конвенції 1956 р. зобов'язалися впровадити у національне законодавство норми про відповідальність за дії, визнані як рабство і работоргівля. Україна є учасницею всіх цих конвенцій.

Рада Безпеки ООН — один з головних постійно діючих органів ООН, на який покладається основна відповідальність за підтримання миру та безпеки. До її складу входить 15 членів: 5 постійних членів Ради (Велика Британія, Китай, Російська Федерація, США, Франція) і 10 непостійних, яких обирають до Ради на два роки відповідно до процедури, передбаченої у Статуті ООН.

Расова дискримінація — обмеження, систематичне порушення прав громадян і будь-який утиск їх за ознаками раси, кольору шкіри або етнічного походження. Неприпустимість расової дискримінації проголошена в загальній формі у Статуті ООН (Преамбула і ст. 1) і в Загальній декларації прав людини 1948 р. Забороні расової дискримінації спеціально присвячені Декларація ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1963 р. і Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. Остання забороняє расову дискримінацію, а також такі її форми, як расова сегрегація та апартеїд. Існує також Конвенція МОП № 111 стосовно заборони дискримінації в галузі праці та занять 1958 р., Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., відповідні положення Міжнародних пактів про права людини 1966 р. Україна є стороною названих міжнародних актів.

Ратифікація — остаточне схвалення, затвердження найвищим органом держави міжнародного договору, що вказує на її згоду на обов'язковість цього договору, який набуває юридичної сили лише після ратифікації. Найважливіші договори за законодавством різних країн підлягають ратифікації найвищим законодавчим органом держави або главою держави. Договори, які не підлягають ратифікації, схвалює уряд або одна з урядових структур. Ратифікація договору вважається завершеною від моменту обміну ратифікаційними грамотами (двосторонній договір) або вручення їх депозитарію (багатосторонній договір). Ратифікація є остаточною, від неї не можна відмовитися або знову винести договір на обговорення. Відповідно до Конституції України (ст. 9) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Регіональні міжнародні організації — міжнародні організації держав певного регіону (одного географічного району) — політичні, економічні, військові, науково-технічні тощо. Широковідомі такі регіональні організації, як Європейський Союз, Організація африканської єдності, Ліга арабських держав. Заснування і діяльність регіональних організацій мають відповідати вимозі Статуту ООН (п. 1 ст. 52), згідно з якою вони створюються для вирішення питань підтримання міжнародного миру та безпеки і придатні для регіональних дій за умови, що угоди про регіональні організації та діяльність їх органів відповідають цілям і принципам Статуту ООН.

Регіональні угоди — міжнародні угоди (контракти, договори), що укладені державами, розташованими в певному географічному регіоні, і містять зобов'язання щодо цього регіону. Право держав укласти регіональні угоди передбачено ст. 52 Статуту ООН. Такі угоди мають відповідати принципам і цілям Статуту ООН.

Редемаркація кордонів — перевірка лінії державного кордону й відновлення прикордонних знаків, якщо вони зникли або були зруйновані, за раніше визначеними на картах, що містяться в договірних документах або складені комісією з редемаркації кордонів. Роботи виконуються за домовленістю сторін.

Реєстрація міжнародних договорів — внесення до спеціального реєстру міжнародної організації міжнародного договору, який набув чинності, що дає змогу посилатися на нього в органах такої організації. Реєстрація договорів здійснюється в секретаріатах ООН, спеціалізованих установах ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Договори, зареєстровані в ООН, публікуються в спеціальних збірниках. В Україні договір, що набув чинності, реєструється в Міністерстві закордонних справ, яке разом із Верховною Радою України відповідає за його поширення на внутрішній правопорядок держави.

Реквізиція — примусове вилучення державою або військовими властями під час війни майна у приватних осіб або громадських організацій з виплатою їм вартості майна. Відповідно до ст. 52 Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни реквізицію можлива лише для потреб окупаційної армії і не повинна здійснюватися для потреб воюючої держави взагалі.

Ректифікація кордонів — незначні зміни або уточнення стану кордонів на місцевості відповідно до домовленостей між сторонами, що

були досягнуті раніше. Може застосовуватися у разі будівництва тунелів, гідроелектростанцій, аеродромів, мостів тощо.

Репарація — вид матеріальної міжнародно-правової відповідальності. Передбачає відшкодування державою завданих нею під час воєнних дій збитків. Уперше була застосована у Версальських мирних угодах 1919 р. Виплату репарації звичайно передбачають у мирному договорі.

Репресалії — правомірні примусові дії держави, спрямовані на відновлення своїх прав, порушених іншою державою, але без застосування сили, тобто збройних репресій, заборонених сучасним міжнародним правом. Важливою умовою правомірності репресалій є обов'язок держави, яка вирішила застосувати їх, використати мирну процедуру відшкодування збитків, завданих їй правопорушником. Заходи, вжиті державою як репресалії, мають бути пропорційними правопорушенню. Репресалії припиняються з моменту відновлення стану, який передував правопорушенню.

Реституція — відновлення стану речей, який існував на момент вчинення дії, що завдала шкоди, тобто повернення або відновлення матеріальних цінностей у натурі. Прикладом реституції є повернення у натурі майна, неправомірно вилученого та вивезеного воюючою державою з території супротивника. Будь-які операції з державним майном, як і з майном юридичних і фізичних осіб, з метою вивезення його до іншої країни вважаються недійсними. Тому реституції підлягає не тільки майно, що перебуває під контролем воюючої сторони, а й те, що опинилося у володінні третьої сторони. У разі неможливості здійснити реституцію саме тих речей, які були неправомірно вивезені до іншої країни, за домовленістю між державами можливе повернення подібних речей такої самої вартості (субституція).

Реторсія — відповідні дії однієї держави з метою спонукати іншу державу не застосовувати дискримінаційних заходів і відшкодувати заподіяні збитки, поновивши при цьому принцип взаємності у відносинах. Заходи реторсії мають бути пропорційними тим, що спричинили застосування реторсії, і припиняються з моменту відновлення становища, яке існувало раніше.

Роззброєння — заборона окремих видів зброї, їх виробництва, нагромадження, розгортання і застосування, обмеження деяких видів озброєння за кількістю, обмеження можливостей якісного вдоскона-

лення озброєння. Передумова зміцнення миру та безпеки на Землі — одне з основних завдань для більшості країн світу.

Розрив дипломатичних відносин — припинення дипломатичних відносин між державами на підставі офіційної заяви компетентних органів однієї з цих держав, зробленої від її імені. Розрив дипломатичних відносин не спричиняє автоматичного припинення консульських відносин, якщо відповідні держави мають на території одна одної самостійні консульські представництва.

Самозахист — індивідуальні вимушені заходи для самопомоги, які забезпечують політичну незалежність і територіальну недоторканність держави від будь-яких дій іншої держави, що суперечать принципу заборони застосування сили і загрози силою, але які не є збройним нападом. Самозахист може поширюватися лише на власну територію.

Самооборона — збройні дії держави у відповідь, що здійснюються нею для поновлення своєї політичної незалежності й територіальної недоторканності, порушених іншою державою у формі збройного нападу. Про всі заходи, вжиті для реалізації права на самооборону, потрібно відразу повідомити Раду Безпеки ООН. Самооборона може бути колективною як збройна допомога держави іншій державі, що зазнала збройного нападу з боку третьої сторони.

Сатисфакція — форма міжнародно-правової відповідальності, яка полягає в тому, що держава-порушник задовольняє вимоги постраждалої держави. Види сатисфакції: вираження співчуття, публічне вибачення, покарання винних, надання особливих почестей постраждалій державі тощо. Види сатисфакції залежать від завданої шкоди і конкретної політичної ситуації.

Секретаріат міжнародної організації — допоміжний адміністративний апарат міжнародної організації. Складається з генерального секретаря і персоналу, який потрібен для виконання завдань і функцій міжнародної організації.

Система міжнародного права — внутрішньо єдина, цілісна сукупність взаємопов'язаних галузей міжнародного права, що мають свої принципи і поділяються на інститути і підгалузі. Система міжнародного права, що має об'єктивний характер, включає в себе основні принципи міжнародного права і його галузі: право міжнародних договорів; принципи і норми, що регулюють статус населення; принципи і норми, що встановлюють режим державної та інших територій; міжнародне морське право; міжнародне повітряне право;

міжнародне космічне право; дипломатичне право; консульське право; право міжнародних організацій; мирні засоби вирішення міжнародних спорів; міжнародно-правові засоби забезпечення миру і запобігання війні; закони і звичаї війни; міжнародно-правова відповідальність; право міжнародної безпеки; міжнародний захист прав людини; міжнародне екологічне право та ін.

Система науки міжнародного права — сукупність взаємопов'язаних наукових поглядів і доктрин про походження і розвиток, сутність, джерела, об'єкти, суб'єкти, основні принципи, окремі галузі, інститути, норми і призначення міжнародного права в сучасних історичних умовах.

Співвідношення міжнародного публічного права і міжнародного приватного права — тісний взаємозв'язок міжнародного публічного права і міжнародного приватного права, зумовлений тим, що вони регулюють міжнародно-правові відносини, які виходять за межі однієї держави і пов'язують дві або більше держав (у тому числі внутрішньодержавні відносини, які впливають із зазначених міжнародних). Різняться предметом регулювання, а з огляду на предмет, і суб'єктами, а саме:

- міжнародне публічне право регулює відносини між державами і лише делегує свою юрисдикцію іншим окремим суб'єктам;
- міжнародне приватне право регулює відносини між юридичними та фізичними особами.

Спір міжнародний — спір, що виникає між державами або іншими суб'єктами з питання юридичного факту чи правового регулювання певних відносин. Може виникати у різних сферах діяльності держав, щодо тлумачення або застосування того чи того міжнародного договору, у разі виникнення питання про відповідальність. Існування певних відмінностей ще не зумовлює наявності спору між державами. Після визнання факту існування спору виникає обов'язок розв'язати цей спір. Міжнародний спір має вирішуватися лише мирними засобами на основі принципу мирного розв'язання міжнародних спорів.

Статус — встановлене нормами міжнародного права становище суб'єктів міжнародного права (наприклад, постійний нейтралітет), окремих територій, різних міжнародних і державних органів (наприклад, посольств), окремих категорій осіб (міжнародні службовці, дипломатичні представники та ін.) і майна (дипломатичної пошти, приміщення міжнародних організацій тощо).

Статус-кво — становище на міжнародній арені або у відносинах держав, що існує на цей момент або існувало у певний час у минулому. Підтримувати статус-кво або відновити статус-кво — зберігати існуюче становище або повернутися до того, що існувало раніше. Статус-кво анте беллум (*status quo ante bellum*) — становище, що існувало до початку війни.

Строк дії міжнародного договору — період часу, упродовж якого діє міжнародний договір; визначається в самому договорі. Більшість міжнародних договорів є строковими, проте в практиці відомі й безстрокові договори. Дія договору починається з моменту набуття ним чинності; міжнародний договір припиняє свою дію після закінчення терміну, на який його уклали. Дострокове припинення дії міжнародного договору регулюється особливо.

Суб'єкти міжнародного права — учасники міжнародних відносин, які мають міжнародні права та обов'язки і здійснюють їх у межах та на основі міжнародного права. Основними суб'єктами міжнародного права є держави, нації та народи, похідними (вторинними) — міжнародні організації. Суб'єктами міжнародного права можуть бути державоподібні утворення, наприклад вільні міста.

Суверенітет держави — повнота законодавчої, виконавчої і судової влади держави на її території, що виключає будь-яку іноземну владу, а також непідкорення держави владі зарубіжних країн у сфері міжнародного спілкування. Суверенітет — одна з невіддільних ознак держави.

Табула Раза концепція — теорія, згідно з якою новоутворена держава не обтяжена будь-якими зобов'язаннями своєї попередниці перед іншими державами. Нині це положення зафіксовано у Віденській конвенції про правонаступництво держав стосовно міжнародних договорів 1978 р. і Віденській конвенції про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р.

Тимчасовий повірений у справах — дипломат, який тимчасово виконує обов'язки глави дипломатичного представництва. Відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., тимчасовий повірений у справах призначається у разі, якщо призначений глава дипломатичного представництва не може виконувати своїх функцій або якщо така посада вакантна. Тимчасовий повірений у справах наділений правами і привілеями глави представництва, крім деяких протокольних почестей.

Тлумачення міжнародного договору — з'ясування його реального сенсу і змісту з метою щонайповнішої і найточнішої реалізації умов договору. Тлумачення міжнародного договору здійснюють: одна із сторін договору, в цьому разі тлумачення має силу лише для цієї сторони; сторони договору за угодою між ними, в цьому разі воно обов'язкове для цих сторін; міжнародні органи, про які з цією метою може згадуватися у самому договорі. У ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1968 р. передбачено, що тлумачення договору має бути однаковим незалежно від суб'єктів, які здійснюють тлумачення.

Трансферт — передача населення території, яка перейшла від однієї держави до іншої, відповідно з одного громадянства до іншого. Трансферт передбачається у міжнародних договорах і супроводжується зазвичай наданням заінтересованим особам права на відмову від нового громадянства і збереження колишнього.

Трансформація — один із способів перетворення норм міжнародного права в норму внутрішньодержавного права. Оскільки сама собою норма міжнародного права є обов'язковою лише для його суб'єктів, держави забезпечують її дотримання юридичними й фізичними особами, в тому числі за допомогою трансформації міжнародно-правової норми в національну.

Ультиматум — категорична вимога однієї із сторін, супроводжувана погрозами в разі відмови виконати її іншою стороною.

Факультативний протокол — різновид багатостороннього міжнародного договору, що існує самостійно або як додаток до іншого договору (не є його невіддільною частиною), в якому окремі учасники фіксують домовленість щодо питань, з яких не змогли дійти згоди всі учасники основного договору. Участь сторін основного договору в такій додатковій угоді не обов'язкова (факультативна).

Форс-мажор — надзвичайні й непередбачувані обставини, через які виконання зобов'язань однією із сторін, що уклали угоду (контракт, договір), стає повністю або частково неможливим. Ці обставини мають зазначатися в договорі, що стосується цивільно-правових відносин.

Функції дипломатичного представництва — відповідно до практики, що склалася, і Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. дипломатичне представництво виконує такі функції: представництво своєї держави в державі перебування; захист інтересів своєї держави в державі перебування; захист інтересів громадян своєї

держави в державі перебування; ведення переговорів з урядом держави перебування; інформаційна функція; розвиток дружніх відносин між державою перебування і державою, яку представляє дипломатичне представництво; консульська функція.

Функції консульського представництва — відповідно до практики, що склалася, і норм міжнародного права консульське представництво виконує такі функції: захист інтересів своєї держави в державі перебування; захист інтересів юридичних і фізичних осіб у державі перебування; сприяння розвитку торгівлі, економічних, наукових і культурних зв'язків між державою, яку представляє консульська установа, та державою перебування; інформування держави, яку представляє консульська установа, про політичну, економічну, соціальну, культурну та інші сторони життя держави перебування; видача паспортів і проїзних документів громадянам своєї країни, а також віз та інших необхідних документів для поїздки до держави, яку представляє консульське представництво, громадянам держави перебування; надання допомоги і сприяння громадянам своєї держави в державі перебування; ведення актів громадянського стану, виконання деяких функцій адміністративного характеру; охорона інтересів неповнолітніх і недієздатних осіб своєї держави в державі перебування; представництво інтересів громадян своєї держави у суді, у справах про спадщину і в разі смерті; виконання прав нагляду та інспекції щодо літаків і суден прапора своєї держави, сприяння і надання їм допомоги. Обсяг і зміст зазначеної допомоги визначаються в спеціальних консульських угодах, що укладаються між державами. Консульські і посадові особи під час виконання своїх функцій не повинні порушувати правопорядку, звичаїв і традицій держави перебування.

Хакер — особа, яка вчинює незаконні дії у сфері інформаційних новітніх технологій (у кіберпросторі): проникнення в інші комп'ютери; руйнування систем захисту інформації та неправомірне отримання даних. У більшості країн світу за це правопорушення встановлено кримінальну відповідальність.

Хімічна зброя — один із видів зброї масового знищення, що заборонений відповідно до Женевського протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято кілька резолюцій про заборону застосування хімічної зброї. 1972 р. було прийнято спеціальну Конвенцію про заборону

розроблення, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та їх знищення.

Цесія — передача території однієї держави іншій за угодою між ними. Міжнародне право допускає передачу невеликих ділянок території однієї держави іншій, оскільки така передача не порушує права народів і націй на самовизначення, яке є найвищим принципом територіального розмежування. Цесія передбачає рівноцінну компенсацію у різних формах і потребує укладення між відповідними державами міжнародного договору, який має відповідати основним принципам і нормам міжнародного права.

Шаріат — звід юридичних і релігійних норм, що ґрунтуються на Корані та Суні і проголошені як вічні, незмінні, надані Господом; мусульманське право. Нині діє в Ірані, Судані, Пакистані та деяких інших країнах Азії й Африки.

Шпіонаж — визначений у більшості країн світу злочин, який передбачає діяльність іноземця або особи без громадянства зі збирання і передачі іноземній державі або іноземній організації чи їх представникам інформації, що є державною таємницею.

Юрисдикція держави — права судових та адміністративних органів держави з розгляду і розв'язання справ відповідно до їх компетенції. Міжнародне право розрізняє юрисдикцію держави територіальну та особисту (національну). Під територіальною розуміють таку юрисдикцію, що здійснюється державою в межах певної території. Особиста (національна) юрисдикція держави здійснюється щодо своїх громадян, які перебувають за межами території своєї держави.

Ядерна зброя — один із видів зброї масового знищення невибухового типу, що ґрунтується на вражаючій дії радіоактивного випромінювання. Має велику руйнівну силу. Україна послідовно виступає за заборону та ліквідацію усіх видів ядерної зброї і, здобувши незалежність, відмовилася від ядерної зброї.

ЛАТИНСЬКІ ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ І КРИЛАТІ СЛОВА

A posteriori — з точки зору, що виникла пізніше

A priori — заздалегідь

Ab arbitrium — за розсудом, на розсуд

Ab deliberandum — на розгляд

Ab impossibili, inconvenienti — через неможливість, незручність

Ab initio — спочатку

Ab initio mundi — з тих часів, доки світ стоїть; із сивої давнини

Ab ovo — від яйця, тобто спочатку

Abrogatio legis — скасування закону

Absque injuria — без порушення юридичного права

Ad hoc — лише для цього випадку, “до цього”

Ad indefinitum, infinitum — невизначено, до нескінченності

Ad instantiam partis — на вимогу сторони

Ad interim, ad int. — на цей час, тимчасовий

Ad modum — за зразком, так само

Ad notam — до відома

Ad publicandum — до друку, до публікації

Ad referendum — відкласти для подальшого розгляду

Adversus bonos mores — проти добрих намірів

Adversus omnes — стосовно всіх

Alias — інакше; відомий також під іншим ім'ям; іншого часу і в іншому місці

Alio intuitu — з іншого погляду, з іншої точки зору

Alternatum — взаємозамінюваний

Altum mare — відкрите море

Alveus derelictus — дно сухого джерела

Animo dominandi — з наміром контролювати

Animo lucrandi — з корисливою метою
Animus signandi — намір підписати
anni Domini (a. D.) — у році від різдвя Христового
anni currentis (a.c.) — цього року
Ante bellum — до війни
Antiqua custuma — давній звичай
Argumentum a simili — доказ за аналогією
Arrestatio navium — арешт суден
Bonae fide — *bonae fide* — добросовісно, на совість
Bona fides — щиросердність, добросовісність
Casus — справа, подія, випадок
Casus belli — привід для оголошення війни
Casus foederis — випадок, що підпадає під положення договору
Causa — причина, справа, підстави, міркування
Causa credendi — намір взяти на себе зобов'язання в обмін на зустрічне зобов'язання з іншої сторони
Causa impotentiae — через неможливість
Causa solvendi — намір взяти на себе зобов'язання, щоб погасити інше, вже існуюче зобов'язання
Cautio iudicatum solvi — забезпечення сплати судових витрат
Cedendum est multitudini — є необхідність поступатися більшості
Ceteris paribus — за інших рівних умов
Charta communis — угода, виконана двома сторонами
Claris verbis — у ясних виразах, недвозначно
Clausulae inconsuetae semper inducunt suspicionem — незвичні або незвичайні умови завжди викликають підозру
Colore officii — перевищення повноважень
Comitas gentium — міжнародна ввічливість
Commodum ex injuria non oritur — вигода або перевага не може ґрунтуватися на порушенні юридичного права
Commune bonum — загальне благо
Communis scriptura — спільний документ, договір
Compensatio — зарахування зустрічних пропозицій
Compos mentis — при здоровому глузді
Concessio — дарунок, поступка
Conditio sine qua non — необхідна умова
Consensus facit jus — “згода створює право”, тобто сторони через угоду створюють для себе право

Consensus omnium — загальна згода, загальне визнання
Consentire videtur qui tacet — мовчання — знак згоди
Constat — беззаперечно, очевидно
Constructio legis non facit injuriam — тлумачення закону не породжує порушення права
Consuetudines — звичай
Contra pacem — проти миру
Conventio omnis intelligitur rebus sic stantibus — будь-яка угода припускає незмінність стану речей
Copia vera — правильна копія
Corpus juris — звід законів
Cui prodest — кому це вигідно?
Cum onere — “з тягарем”, з усіма незручностями і невигодами, з якими може бути пов’язано користування правом
Curia — суд
Damnum sine injuria — збиток без порушення прав
De facto — насправді, фактично, у реальній дійсності
De jure — за правом
De lege ferenda — з точки зору (з погляду) законодавчого передбачення
De lege lata — з точки зору (з погляду) чинного закону
De rigore juris — з точки зору (з погляду) закону, що існує
De similibus idem est iudicium — за схожими справами виносяться однакові рішення
Delictum — неправомірна дія, правопорушення
Dictores — арбітри
Dolus dans locum contractui — обман, що призвів до укладення угоди
Domicilium ex proprio motu — доміцилій за власним вибором
Dominium — панування, контроль, власність
Do, ut des — взаємозобов’язання з надання послуг (“даю, щоб і ти дав”)
Dubitatur — сумнівно, викликає сумнів
Dura lex, sed lex — суворий закон, та все ж закон
Eo nomite — під цим ім’ям або ж під цією позначкою
Epistola — письмове повідомлення, лист
Ergo — отже, внаслідок цього, відповідно
Erronice — помилково
Error juris — юридична помилка, незнання закону
Error lapsus — помилка через неухважність

Est autem vis legem simulans — насилля також може маскуватися під право

Est modus in rebus, sunt certi denique fines — є міра речей і існують певні межі

Ex adverso — з іншого боку

Ex aequo et bono — за справедливістю і доброю совістю

Ex arbitrio iudicis — на розсуд судді

Ex commodo — у зручний час

Ex concessione — шляхом передачі

Ex contractu — те, що впливає з договору

Ex delicto — через незаконну дію, неправомірно

Ex dolo malo — для обману

Ex facto jus oritur — право виникає з факту

Ex fictione juris — внаслідок (у результаті) юридичної фікції

Ex lege — згідно з правом (відповідно до права), за законом

Ex majore cautela — для більшої обережності, з великою обачливістю

Ex necessitate — через необхідність

Ex officio — відповідно до посади, за обов'язком, офіційно

Ex parte — односторонньо, з точки зору однієї зі сторін, в інтересах однієї сторони і на шкоду іншій сторони

Expertio firmat regulam in casibus non exceptis — виняток підтверджує правило у випадках, що не підпадають під виняток

Expressio falsi — брехня, брехливе твердження

Ex proprio vigore — автоматично, своєю силою

Ex tempore — цього часу, для цього випадку, тимчасово

Ex una parte — від однієї зі сторін

Ex utraque parte — з обох сторін

Ex vi aut metu — силою або страхом

Ex vi termini — за змістом терміна або виразу

Ex voluntate — добровільний, вчинений з власної волі

Extra jus — за межами права

Extra legem — за межами правової охорони

Extra territorium — поза територіальними кордонами

Fabula — угода, договір, контракт

Facies — те, що без пояснень і доповнень видно з документа

Facsimile — точна копія

Facta concludentia — факти, дії, вчинки, з яких можна зробити правовий висновок (конклюдентні факти)

Facto — фактично, насправді
Factum reputabitur voluntate — дія, що оцінюється залежно від наміру
Famosus libellus — публікація, що є наклепом
Fasito consensi — за мовчазної згоди
Fatum — непереборна сила
Ferro et igni — вогнем і мечем
Fiat justitia et pereat mundus — нехай здійсниться правосуддя, хоча й увесь світ загине
Fictione juris — юридична фікція
Fide-jussor — гарант
Fidem — довіреність, довіра
Finalis concordia — остаточна угода сторін
Flagrante bello — поки йшла або йде війна
Forma dat esse (rei) — форма дає буття (речі)
Forma legalis forma essentialis — юридична форма є істотною формою
Forum — суд, юрисдикція
Fraus dans lecum contractui — обман, що зумовив укладення договору
Fraus legi facta — обхід закону
Fraus legis — обман щодо закону
Fraus meretur fraudem — обман породжує обман
Frustra — даремно, безуспішно
Functus — неістотний, незначний
Functus officio — юридично неіснуючий
Generalis clausula non porrigitur ad ea quae antea specialiter sunt comprehensa — загальне положення не вважається таким, яке містить те, що було спеціально включено раніше
Gradus — статус
Gratis — безплатно
Gratis dictum — заява, зроблена без конкретної мети
Haec est conventio — ось, така угода
Hinc inde — з обох сторін, взаємно
Hoc paratus est verificare — це він готовий засвідчити або довести
Hoc vobis ostendit — з цього вам зрозуміло
Hominum causa jus constitutum est — право існує для користі людства
Idem — те саме, однаково, так само
Ideo — з цієї причини
Id est (i. e.) — тобто, іншими словами
Ignorantia juris (legis) neminem excusat — незнання права (закону) не є виправданням

Imperium — правління, влада, авторитет
Impossibilium nulla obligatio est — неіснуючого обов'язку виконати не-
можливо
Imputatio — юридична відповідальність
In absentia — за відсутності
In adversum — проти волі або без згоди
In aequali jure — за рівних прав
In alieno solo — на чужій землі
In casu consimili — у такій самій справі
In casu proviso — у передбаченому випадку
In consideratione legis — з точки зору (з погляду) закону
In corpore — особисто, у повному складі
In dubio — у разі сумніву
In essentialibus — за сутністю
In faciendo — під час скоєння, фактично
In flagranti delicto — на місці злочину, в момент скоєння злочину
In jure — за правом, за законом
In loco — замість
In mitiori sensu — у більш м'якому розумінні
In nuce — коротко, двома словами, лише основне
In pari passu — на однакових засадах
In perpetuum — без обмеження строку
In posterum — у майбутньому
In statu nascendi — у стані зародження, у момент утворення
In statu praesenti — на нинішній момент
In stricto jure — за буквою закону
In suspenso — припинений у дії
In toto — загалом, разом
In tuto — у безпеці
In vadio — як забезпечення
In eadem causa — у такій самій справі, у такому самому стані
Inductio — анулювання, викреслення
Infinutum in jure reprobatur — безмежність не схвалюється правом
Infra jurisdictionem — у межах юрисдикції
Infra metas — у межах кордонів
Injuria absque damno — правопорушення без завдання шкоди
Inter alia — серед інших справ або речей
Inter alios acta — угоди між іншими особами

Inter partes — між сторонами
Inter se — взаємно
Intra vires — у межах повноважень
Ipsa facto et ipso jure — з огляду на самий факт та на підставі самого закону
Jura ad rem — речові права
Jure representationes — за правом представництва
Jus belli — право війни
Jus bellum dicendi — право оголошувати війну
Jus civitatis — право громадянства
Jus cogens — імперативна правова норма
Jus curialitatis — право ввічливості
Jus disponendi — право на розпорядження
Jus est ars boni et aequi — право — це наука про те, що добре і справедливо
Jus ex injuria non oritur — право не може виникнути з правопорушення
Jus gentium — “право народів”, міжнародне право
Jus in re aliena — право на чужі речі
Jus merum — голе право
Jus navigandi — право судноплавства
Jus sanguinis — право місця походження
Jus scriptum — писаний закон, буква закону
Jus singulare — спеціальна правова норма
Jus soli — право ґрунту, право місця народження особи
Jus tertii — право третьої особи
Lato sensu — у широкому розумінні
Legem enim contractus dat — угода створює право
Leges legum — закон законів, визначення природного права
Leges non scriptae — неписане право
Lex aeterna — вічний закон
Lex communis — загальне право
Lex contractus — договірне право
Lex domicilii — право доміцилія
Lex fori — закон місця судового розгляду справи
Lex loci actus — закон місця, де сталася дія
Lex loci celebrationis — закон місця укладення договору або іншої угоди
Lex loci commissi — закон місця, де вчинено дію

Lex loci contractus — закон місця договору, тобто місця його укладення

Lex loci delictus — закон місця правопорушення

Lex loci solutionis — закон місця виконання зобов'язання

Lex mercatoria — торгове право

Lex rei sitae — закон місця знаходження речі, угоди

Lex reprobat moram — закон (право) не схвалює зволікань

Lex retro non agit — закон не має зворотної сили

Limitatio — ліміт, обмеження

Literae procuratoriae — повноваження, доручення

Litura — виправлення

Loco citato — у цитованому місці

locus sigilli (l. s.) — місце печатки

Mala fides — недобросовісність, нечесність

Manu militari — “озброєною рукою”, із застосуванням сили, примусово

Manu propria — власноруч

Mare altum (apertum) — відкрите море

Mare clausum — закрите море

Modus operandi — спосіб дії

Modus vacandi — спосіб відмови від права

Modus vivendi — спосіб життя, тимчасова угода

Mutatis mutandis — змінити те, що має бути змінене, вносячи необхідні зміни

Mutuus consensus — взаємна угода

Nam silent leges inter arma — бо закони мовчать серед зброї

Negativa non probantur — негативні положення не доводять

Negotiorum gestio — ведення чужих справ без доручення

Nemine contradicente — без будь-якого заперечення

Nemo dat qui non habet — хто не має, той не дає

Nomen juris — юридичне поняття, юридичний термін

Non in esse — неіснуючий

Non juridicus — неправовий

Non liquet (N. l.) — не зрозуміло

Non notus (N. n.) — невідомо

Novatio — новація, заміна одного зобов'язання іншим

Nuda pactio obligationem non parit — одна лише обіцянка не створює юридичного зобов'язання

Nulla potentia super leges esse debet — жодна влада не повинна перевищувати законів

Nulla salus bello — немає блага у війні

Nullius juris — без юридичних наслідків

Nullum crimen sine poena, nulla poena sine lege, nullum crimen sine poena legale — немає злочину без покарання, немає покарання без закону, немає злочину без законного покарання

Obiter dictum — сказане мимохідь, сказане принагідно

Omne actum ab intentione agentis est judicandum — про кожну дію слід судити за наміром того, хто її вчинив

Omni expectione majores — вище за будь-яку критику, чудово

Omnium consensu — за загальною згодою

Onus probandi — тягар доказу, обов'язок доведення своїх тверджень у судовому спорі

Opinio juris — визнання правила як норми права

Opinio juris gentium — міжнародний правовий світогляд

Optimus interpres rerum usus — звичай є кращим тлумачем явищ

Pacta conventa quae neque contraleges, neque dolo malo inita sunt, omni modo observanda sunt — угод, які не суперечать закону і не укладені з використанням обману, мають дотримуватися в усіх відношеннях

Pacta non obligant nis gentes inter quas inita — договори не зобов'язують нікого, за винятком осіб, які беруть у них участь

Pacta tertiis nec nocent nec prosunt — договори не дають ні шкоди, ні блага третім особам

Par in paren — рівний з рівним у юрисдикції

Pari passu — рівною мірою

Pars pro toto — частина, що становить ціле

Per acclamationem — при узгодженні, що зроблено гласно

Per consequentias — опосередковано, через наслідки

Per contra — напроти

Per extensum — детально, повністю

Per legem terrae — за законом країни

Per minas — із застосуванням погроз

Per patriam — через звернення до народу, країни

Per usu captionem — через постійне застосування

Persona non grata — небажана особа

Persona praedilecta — бажана особа

Pessimi exempli — за найгіршим прикладом
Placita juris — норми права
Pleno jure — з повним правом
Post facto — після факту
Post factum — наступний акт, що був виконаний у подальшому
Post hoc — після цього, внаслідок цього
Post terminum — після закінчення строку
Potentia debet sequi justitiam, non antecedere — сила повинна бути після справедливості, а не передувати їй
Praesumptio juris plena probatio — юридична презумпція є повним доказом
Praxis judicum est interpretis legum — судова практика є тлумачем законів
Prece partium — за клопотанням сторін
Prima facie — на перший погляд
Principia probant, non probantur — принципи суть докази, їх не доводять
Pro bono publico — для загального блага
Procul dubio — без сумніву
Pro defectu — через відсутність
Pro facti — як факт
Pro re nata — у разі необхідності, у разі потреби
Pro tempore — тимчасово
Quaelibet jurisdictio caucellos suos habet — кожна юрисдикція має свої межі
Quaestio facti — питання факту
Quaestio juris — питання права
Qua supra — як зазначено раніше
Quid pro quo — задоволення за договором
Quieta clamantia — відмова від права
Quod nullum est, nullum producit effectum — незначне не викликає жодної дії
Quorum — кількість присутніх на зборах, засіданні парламенту, необхідна для визнання їх правочинними
Ratio impertinens — доказ не за справою
Ratio legis — мотив закону
Ratione contractus — на підставі договору
Ratione loci — враховуючи обставини, пов'язані з місцем

Ratione privilegii — на основі привілеїв
Ratum — те, що визнається дійсним
Rebus sic stantibus — за таким станом справ
Reductio ad absurdum — доведення до абсурду, абсурдний висновок
Regulae juris — норми права
Res controversa — предмет спору
Res integra — безпрецедентний випадок
Reus promittendi — сторона в договорі, яка бере на себе зобов'язання
Reus stipulandi — сторона в договорі, стосовно якої береться зобов'язання
Salus populi suprema lex estsanctio — благо народу нехай буде найвищим законом
Sancti habeantur legati — послы вважаються недоторканими
Sanctio — санкція, схвалення, влада
Secundum aequum et bono — відповідно до справедливості й добра
Secundum normam legis — відповідно до норм права
Sensu honesto — відповідно до істинного сенсу
Sensu largo — у широкому розумінні
Sensu stricto — у вузькому розумінні
Sic subscribitur — це засвідчено (підписано)
Silent leges inter arma — закони мовчать під час війни
Sine die — без зазначення строку
Sine loco (S.L.) — без зазначення місця
Sine qua non — неодмінно, обов'язкова умова
Species facti — характер дії
Status quo — стан речей, що склався або був до зміни
Sub colore juris — посилаючись на право, прикриваючись посиланням на право
Sub potestate — під захистом
Sub rosa — у неофіційній обстановці
Sui generis — особливого роду, своєрідний
Supra dictus — як сказано вище
Ubi jus ibi remedium — якщо закон дає право, він дає також засіб його захисту
Ultima ratio — вирішальний доказ, останній аргумент
Ultra fines mandati — за межами повноважень
Urbi et orbi — місту (Риму) і всьому світу; до загального відома
Veritas nimium altercando amittitur — істину втрачають у результаті численних суперечок

Veto — заборона, вето

Via media — через посередництво

Via naturali — реальним шляхом

Via negationis — через заперечення

Vim vi repellere licet — на силу відповідають силою

Viribus unitis — спільними зусиллями, в єднанні — сила

Volens nolens — хочеш не хочеш, волею неволею.

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЄ МІЖНАРОДНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(ВИТЯГ)

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

(ВИТЯГ)

Х. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

* * *

Відносини Української РСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.

Декларація є основою для нової Конституції, законів України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод. Принципи Декларації про суверенітет України використовуються для укладання союзного договору.

Прийнята Верховною Радою Української РСР
16 липня 1990 р.
№ 55-ХІІ

Відомості Верховної Ради України. — 1990. — № 31. — С. 429.

ЗАКОН УКРАЇНИ “ПРО ПРАВО НАСТУПНИЦТВО УКРАЇНИ”

Стаття 1. З моменту проголошення незалежності України найвищим органом державної влади України є Верховна Рада України в депутатському складі Верховної Ради Української РСР.

Стаття 2. До ухвалення нової Конституції України на території України діє Конституція (Основний Закон) Української РСР.

Стаття 3. Закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України.

Стаття 4. Органи державної влади і управління, органи прокуратури, суди та арбітражні суди, сформовані на підставі Конституції (Основного Закону) Української РСР, діють в Україні до створення органів державної влади і управління, органів прокуратури, судів та арбітражних судів па підставі нової Конституції України.

Стаття 5. Державний кордон Союзу РСР, що відмежовує територію України від інших держав, та кордон між Українською і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова за станом на 16 липня 1990 року є державним кордоном України.

Стаття 6. Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України.

Стаття 7. Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки.

Стаття 8. Україна дає згоду на обслуговування зовнішнього боргу Союзу РСР за станом на 16 липня 1990 року в частині, яка визначається окремою міждержавною угодою.

Україна не несе зобов'язань за кредитними договорами та угодами Союзу РСР, укладеними після 1 липня 1991 року без згоди України.

Стаття 9. Всі громадяни Союзу РСР, які на момент проголошення незалежності України постійно проживали на території України, є громадянами України.

Україна гарантує забезпечення прав людини кожному громадянину України незалежно від національної належності та інших ознак відповідно до міжнародно-правових актів про права людини.

Порядок збереження, набуття і втрати громадянства України регламентується Законом про громадянство України.

12 вересня 1991 р.

№ 1543-ХІІ

Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 46. — С. 617.

ЗАКОН УКРАЇНИ

“ПРОМІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ УКРАЇНИ”

Цей Закон встановлює порядок укладення, виконання і денонсації міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань та принципів зовнішньої політики України, закріплених в Конституції України.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Сфера застосування Закону

1. Цей Закон застосовується до всіх міжнародних договорів України — міждержавних, міжурядових і міжвідомчих, регульованих нормами міжнародного права, незалежно від їх форми і найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол, обмін листами або нотами, інші форми і найменування міжнародних договорів).

2. Для цілей цього Закону поняття “укладення міжнародного договору України” охоплює ведення переговорів з метою підготовки тексту міжнародного договору, прийняття тексту міжнародного договору чи встановлення його автентичності та висловлення згоди на обов’язковість міжнародного договору для України.

Стаття 2. Міжнародні договори України

1. Міжнародні договори України укладаються з іноземними державами та міжнародними організаціями від імені:

України;

Уряду;

міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади.

2. Від імені України укладаються міжнародні договори:

а) політичні, територіальні, мирні;

б) що стосуються прав та свобод людини;

в) про громадянство;

г) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об’єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;

- д) про військову допомогу та стосовно направлення контингенту Збройних Сил України до іншої країни чи допуску збройних сил іноземних держав на територію України;
- е) про використання території та природних ресурсів України;
- е) яким за згодою Сторін надається міждержавний характер.

3. Від імені Уряду укладаються міжнародні договори з економічних, торговельних, науково-технічних та інших питань, що належать до його компетенції.

4. Від імені міністерств та інших центральних органів державної влади України укладаються міжнародні договори з питань, що належать до їх компетенції.

II. УКЛАДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Стаття 3. Пропозиції щодо укладення міжнародних договорів

1. Пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України подаються Уряду України Міністерством закордонних справ України.

2. Інші міністерства і центральні органи державної виконавчої влади подають Уряду України пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України разом з Міністерством закордонних справ України або за погодженням з ним.

3. Порядок подання пропозицій щодо укладення міністерствами та іншими центральними органами державної виконавчої влади міжнародних договорів міжвідомчого характеру визначається Урядом України.

4. У пропозиціях обґрунтовується необхідність укладення міжнародного договору, визначаються можливі політичні, правові, матеріальні та фінансові наслідки його укладення, вказуються суб'єкти виконання міжнародного договору, пропонується склад делегації чи представник України для ведення переговорів, прийняття тексту міжнародного договору чи встановлення його автентичності. До них додається проект міжнародного договору та у разі необхідності проект рекомендацій делегації чи представнику України.

5. Уряд України розглядає внесені пропозиції і не пізніше як у десятиденний термін подає їх разом з відповідними висновками Президентові України, а щодо договорів, які укладаються від імені Уряду України, приймає рішення про укладення такого договору України.

6. Пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України можуть подаватися Республікою Крим в особі її вищих органів законодавчої і виконавчої влади.

7. Пропозиції про укладення міжнародних договорів України, які встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться у законодавстві України, подаються до Уряду України за погодженням з Міністерством юстиції України.

Стаття 4. Рішення про проведення переговорів і про підписання міжнародних договорів України

Рішення про проведення переговорів і про підписання міжнародних договорів України приймаються:

- а) щодо договорів, які укладаються від імені України, — Президентом України;
- б) щодо договорів, які укладаються від імені Уряду України, — Урядом України;
- в) щодо договорів, які укладаються від імені міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади України, — в порядку, встановленому Урядом України.

Стаття 5. Повноваження на укладення міжнародного договору України

1. Ведення переговорів щодо підготовки тексту міжнародного договору, прийняття тексту міжнародного договору чи встановлення його автентичності та підписання міжнародного договору України здійснюється лише уповноваженими на те особами.

2. Президент України, Прем'єр-міністр України і Міністр закордонних справ України мають право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень.

3. Глава дипломатичного представництва України в іноземній державі або глава представництва України при міжнародній організації мають право вести без спеціальних повноважень переговори про укладення міжнародного договору України відповідно з державою перебування або в рамках відповідної міжнародної організації.

4. Повноваження на ведення переговорів і підписання міжнародних договорів України надаються:

- а) щодо договорів, які укладаються від імені України, — Президентом України;
- б) щодо договорів, які укладаються від імені Уряду України, —

Урядом України або за його дорученням — Міністерством закордонних справ України;

- в) щодо договорів міжвідомчого характеру — відповідним міністерством або іншим центральним органом державної виконавчої влади разом із Міністерством закордонних справ України.

Стаття 6. Делегація чи представник України для укладення міжнародного договору України

1. Делегація чи представник України, наділені повноваженнями відповідно до пунктів 1 і 4 статті 5 цього Закону, зобов'язані вести переговори чи здійснювати інші дії відповідно до наданих їм повноважень та з урахуванням рекомендацій Міністерства закордонних справ України.

2. Делегація чи представник України за погодженням із Міністерством закордонних справ України подають Президенту України чи Урядові України звіт про виконання даних їм рекомендацій. Звіт має містити висновки щодо наступних дій України стосовно укладення міжнародного договору.

Стаття 7. Ратифікація міжнародних договорів України

1. Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється Верховною Радою України шляхом ухвалення спеціального закону про ратифікацію, який підписується Головою Верховної Ради України.

2. Ратифікації підлягають міжнародні договори України:

- а) політичні (про дружбу, взаємну допомогу і співпрацю, про нейтралітет), загальноекономічні (про економічну та науково-технічну співпрацю), із загальних фінансових питань, із питань позики та кредиту, територіальні, мирні;
- б) що стосуються прав та свобод людини і громадянина;
- в) про громадянство;
- г) про участь в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;
- д) про військову допомогу та стосовно направлення контингенту Збройних Сил України до іншої країни чи допуску збройних сил іноземних держав на територію України;
- е) про історичне та культурне надбання народу України;
- є) виконання яких обумовлює зміну діючих чи ухвалення нових законів України;

ж) інші міжнародні договори, ратифікація яких передбачена законом чи самим міжнародним договором.

3. Територіальні міжнародні договори України і міжнародні договори України, передбачені підпунктами “в” та “г” пункту 2 цієї статті, ратифікуються законом України, що ухвалюється двома третинами голосів народних депутатів від фактичної кількості народних депутатів України, повноваження яких визнані і не припинені достроково у встановленому законодавством порядку.

4. Пропозиції щодо схвалення Президентом України або Урядом України міжнародних договорів України і щодо їх ратифікації подаються Президентові України або Урядові України Міністерством закордонних справ України самостійно чи спільно або за погодженням з іншими міністерствами та центральними органами державної виконавчої влади.

5. Президент України або Уряд України розглядають пропозиції щодо схвалення договорів і приймають відповідні рішення про подання їх Верховній Раді України на ратифікацію.

6. Подані на ратифікацію міжнародні договори України попередньо розглядаються постійною Комісією Верховної Ради України у закордонних справах, а в разі необхідності — іншими постійними комісіями Верховної Ради України.

7. Якщо постійна Комісія Верховної Ради України у закордонних справах або інші постійні комісії Верховної Ради України встановлять наявність розбіжностей між договором, поданим на ратифікацію, і Конституцією України, договір надсилається до Конституційного Суду України для отримання висновку про його відповідність Конституції України.

8. Якщо на ратифікацію подано міжнародний договір, виконання якого потребує ухвалення нових законів України, проекти законів про ратифікацію та про зміни до законодавчих актів подаються на розгляд Верховної Ради України разом і ухвалюються одночасно.

9. Якщо міжнародний договір України містить положення, що суперечать Конституції України, його ратифікація можлива після внесення відповідних змін до Конституції України.

10. Верховна Рада України з урахуванням висновків відповідних постійних комісій розглядає подані на ратифікацію Президентом України або Урядом України міжнародні договори України і ухвалює відповідні рішення.

11. На підставі рішення про ратифікацію Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом міністра закордонних справ України.

Стаття 8. Обмін ратифікаційними грамотами

Обмін ратифікаційними грамотами і передача грамот про ратифікацію міжнародних договорів України на зберігання депозитаріям здійснюється Міністерством закордонних справ України або за його дорученням — дипломатичним представництвом України чи представництвом України при міжнародній організації.

Стаття 9. Затвердження міжнародних договорів України, які не потребують ратифікації

1. Затвердження міжнародних договорів України, які не потребують ратифікації, але потребують затвердження, здійснюється:

а) щодо договорів, які укладаються від імені України, — Президентом України. Рішення Президента України про затвердження міжнародного договору України приймається у формі указу;

б) щодо договорів, які укладаються від імені Уряду України, — Урядом України. Рішення Уряду України про затвердження міжнародного договору України приймається у формі постанови.

2. Затвердження міжнародних договорів України міжвідомчого характеру провадиться в порядку, що визначається Урядом України.

Стаття 10. Приєднання до міжнародних договорів або їх прийняття

1. Рішення про приєднання України до міжнародних договорів або їх прийняття ухвалюються:

а) щодо договорів, які потребують ратифікації, — Верховною Радою України у формі закону;

б) щодо договорів, які не потребують ратифікації, і приєднання до яких або прийняття яких провадиться від імені України, — Президентом України у формі указу;

в) щодо договорів, які не підлягають ратифікації, і приєднання до яких або прийняття яких провадиться від імені Уряду України, — Урядом України у формі постанови.

2. Рішення про приєднання до міжнародних договорів міжвідомчого характеру або їх прийняття ухвалюються в порядку, що визначається Урядом України.

Стаття 11. Підписання міжнародних договорів України

У разі, коли міжнародний договір набирає чинності з моменту його підписання, згода на обов'язковий характер його положень висловлюється у формі підписання міжнародного договору уповноваженою на те особою відповідно до ст. 5 цього Закону.

III. ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Стаття 12. Дотримання міжнародних договорів України

1. Міжнародні договори України підлягають неухильному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права.

2. Згідно з принципом сумлінного дотримання міжнародних договорів Україна виступає за те, щоб і інші учасники двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів, в яких бере участь Україна, неухильно виконували свої зобов'язання, що випливають із цих договорів.

Стаття 13. Забезпечення виконання міжнародних договорів України

Президент України і Уряд України вживають заходів щодо забезпечення виконання міжнародних договорів України.

Стаття 14. Виконання зобов'язань за міжнародними договорами України

1. Міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади України, Уряд Республіки Крим, інші державні органи, до компетенції яких входять питання, що регулюються міжнародними договорами України, забезпечують виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами Українською Стороною, стежать за здійсненням прав, які випливають з таких договорів для Української Сторони, і за виконанням іншими учасниками міжнародних договорів їх зобов'язань.

2. Зазначені державні органи, а також підприємства, установи та організації зобов'язані надавати Міністерству закордонних справ України інформацію, що стосується виконання міжнародних договорів України.

Стаття 15. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України

1. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України здійснює Міністерство закордонних справ України.

2. На вимогу органів, що застосовують міжнародні договори України, Міністерство закордонних справ України повинно надати офіційну інформацію стосовно питань, що виникають у зв'язку з виконанням міжнародного договору України.

3. У разі неналежного виконання зобов'язань, взятих на себе за міжнародними договорами Українською Стороною, Міністерство закордонних справ України інформує про це Президента України або Уряд України для вжиття необхідних заходів.

Стаття 16. Заходи, що вживаються у разі порушення міжнародного договору України іншими його учасниками

1. У разі порушення зобов'язань за міжнародним договором України іншими його учасниками Міністерство закордонних справ України, інші центральні органи державної виконавчої влади України, Уряд Республіки Крим за погодженням із Міністерством закордонних справ України подають Президентові України або Урядові України пропозиції про вжиття необхідних заходів відповідно до норм міжнародного права.

2. У разі істотного порушення міжнародного договору України іншими його учасниками, а також в інших випадках, передбачених нормами міжнародного права, такий договір може бути денонсовано у порядку, встановленому статтями 23 і 24 цього Закону.

Стаття 17. Дія міжнародних договорів України на території України

1. Укладені і належним чином ратифіковані міжнародні договори України становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

2. Якщо міжнародним договором України, укладення якого відбулось у формі закону, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України.

Стаття 18. Пропозиції про внесення змін і доповнень до законодавства України у зв'язку з укладенням міжнародного договору України

У випадках, коли для виконання міжнародного договору України необхідно ухвалення закону України чи постанови Верховної Ради України, указу Президента України, постанови Уряду України, заінтересовані міністерства, інші центральні органи державної виконавчої влади, Уряд Республіки Крим за погодженням з Міністерством юстиції України у встановленому порядку подають пропозиції про прийняття відповідного акта.

Стаття 19. Пролонгація міжнародного договору України

Міжнародний договір України може бути пролонгований відповідно до умов, визначених самим міжнародним договором.

**ІV. ОПУБЛІКУВАННЯ, РЕЄСТРАЦІЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ
ТЕКСТІВ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ**

Стаття 20. Опублікування міжнародних договорів України

1. Договори, що набрали чинності для України, — ратифіковані договори і договори, затвердження, прийняття або приєднання до яких здійснено на підставі рішень відповідно Верховної Ради України або Президента України, договори, що набрали чинності з моменту підписання їх Президентом України, публікуються у “Відомостях Верховної Ради України”, в газеті Верховної Ради України та у “Зібранні діючих міжнародних договорів України”.

2. Договори, що набрали чинності для України, міжнародні договори, що не потребують ратифікації, затвердження, прийняття або приєднання відповідно Верховною Радою України або Президентом України, а також договори, прийняття або приєднання до яких було здійснено на підставі рішень Уряду України, публікуються у “Зібранні постанов Уряду України” та в газеті Уряду України.

3. Порядок опублікування міжнародних договорів України міжвідомчого характеру, що набрали чинності, визначається Урядом України.

4. Якщо міжнародний договір України має автентичний текст державною мовою України, — публікується автентичний текст державною мовою України.

5. У разі, коли міжнародний договір України не має автентичного тексту державною мовою України, — публікується один з автентичних текстів іноземною мовою, а також офіційний переклад державною мовою України, здійснений Міністерством закордонних справ України.

Стаття 21. Реєстрація міжнародних договорів України

Реєстрація міжнародних договорів, що набрали чинності для України, здійснюється Міністерством закордонних справ України у Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй та у відповідних органах інших міжнародних організацій.

Стаття 22. Зберігання текстів міжнародних договорів України

1. Оригінали текстів міжнародних договорів України зберігаються Міністерством закордонних справ України.

2. Порядок зберігання міжнародних договорів України міжвідомчого характеру визначається Урядом України.

V. ДЕНОНСАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Стаття 23. Пропозиції про денонсацію міжнародних договорів України

1. Пропозиції про денонсацію міжнародних договорів України подаються Міністерством закордонних справ України, іншими міністерствами та відомствами Уряду України відповідно до порядку, встановленого ст. 3 цього Закону для внесення пропозицій про укладення міжнародного договору.

2. Уряд України вносить відповідні пропозиції Президентові України або Верховній Раді України.

Стаття 24. Денонсація міжнародних договорів України

1. Денонсація міжнародних договорів України здійснюється законом України, указом Президента України, постановою Уряду України.

2. Денонсація міжнародних договорів України, ратифікованих Верховною Радою України, договорів, прийняття або приєднання до яких було здійснено на підставі рішень Верховної Ради України, здійснюється Верховною Радою України у формі закону.

3. Територіальні міжнародні договори України і міжнародні договори України, передбачені підпунктами “в” та “г” пункту 2 ст. 7

цього Закону, денонсуються законом України, що ухвалюється двома третинами голосів народних депутатів від фактичної кількості народних депутатів України, повноваження яких визнані і не припинені достроково у встановленому законодавством порядку.

4. Постійна Комісія Верховної Ради України у закордонних справах, а в разі необхідності й інші постійні комісії Верховної Ради України попередньо розглядають подані для денонсації міжнародні договори України і дають відповідні висновки.

5. Денонсація міжнародних договорів України, укладених Президентом України, які не потребували ратифікації, прийняття або приєднання Верховною Радою України, провадиться Президентом України у формі указу.

6. Денонсація міжнародних договорів, укладених Урядом України і які не потребували ратифікації, прийняття або приєднання Верховною Радою України, провадиться Урядом України.

7. Денонсація міжнародних договорів України міжвідомчого характеру провадиться в порядку, що визначається Урядом України.

Стаття 25. Інформування Верховної Ради України стосовно міжнародних договорів

Верховна Рада України впродовж тридцяти днів має бути поінформована про укладення та припинення міжнародних договорів України, стосовно яких ратифікація чи денонсація не передбачені.

м. Київ, 22 грудня 1993 р.

№ 3767-ХІІ

Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 10. — С. 45.

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ “ПРО ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ”

Верховна Рада України постановляє:

1. Схвалити Основні напрями зовнішньої політики України.
2. Рекомендувати Кабінету Міністрів України, Міністерству закордонних справ України, дипломатичним і консульським представництвам України за кордоном, іншим міністерствам та державним установам України, які беруть участь в реалізації зовнішньополітичного курсу України, керуватися в своїй роботі схваленими Верховною Радою України Основними напрямками зовнішньої політики України.
3. Рекомендувати Міністерству закордонних справ України викласти у пресі положення Основних напрямів зовнішньої політики України.

Голова Верховної Ради України
(підпис)

м. Київ, 2 липня 1993 р.
№ 3360-ХІІ

Додаток
до Постанови Верховної Ради України
від 2 липня 1993 р.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Становлення України як незалежної демократичної держави відбувається в період кардинальних політичних і економічних зрушень в українському суспільстві та історичних змін в системі міжнародних відносин, які характеризуються виникненням нових незалежних держав, появою нових регіональних центрів сили в міжнародних відносинах, переходом від ери конфронтації до ери відкритості і співробітництва, зникненням військово-політичного та ідеологічного протистояння в Європі.

Процес державотворення і побудови вільного громадянського суспільства в Україні збігається з її поступовим входженням до світового співтовариства і пошуками нею свого місця в сучасному складному, різноманітному у суперечливому світі.

З огляду на своє геополітичне становище, історичний досвід, культурні традиції, багаті природні ресурси, потужний економічний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал Україна може і повинна стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну роль у забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі.

Неодмінною умовою успішної реалізації Україною своїх можливостей є її активне і повномасштабне входження до світового співтовариства. Долаючи кризові явища в суспільстві і торуючи свій шлях у світ, Україна спирається на свої фундаментальні загальнонаціональні інтереси, відповідно до яких визначаються засади, напрями, пріоритети та функції її зовнішньої політики.

І. НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ І ЗАВДАННЯ ЇЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Базовою вимогою у здійсненні зовнішньої політики України є якнайповніше і якнайефективніше забезпечення національних інтересів країни.

Національні інтереси України у сфері міжнародних відносин становлять три основні групи:

- стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності;
- економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство;
- регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України.

З метою забезпечення національних інтересів України її зовнішня політика постійно спрямовується на виконання таких найголовніших завдань:

1. Утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави.
2. Забезпечення стабільності міжнародного становища України.

3. Збереження територіальної цілісності держави та недоторканості її кордонів.

4. Включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку, забезпечення потреб громадян і підвищення добробуту народу.

5. Захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями й вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом.

6. Поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера.

II. ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Розвиваючи принципові положення, визначені Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., Зверненням до парламентів і народів світу від 5 грудня 1991 р., Постановою про ратифікацію Угоди про створення Співдружності незалежних держав від 10 грудня 1991 р., Заявою Верховної Ради України з приводу укладення Україною Угоди про Співдружність незалежних держав від 20 грудня 1991 р., Заявою про без'ядерний статус України від 24 жовтня 1991 р. і Постановою про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу від 9 квітня 1992 р., а також іншими документами, ухваленими Верховною Радою України, ґрунтуючись на суворому дотриманні загально визначених норм і принципів міжнародного права, Статуту ООН, Хельсінкського заключного акта, Паризької хартії для нової Європи та інших документів НБСЄ, Українська держава реалізує зовнішню політику на таких засадах:

1. Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав.

2. Україна розбудовує свої двосторонні та багатосторонні відносини з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигідності, невтручання у внутрішні справи.

3. Україна не є ворогом жодної держави.

4. Україна засуджує війну як зняряддя національної політики, додержується принципу незастосування сили та загрози силою і прагне до вирішення будь-яких міжнародних спорів виключно мирними засобами.

5. Україна не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе.

6. Україна неухильно дотримується міжнародних стандартів прав людини, забезпечує права національних меншин, які проживають на її території, і вживає належних заходів до збереження національної самобутності зарубіжних українців згідно з нормами міжнародного права.

7. Україна виходить із того, що в сучасних умовах додержання прав людини не є лише внутрішньою справою окремих держав.

8. Україна додержується принципу неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки і вважає, що загроза національній безпеці будь-якої держави становить загрозу загальній безпеці і миру у всьому світі. У своїй зовнішній політиці вона обстоює підхід “безпека для себе — через безпеку для всіх”.

9. Україна керується принципом примату права в зовнішній політиці, визнаючи пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

10. Україна беззастережно додержується принципу сумлінного виконання всіх своїх міжнародних зобов'язань і вважає належним чином ратифіковані договори частиною свого внутрішнього права.

11. Україна в своїй зовнішній політиці спирається на фундаментальні загальнолюдські цінності і засуджує практику подвійних стандартів у міждержавних стосунках.

12. Україна виступає проти присутності збройних сил інших держав на українській території, а також проти розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їх ясно висловленої згоди, крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН.

13. Україна відповідно до міжнародного права здійснює неозброєні примусові санкційні заходи у випадках міжнародних правопорушень, які завдають їй шкоди.

14. Україна застосовує свої Збройні Сили у випадках актів збройної агресії проти неї та будь-яких інших збройних зазіхань на свою територіальну цілісність та недоторканність державних кордонів або на виконання своїх міжнародних зобов'язань.

15. Україна вважає себе, нарівні з усіма іншими колишніми радянськими республіками, правонаступницею Союзу РСР і не визнає будь-яких переваг і винятків з цього принципу для жодної з держав- правонаступниць без належним чином оформленої згоди всіх цих держав.

ІІІ. НАПРЯМИ, ПРІОРИТЕТИ ТА ФУНКЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

А

Україна здійснює активну, гнучку і збалансовану зовнішню політику на таких головних напрямках:

1. Розвиток двосторонніх міждержавних відносин.
2. Розширення участі в європейському регіональному співробітництві.
3. Співробітництво в рамках Співдружності незалежних держав.
4. Членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях.

Кожен з цих напрямів має комплекс пріоритетів, які зумовлюються національними інтересами України та її прагненням сприяти підтриманню регіонального і загального миру, забезпеченню міжнародної безпеки, вирішенню глобальних проблем людства.

1. Двосторонні міждержавні відносини

Пріоритетними стратегічними напрямами у сфері двосторонніх відносин є активний розвиток політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших стосунків з такими групами держав:

а) прикордонні держави

Прикордонні держави — найближче зовнішнє середовище, від взаємодії з яким безпосередньо залежить мир і стабільність по всій периферії кордонів України, її нормальний внутрішній розвиток, безперешкодне і широке спілкування із зовнішнім світом.

Першочерговим завданням в цій сфері є укладення повномасштабних договорів про добросусідство і співробітництво з усіма прикордонними державами з метою остаточного підтвердження існуючих кордонів, створення атмосфери взаємної довіри і поваги, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин у всіх галузях. Необхідно вести лінію на розширення і вдосконалення правових підвалин співробітництва з цими державами, приділяючи особливу увагу створенню ефективних механізмів попередження та мирного врегулювання конфліктів або спорів.

Зовнішньополітичні зусилля мають бути постійно спрямовані на те, щоб прикордонні держави утворювали навколо України надійну смугу миру і стабільності. В цьому контексті кожна прикордонна держава є стратегічним партнером України.

У зв'язку з особливостями розвитку і специфікою геополітичного і гео економічного положення України домінантою двосторонніх відносин з прикордонними державами є українсько-російські відносини. Для України вони є стосунками “особливого партнерства”, оскільки від їхнього характеру значною мірою залежатиме доля прогресивного демократичного розвитку як України, так і Російської Федерації, стабільність в Європі і в усьому світі. Протидіючи будь-яким територіальним претензіям чи спробам втручання у свої внутрішні справи, Україна вживатиме всіх заходів для переведення стосунків з Росією в русло справжнього добросусідства, взаємоповаги і партнерства. Україна спрямовуватиме свої зовнішньополітичні зусилля на те, щоб стати надійним мостом між Росією і країнами Центрально-Східної Європи. В цьому контексті надзвичайно важливе завдання полягає в активізації діяльності, спрямованої на усвідомлення обома сторонами безперспективності і згубності курсу на конфронтацію в українсько-російських відносинах.

Зважаючи на необхідність підтримання військово-політичної і соціально-економічної стабільності в Центрально-Східній Європі, а також на життєво важливі інтереси України в т.ч. в галузі безпеки, до головних пріоритетів на цьому напрямку належить розвиток тісних партнерських відносин з усіма сусідніми державами;

б) західні держави — члени ЄС та НАТО

Західним державам належить провідна роль у сучасній міжнародній системі, зокрема у всесвітньому економічному комплексі і в міжнародних інституційних механізмах управління глобальними і регіональними процесами. Виходячи з цього визначальною рисою зовнішньої політики України щодо цих держав є встановлення з ними відносин політичного і військового партнерства, взаємовигідного економічного співробітництва, широких культурних, наукових, гуманітарних зв'язків.

Розбудова стосунків із західноєвропейськими державами створить умови для відновлення давніх політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією, прискорення демократизації, проведення ринкових реформ та оздоровлення національної економіки. Водночас таке співробітництво стане підґрунтям для розширення участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування її господарства до загальноєвропейського і світового економічного простору.

У цьому контексті особливе значення для України мають відносини із Сполученими Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій;

в) географічно близькі держави

Географічно близькі держави разом з деякими прикордонними країнами є своєрідним мостом між Україною і заходом Європи. Україна прагнуче до розвитку з ними повномасштабних дружніх відносин. Співробітництво з географічно близькими державами розширюватиме смугу стабільності й миру навколо України, сприятиме її утвердженню як впливової європейської держави, торуватиме шляхи до широких політичних, економічних, культурних, наукових, гуманітарних стосунків з Центральною, Північно-Східною і Південно-Східною Європою. Розгалужені і стабільні стосунки України з географічно близькими державами є необхідною умовою повноцінного інтегрування України у сім'ю європейських народів, її активної участі в регіональному і субрегіональному співробітництві.

Зважаючи на географічну близькість та історичні зв'язки з країнами Балканського регіону, Україна розвиватиме з ними широкі партнерські стосунки в різних галузях. У цьому контексті Україна підтверджує свою готовність брати участь у спільних з ООН, НБСЄ, ЄС та іншими зацікавленими сторонами зусиллях, спрямованих на якнайшвидше мирне врегулювання югославської кризи, в тому числі з метою налагодження повномасштабних відносин з усіма країнами — наступницями колишньої СФРЮ.

Геополітичне положення України, а також наявність істотних історичних економічних, культурних і гуманітарних зв'язків обумовлюють необхідність збереження і розвитку дружніх взаємовигідних відносин з країнами Кавказького регіону;

г) держави Азії, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки та Латинської Америки

Україна підтримує виходячи з міркувань політичної та економічної доцільності двосторонні відносини з тими азіатськими, африканськими, латиноамериканськими державами, а також країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону, які відіграють помітну роль у світовій та регіональній політиці, мають високий рівень економічного розвитку, розташовані у стратегічно важливих для Української держави регіонах.

У цьому контексті Україна шукатиме шляхів до встановлення контактів з країнами Близького і Середнього Сходу, зокрема членами ОПЕК, “новими індустріальними країнами” Азії та ін. Відносини з такими державами як Японія, Республіка Корея, Сінгапур, Південно-Африканська Республіка, Австралія можуть відкрити потужні джерела інвестицій в українську національну економіку та сприяти впровадженню сучасних технологій, необхідних для прискореного вирішення економічних та соціальних проблем України.

Геостратегічні та гео економічні інтереси України вимагають також підтримання тісних і широких стосунків з Індією, Китаєм, Єгиптом та Ізраїлем.

Поступова розбудова відносин з державами Азії, Африки і Латинської Америки допомагатиме диверсифікувати міжнародні зв'язки України, сприятиме утвердженню економічної незалежності, зміцненню її позиції в світі.

Визначені пріоритети двосторонніх відносин не є абсолютними і не виключають встановлення і підтримання стосунків з іншими державами у випадках, коли цього вимагають національні інтереси України відповідно до принципів економічної вигоди та політичного прагматизму.

2. Регіональне співробітництво в Європі

Зовнішньополітичні зусилля України мають бути постійно спрямовані на розвиток європейського регіонального співробітництва у всіх сферах з метою зміцнення своєї державної незалежності та ефективного забезпечення національних інтересів.

Пріоритетним регіональним напрямом зовнішньої політики України є її діяльність в рамках Ради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ).

Участь в НБСЄ сприяє повномасштабному входженню України до загальноєвропейського простору і використанню механізмів Ради для забезпечення її національних інтересів.

Україна виступає за подальше розширення сфери діяльності НБСЄ, зміцнення та підвищення ефективності діяльності структур та інститутів цього міжнародного форуму, створення в його рамках нових механізмів, які сприяли б розбудові дієвої системи міжнародної регіональної безпеки та ефективному вирішенню проблем, пов'язаних з підтриманням військово-політичної стабільності на Європейському континенті та розвитком конструктивного і плідного міждержавно-

го співробітництва в економічній, науково-технічній, культурній та гуманітарній галузях.

Україна нарощуватиме рівень своєї участі в Раді Північноатлантичного співробітництва та Північноатлантичній асамблеї. Україна сприятиме розвитку тенденцій поступового трансформування цих інститутів в елементи нової системи загальноєвропейської безпеки у поєднанні з Хельсінкським процесом.

Україна докладатиме зусиль, щоб найближчим часом стати повноправним членом Ради Європи та стороною найважливіших багатосторонніх конвенцій, розроблених під егідою цієї авторитетної і впливової міжнародної регіональної інституції. Повномасштабна участь в Раді Європи є важливим каналом залучення України до європейського досвіду побудови громадянського суспільства, забезпечення прав людини і вирішення проблем соціального, культурного і гуманітарного характеру відповідно до високих міжнародних стандартів.

Україна розвиватиме свою зовнішньополітичну активність і на субрегіональних напрямках.

Інтереси України як морської держави вимагають надання пріоритетного значення активізації її участі у Чорноморському економічному співробітництві та Дунайській комісії, поступового налагодження широких контактів на Середземноморському напрямі.

Україна дотримуватиметься курсу на включення в співробітництво в рамках Центральноєвропейської ініціативи, прагнучим до підтримання контактів з Вишеградською групою, Північною Радою та Радою держав Балтійського моря, розвиватиме співробітництво у межах Карпатського єврорегіону.

Важливою перспективою реалізації національних інтересів України є активний розвиток як двосторонніх, так і багатосторонніх відносин з державами Чорноморсько-Балтійської зони.

Перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство і співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого; а згодом — до повного її членства у цій організації.

3. Співробітництво в рамках Співдружності незалежних держав

Україна як одна із засновниць Співдружності незалежних держав розвиває співробітництво з країнами — учасницями СНД відповідно до положень Угоди про Співдружність незалежних держав із Застереженнями до неї, зробленими Верховною Радою України.

Участь України в СНД відкриває можливість для вирішення на міжнародно-правових засадах питань, пов'язаних з правонаступництвом колишнього СРСР, є вагомим чинником стабілізації міжнародного становища України і забезпечення її політичної безпеки.

Україна розглядає Співдружність як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, що доповнює процес формування якісно нових повномасштабних двосторонніх відносин між державами-учасницями і має на меті сприяння більш успішному вирішенню проблем, які виникли після розпаду Союзу РСР.

Україна виступає за розвиток торговельно-економічних та інших зв'язків між країнами СНД на засадах суверенного партнерства, рівноправності і взаємовигоди.

Україна відстоюватиме позицію збалансованої господарської діяльності в рамках СНД як необхідного етапу на шляху впровадження цивілізованих форм розвитку інтеграційних процесів. Визнаючи потребу тісної економічної взаємодії в рамках СНД, Україна виходить з того, що нагальною потребою сучасного етапу є перегляд старих і перехід до нових форм інтеграції, які сприяли б входженню України та інших заінтересованих країн СНД в європейську і світову економічну систему.

Україна уникатиме участі в інституціоналізації форм міждержавного співробітництва в рамках СНД, здатних перетворити Співдружність у наддержавну структуру федеративного чи конфедеративного характеру.

4. ООН та універсальні міжнародні організації

Участь України у всесвітніх міжнародних організаціях створює реальні можливості для взаємодії практично з усіма державами світу в рамках багатосторонньої дипломатії. Членство в них доповнює і розширює двосторонні та регіональні механізми забезпечення фундаментальних національних інтересів України, відкриваючи доступ до світового досвіду, інформації, статистики, експертних послуг, джерел технічної та фінансової допомоги. Всесвітні міжнародні ор-

ганізації сприяють підвищенню ролі і впливу Української держави в світі. Через членство в них Україна бере участь у формуванні архітектури світового правопорядку, вирішує проблеми гарантій своєї національної безпеки.

Пріоритетним напрямом діяльності України у всесвітніх міжнародних організаціях є активна участь в ООН та її спеціалізованих установах.

Одним з головних завдань у цій сфері є підвищення ефективності та рентабельності нашої участі в ООН та інших міжнародних організаціях, спрямування зусиль на активізацію діяльності України в структурах, які здатні забезпечувати мир і порядок у світі та реально сприяти вирішенню соціально-економічних проблем України.

Україна надає першочергового значення миротворчій діяльності органів ООН, спрямованій на відвернення і врегулювання міжнародних конфліктів.

Україна і надалі співпрацюватиме в ООН у справі забезпечення загальної і регіональної безпеки шляхом участі в операціях з підтримання миру та виступатиме за підвищення ефективності механізму санкцій ООН.

Україна продовжуватиме активну роботу в ООН у традиційних формах, а також підтримуватиме нові напрями її діяльності, які мають на меті більш активне залучення Організації до вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням міжнародного миру і безпеки, реального роззброєння, охороною навколишнього середовища тощо.

Україна буде активно використовувати досвід і ресурси МОП, ЮНЕСКО, ЮНІДО, МАГАТЕ, ВООЗ, МБРР, МВФ, Всесвітнього Банку та інших міжнародних організацій в інтересах міжнародного і національного економічного, науково-технічного і культурного розвитку, її зусилля будуть спрямовані на використання можливостей ООН та її спеціалізованих установ для забезпечення фінансової та експертної підтримки здійснюваних в Україні реформ.

Україна докладатиме зусиль, щоб стати членом міжнародної морської організації (ІМО), для реалізації на міжнародному рівні свого потенціалу як важливої морської та океанської держави, розвитку мережі морських комунікацій та активізації морських перевезень з метою забезпечення першочергових торговельно-економічних інтересів.

З урахуванням економічних, фінансових та інших можливостей Україна буде розширювати своє членство в інших універсальних

міжнародних урядових та неурядових організаціях з метою створення оптимальних зовнішніх умов для забезпечення пріоритетних національних інтересів.

Б

Головними пріоритетними функціями зовнішньої політики України відповідно до її найважливіших загальнонаціональних інтересів та завдань є:

1. Забезпечення національної безпеки.
2. Створення умов, необхідних для нормального функціонування національної економіки.
3. Сприяння науково-технічному прогресу в Україні та розвитку її національної культури і освіти.
4. Участь у вирішенні глобальних проблем сучасності.
5. Контакти з українською діаспорою.
6. Інформаційна функція.

1. Забезпечення національної безпеки

Україна виступає за створення всеохоплюючих міжнародних систем універсальної та загальноєвропейської безпеки і вважає участь у них базовим компонентом своєї національної безпеки.

Україна концентрує свої зовнішньополітичні зусилля на створенні й розбудові надійних міжнародних механізмів безпеки на двосторонньому, субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях. Україна має розвивати широке співробітництво з іншими державами, зокрема сусідніми, та міжнародними організаціями, включаючи військово-політичні, з метою підвищення передбачуваності й довіри, взаєморозуміння і партнерства, побудови всеохоплюючих і ефективних механізмів регіональної безпеки в Європі та вдосконалення існуючих у рамках ООН механізмів глобальної безпеки.

В умовах зникнення блокового протистояння в Європі пріоритетного значення набуває проблема створення загальноєвропейської структури безпеки на базі існуючих міжнародних інститутів, таких як НБСЄ, РПАС, НАТО, ЗЄС. Безпосереднє та повне членство України в такій структурі створюватиме необхідні зовнішні гарантії її національної безпеки. З огляду на кардинальні зміни, які відбулися після розпаду СРСР і які визначили сучасне геополітичне становище України, проголошений нею свого часу намір стати в майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований до

нових умов і не може вважатися перешкодою її повномасштабної участі у загальноєвропейській структурі безпеки.

Виходячи з катастрофічних наслідків для всього людства ядерної війни Україна вважає застосування ядерної зброї неприпустимим.

Україна у своїй зовнішньополітичній діяльності активно виступає за загальне ядерне роззброєння. Ставши в силу історичних обставин власником ядерної зброї, успадкованої нею від колишнього СРСР, Україна ніколи не санкціонує її застосування, виключає з арсеналу своєї зовнішньої політики загрозу використання ядерної зброї.

Україна підтверджує свій намір стати в майбутньому без'ядерною державою.

Україна пов'язує скорочення та знищення ядерної зброї, яка розташована на її території, з наданням ядерними державами та світовим співтовариством надійних гарантій її національної безпеки.

Україна виступає проти розповсюдження технологій виробництва ядерної, хімічної та біологічної (бактеріологічної) зброї.

Одночасно з пошуками міжнародних гарантій своєї безпеки Україна дбає про розбудову власних Збройних Сил відповідно до принципу необхідної оборонної достатності. Військова доктрина України має оборонний характер і передбачає створення мобільної модерної армії, озброєної сучасними видами високоточної зброї, та налагодження військово-політичного співробітництва з іншими, насамперед, сусідніми державами та міжнародними організаціями, зокрема НАТО та ЗЄС.

Створюючи національні Збройні Сили, Україна докладає зусиль до активізації процесу обмеження озброєнь і роззброєння, в тому числі ядерного, з метою систематичного зменшення в світі воєнних загроз і узгодження практичних кроків по реалізації оборонної доктрини України з динамікою процесів формування європейських та універсальних структур безпеки.

У цьому контексті Україна сприятиме здійсненню заходів, спрямованих на повне знищення всіма державами хімічної і біологічної зброї та повне припинення будь-яких випробовувань ядерної зброї.

Невідкладний характер має завдання остаточного підтвердження і юридичного оформлення існуючих державних кордонів України та забезпечення їх надійного захисту Прикордонними військами та Збройними Силами України.

Спираючись на міжнародне право і використовуючи потенціал партнерства із західними демократіями, Україна активно виступати-

ме за виведення із сусідніх з нею держав іноземних військ та проголошення Чорного моря зоною миру, вільною від ядерної зброї.

Забезпечення національної безпеки України вимагає узгодженості її військової політики з демографічною, еміграційною, економічною, екологічною, морською та авіаційною, космічною та інформаційною політикою. Згадані напрями державної політики є складовими елементами концепції національної безпеки України в широкому плані.

2. Створення умов, необхідних для нормального функціонування національної економіки

Повномасштабні торговельні, виробничі та фінансові відносини з іншими державами та активне співробітництво з міжнародними організаціями є важливим чинником внутрішнього економічного розвитку України та інтегрування її національної економіки у світову. Широке міжнародне економічне співробітництво має стати способом використання зарубіжного економічного потенціалу та досвіду ринкового господарювання для прискорення реформ в Україні, здійснення структурної перебудови її національної економіки, модернізації окремих галузей виробництва та запровадження нових технологій, підвищення продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва якісної та конкурентоспроможної продукції.

3. Сприяння науково-технічному прогресу та розвитку національної культури і освіти

Україна здійснює широке науково-технічне співробітництво із розвинутими країнами світу з метою піднесення якості національних наукових досліджень та створюваних на їх основі технологій, включення українського науково-технічного потенціалу до системи європейських і світових обмінів. Зовнішня політика покликана створити умови, необхідні для підтримки науки, культури і освіти, збереження інтелектуального потенціалу України, повноцінного розвитку всіх сфер української культури, прискорення процесу національного відродження та розвитку вільних культурних та гуманітарних обмінів з країнами світу.

4. Участь у вирішенні глобальних проблем сучасності

Україна активно співпрацює із світовим співтовариством на універсальному, регіональному та двосторонньому рівнях у вирішенні глобальних проблем сучасності, які є спільною турботою людства:

охорона навколишнього середовища, роззброєння, ліквідація неписьменності та недорозвиненості, охорона здоров'я, стихійне лихо, допомога біженцям, регулювання міграційних процесів, боротьба з наркоманією, злочинністю, тероризмом тощо.

Україна буде спрямовувати свою зовнішньополітичну діяльність на переключення матеріальних та інтелектуальних ресурсів людства передусім на потреби розвитку.

Одна з пріоритетних функцій української зовнішньої політики на цьому напрямі полягає в залученні міжнародної допомоги для подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

5. Підтримання контактів з українською діаспорою

Керуючись міжнародними стандартами прав людини, Україна сприятиме широкому розвитку гуманітарних та інших контактів зарубіжних українців і вихідців з України з історичною батьківщиною. З цією метою Україна підтримуватиме необхідні зв'язки з усіма державами світу, в яких проживають українці.

Україна має постійно і систематично піклуватися про забезпечення і задоволення національно-культурних, духовних, мовних та інших потреб і запитів етнічних українців, що проживають поза державним кордоном. Важливою функцією зовнішньої політики України в цьому контексті є захист прав українців у державах, що утворилися на геополітичному просторі колишнього Союзу РСР.

6. Інформаційна функція

Україна має створити ефективну систему інформаційного захисту своїх національних інтересів, що передбачає проведення активної інформаційно-аналітичної роботи, спрямованої на роз'яснення своєї внутрішньої і зовнішньої політики, формування прихильного ставлення до України в парламентських, урядових і неурядових колах, збирання інформації про наміри або акції, що плануються щодо України з метою своєчасного й адекватного на них реагування, прогнозування перспективних напрямів міжнародної активності.

Головна функція зовнішньої політики України в цьому контексті полягає у подоланні штучної інформаційної ізоляції навколо неї та донесенні до України світових інформаційних потоків, забезпеченні політичних, договірно-правових та організаційно-технічних можливостей включення вітчизняних інформаційних служб у міжнародну систему обміну інформацією.

IV. МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

1. Ефективне здійснення зовнішньої політики вимагає наявності механізму її правового, фінансового, матеріального та кадрового забезпечення, розгалуженої інфраструктури зарубіжних органів зовнішніх зносин.

2. Під керівництвом Президента України практична реалізація зовнішньополітичної діяльності забезпечується Кабінетом Міністрів України і здійснюється Міністерством закордонних справ, іншими центральними органами державної виконавчої влади на основі Конституції і законів України.

3. Закони та інші нормативні акти України в галузі зовнішніх зносин покликані забезпечити взаємодію всіх ланок системи зовнішньополітичної діяльності, визначити рамки самоорганізації цієї системи та гарантії ефективності її функціонування.

4. З метою належного забезпечення міжнародної діяльності України її державним бюджетом передбачаються відповідні видатки, включаючи валютні ресурси.

5. Для кадрового забезпечення органів зовнішніх зносин України створюється система підготовки і перепідготовки фахівців-міжнародників. Головним навчальним закладом цієї системи має стати Український інститут міжнародних відносин при Київському університеті з виділенням його в самостійний навчальний заклад. При Міністерстві закордонних справ має бути створена Дипломатична академія для перепідготовки і підвищення кваліфікації дипломатичних кадрів середньої та вищої ланки.

6. Україна активізує свою участь в міжнародному співробітництві і розширює мережу закордонних органів зовнішніх зносин з метою більш ефективного забезпечення своїх національних інтересів відповідно до пріоритетних напрямів зовнішньої політики. При цьому кількісний склад центрального апарату МЗС і закордонних органів зовнішніх зносин необхідно довести до рівня, який був би достатнім для адекватного забезпечення зовнішньополітичних інтересів України і відповідав практиці європейських держав.

7. З метою більш активного просування зовнішньополітичних інтересів України, в т. ч. широкого ознайомлення зарубіжної громадськості з досвідом політичного, економічного, науково-технічного і культурного розвитку нашої держави необхідно створити мережу культурних центрів України, передусім у тих зарубіжних

країнах, розвиток відносин з якими має пріоритетне значення. Одночасно необхідно дбати про створення широкої мережі закордонних інформаційних центрів і кореспондентських пунктів для адекватного інформаційного забезпечення зовнішньополітичної діяльності України.

8. З метою підвищення ефективності, цілеспрямованості й узгодженості здійснення зовнішньої політики України координація діяльності міністерств, інших органів державної виконавчої влади, відомств та установ у сфері зовнішніх зносин покладається на Міністерство закордонних справ України.

* * *

Ці основні напрями становлять наріжний системний елемент загальної концепції зовнішньої політики України, складовими частинами якої є детально відпрацьовані концепції відносин з окремими державами та міжнародними організаціями, а також концепції окремих функціональних напрямів зовнішньої політики України.

ЗАКОН УКРАЇНИ
“ПРО УПОВНОВАЖЕНОГО
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ”

РОЗДІЛ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. **Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина**

Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі — Уповноважений), який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 2. **Сфера застосування Закону**

Сферою застосування Закону є відносини, що виникають при реалізації прав і свобод людини і громадянина лише між громадянином України, незалежно від місця його перебування, іноземцем чи особою без громадянства, які перебувають на території України, та органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами.

Стаття 3. **Мета парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина**

Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є:

- 1) захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;
- 2) додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб’єктами, зазначеними у ст. 2 цього Закону;
- 3) запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;

4) сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність із Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі;

5) поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;

6) запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;

7) сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Стаття 4. Правовий статус Уповноваженого

Уповноважений є посадовою особою, статус якої визначається Конституцією України, цим Законом, Законом України “Про державну службу”.

Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод.

Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях.

Уповноважений має печатку із зображенням малого Державного Герба України та своїм найменуванням.

Місцезнаходженням Уповноваженого є столиця України — місто Київ.

РОЗДІЛ II

ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ, ЗВІЛЬНЕННЯ З ПОСАДИ ТА ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття 5. Вимоги до кандидата на посаду Уповноваженого та призначення на посаду Уповноваженого

Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх п'яти років проживає в Україні.

Не може бути призначено Уповноваженим особу, яка має судимість за вчинення злочину, якщо ця судимість не погашена та не знята в установленому законом порядку.

Уповноважений призначається строком на п'ять років, який починається з дня складення ним присяги на сесії Верховної Ради України.

Стаття 6. Порядок висування кандидатури на посаду Уповноваженого

Пропозиції щодо кандидатур(и) на посаду Уповноваженого вносять Голова Верховної Ради України або не менше однієї четвертої народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Відповідний комітет Верховної Ради України подає Верховній Раді України свої висновки щодо кожної кандидатури на посаду Уповноваженого, відповідності її вимогам, передбаченим цим Законом, та про відсутність причин, які б перешкоджали зайняттю нею цієї посади.

Висування кандидатури для призначення на посаду Уповноваженого здійснюється у двадцятиденний строк з наступного дня після:

- 1) набрання чинності цим Законом;
- 2) закінчення строку, на який було призначено Уповноваженого, або припинення його повноважень чи звільнення;
- 3) оголошення результатів голосування, якщо Уповноваженого не було призначено.

Голосування проводиться під час пленарних засідань Верховної Ради України бюлетенями для таємного голосування, але не раніш як через десять днів і не пізніше ніж через двадцять днів після закінчення строку для висування кандидатів для участі у виборах.

Призначеним вважається той кандидат, за якого проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, про що приймається постанова.

Якщо на посаду Уповноваженого було висунуто більше ніж два кандидати і жодного з них не було призначено, Верховна Рада України проводить повторне голосування по двох кандидатах, які отримали найбільшу кількість голосів.

Повторне голосування з призначення Уповноваженого проводиться в порядку, визначеному цією статтею.

У разі, якщо жоден із кандидатів на посаду Уповноваженого не набрав необхідної кількості голосів, знову проводиться висування кандидатур для призначення на посаду Уповноваженого.

Стаття 7. Присяга Уповноваженого

При вступі на посаду Уповноважений на пленарному засіданні Верховної Ради України складає присягу такого змісту: “Я, (ім’я та прізвище), заступаючи на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, урочисто присягаю чесно та сумлінно захищати права і свободи людини і громадянина, добросовісно виконувати свої обов’язки, додержуватися Конституції України і законів України та керуватися справедливістю і власною совістю. Зобов’язуюся діяти незалежно, неупереджено, в інтересах людини і громадянина”.

Повноваження Уповноваженого починаються з моменту складення присяги.

Стаття 8. Несумісність посади Уповноваженого

Уповноважений не може мати представницького мандата, обіймати будь-які інші посади в органах державної влади, виконувати іншу оплачувану чи неоплачувану роботу в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об’єднань громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, крім викладацької, наукової або іншої творчої діяльності.

Він не може бути членом будь-якої політичної партії.

За наявності обставин, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, Уповноважений повинен їх усунути протягом десяти днів після його призначення. До усунення зазначених обставин він не може скласти присяги.

Якщо обставини, зазначені у частинах першій та другій цієї статті, виникли під час діяльності Уповноваженого, вони повинні бути усунені протягом десяти днів з дня, коли про це стало відомо.

У разі неможливості усунути їх протягом десяти днів Уповноважений зобов’язаний зробити у зазначений строк заяву про відмову виконувати будь-які інші доручення чи повноваження, крім тих, що належать Уповноваженому.

Якщо протягом зазначеного строку Уповноважений не виконає встановлених вимог, його повноваження припиняються і Верховна Рада України зобов'язана звільнити його з посади. Нове висування кандидатур і призначення Уповноваженого здійснюються за процедурою, передбаченою ст. 6 цього Закону.

Стаття 9. Припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого

Повноваження Уповноваженого припиняються у разі:

- 1) відмови його від подальшого виконання обов'язків шляхом подання заяви про складення своїх повноважень;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання особи, яка обіймає посаду Уповноваженого, безвісно відсутньою або про оголошення її померлою;
- 4) складення присяги новобраним Уповноваженим;
- 5) смерті особи, яка обіймає посаду Уповноваженого.

Верховна Рада України приймає рішення про звільнення з посади Уповноваженого до закінчення строку, на який його було обрано, у разі:

- 1) порушення присяги;
- 2) порушення вимог щодо несумісності діяльності;
- 3) припинення громадянства України;
- 4) неспроможності протягом більше чотирьох місяців підряд виконувати обов'язки через незадовільний стан здоров'я чи втрату працездатності.

Висновок щодо наявності підстави для звільнення з посади Уповноваженого повинна дати тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України.

Верховна Рада України за наявності зазначених у цій статті підстав розглядає питання і приймає відповідну постанову про звільнення з посади Уповноваженого за поданням Голови Верховної Ради України або не менш як однієї четвертої народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Уповноважений вважається звільненим з посади, якщо за це проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого оформляються відповідною постановою Верховної Ради України.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО**Стаття 10. Секретаріат Уповноваженого**

Для забезпечення діяльності Уповноваженого утворюється секретаріат, який є юридичною особою, має свій рахунок у банку та печатку встановленого зразка.

Структура секретаріату, розподіл обов'язків та інші питання щодо організації його роботи регулюються Положенням про секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі — Положення). На працівників секретаріату поширюється дія Закону України “Про державну службу”. Положення та кошторис секретаріату затверджуються Уповноваженим у межах кошторису витрат, пов'язаних із діяльністю Уповноваженого. Призначення на посаду та звільнення працівників секретаріату здійснюються Уповноваженим.

При Уповноваженому з метою надання консультаційної підтримки, проведення наукових досліджень, а також вивчення пропозицій щодо поліпшення стану захисту прав і свобод людини і громадянина може створюватися консультативна рада (яка може діяти і на громадських засадах) із осіб, що мають досвід роботи в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 11. Представники Уповноваженого

Уповноважений має право призначати своїх представників у межах виділених коштів, затверджених Верховною Радою України.

Організація діяльності та межі повноважень представників Уповноваженого регулюються Положенням про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яке затверджується Уповноваженим.

Стаття 12. Порядок фінансування діяльності Уповноваженого

Фінансування діяльності Уповноваженого провадиться за рахунок Державного бюджету України та щорічно передбачається в ньому окремим рядком. Уповноважений розробляє, подає на затвердження Верховної Ради України та виконує кошторис своїх витрат. Фінансова звітність подається Уповноваженим у порядку, встановленому законодавством України. Верховна Рада України і відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування створюють

необхідні умови для діяльності Уповноваженого, його секретаріату та представників.

РОЗДІЛ IV **ПОВНОВАЖЕННЯ УПОВНОВАЖЕНОГО**

Стаття 13. Права Уповноваженого

Уповноважений має право:

1) невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором України, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами;

2) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, колегії прокуратури України та інших колегіальних органів;

3) звертатися до Конституційного Суду України з поданням:

про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина;

про офіційне тлумачення Конституції України та законів України;

4) безперешкодно відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях;

5) на ознайомлення з документами, у тому числі і секретними (таємними), та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах.

Доступ до інформації, пов'язаної із службовою та державною таємницями, здійснюється в порядку, визначеному законодавчими актами України;

6) вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

7) запрошувати посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для утримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються по справі;

8) відвідувати у будь-який час місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи відбування засудженими покарань та установи примусового лікування і перевиховання, психіатричні лікарні, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію щодо умов їх тримання;

9) бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

10) звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом;

11) направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів;

12) перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Стаття 14. *Обов'язки Уповноваженого*

Уповноважений зобов'язаний додержуватися Конституції України і законів України, інших правових актів, прав та охоронюваних законом інтересів людини і громадянина, забезпечувати виконання покладених на нього функцій та повною мірою використовувати надані йому права.

Уповноважений зобов'язаний зберігати конфіденційну інформацію. Це зобов'язання діє і після припинення його повноважень.

У разі розголошення таких відомостей Уповноважений несе відповідальність у встановленому законодавством порядку.

Уповноважений не має права розголошувати отримані відомості про особисте життя заявника та інших причетних до заяви осіб без їхньої згоди.

Стаття 15. Акти реагування Уповноваженого

Актами реагування Уповноваженого щодо порушень положень Конституції України, законів України, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини і громадянина є конституційне подання Уповноваженого та подання до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб.

Конституційне подання Уповноваженого — акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Подання Уповноваженого — акт, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 16. Підстави для провадження справ та призначення перевірок

Уповноважений здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримує:

- 1) за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників;
- 2) за зверненнями народних депутатів України;
- 3) за власною ініціативою.

Стаття 17. Розгляд звернень до Уповноваженого

Уповноважений приймає та розглядає звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, відповідно до Закону України “Про звернення громадян”.

Звернення подаються Уповноваженому в письмовій формі протягом року після виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина. За наявності виняткових обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років.

При розгляді звернення Уповноважений:

1) відкриває провадження у справі про порушення прав і свобод людини і громадянина;

2) роз'яснює заходи, що їх має вжити особа, яка подала звернення Уповноваженому;

3) направляє звернення за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення;

4) відмовляє в розгляді звернення.

Уповноважений не розглядає тих звернень, які розглядаються суцільно, зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду.

Повідомлення про прийняття звернення до розгляду або відмову у прийнятті звернення до розгляду надсилається в письмовій формі особі, яка його подала. Відмова у прийнятті звернення до розгляду повинна бути вмотивованою.

Стаття 18. Щорічні та спеціальні доповіді Уповноваженого

Протягом першого кварталу кожного року Уповноважений представляє Верховній Раді України щорічну доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та їх посадовими і службовими особами, які порушували своїми діями (бездіяльністю) права і свободи людини і громадянина, та про виявлені недоліки в законодавстві щодо захисту прав і свобод людини і громадянина.

Щорічна доповідь повинна містити посилання на випадки порушень прав і свобод людини і громадянина, щодо яких Уповноважений уживав необхідних заходів, на результати перевірок, що здійснювалися протягом року, висновки та рекомендації, спрямовані на поліпшення стану забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

У разі необхідності Уповноважений може представити Верховній Раді України спеціальну доповідь (довіді) з окремих питань додержання в Україні прав і свобод людини і громадянина.

За щорічною та спеціальною (спеціальними) доповідями Уповноваженого Верховна Рада України приймає постанову.

Щорічні та спеціальні доповіді разом із прийнятою постановою Верховної Ради України публікуються в офіційних виданнях Верховної Ради України.

Стаття 19. Участь Уповноваженого у міжнародному співробітництві

Уповноважений бере участь у підготовці доповідей з прав людини, які подаються Україною в міжнародні організації згідно з чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

РОЗДІЛ V

**ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
УПОВНОВАЖЕНОГО**

Стаття 20. Загальні гарантії діяльності Уповноваженого

Втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб у діяльність Уповноваженого забороняється.

Уповноважений не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні.

Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Кримінальну справу проти Уповноваженого може бути порушено лише Генеральним прокурором України. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Після закінчення строку повноважень, на який особу було обрано на посаду Уповноваженого, їй надається робота (посада), на якій вона працювала до призначення і яка зберігається за нею на час виконання нею обов'язків Уповноваженого, а в разі неможливості надання цієї роботи (посади) — інша рівноцінна робота (посада) на

тому ж або, за її згодою, іншому підприємстві, в установі, організації.

Життя та здоров'я Уповноваженого і його представників, які працюють на постійній основі, підлягають обов'язковому державному страхуванню на випадок смерті, травми, каліцтва або захворювання, одержаних під час виконання ними службових обов'язків. Порядок та умови страхування встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 21. Гарантії захисту прав людини і громадянина при зверненні до Уповноваженого

Кожен може без обмежень і перешкод звернутися до Уповноваженого у порядку, передбаченому чинним законодавством.

При зверненні до Уповноваженого не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Особа, позбавлена волі, може звернутися із письмовим зверненням до Уповноваженого або його представників. У цьому разі до неї не застосовуються обмеження щодо листування. Звернення такої особи протягом двадцяти чотирьох годин направляються Уповноваженому.

Кореспонденція Уповноваженому та його представникам від осіб, які затримані, перебувають під арештом, під вартою, в місцях позбавлення волі та місцях примусового тримання чи лікування, а також інших громадян України, іноземців та осіб без громадянства незалежно від місця їх перебування не підлягає ніяким видам цензури та перевірок.

Особи, які вчинили дії, заборонені цією статтею, притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Стаття 22. Обов'язок співпраці з Уповноваженим

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, посадові та службові особи, до яких звернувся Уповноважений, зобов'язані співпрацювати з ним і надавати йому необхідну допомогу, зокрема:

1) забезпечувати доступ до матеріалів і документів, у тому числі на засадах, зазначених нормативними актами про охорону державної та службової таємниці;

2) надавати інформацію і давати пояснення стосовно фактичної і правової підстави своїх дій та рішень.

Відмова органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадових і службових осіб від співпраці, а також умисне приховування або надання неправдивих даних, будь-яке незаконне втручання в діяльність Уповноваженого з метою протидії тягнуть за собою відповідальність згідно з чинним законодавством.

РОЗДІЛ VI

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України до 1 лютого 1998 року:

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із Законом України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”;

привести рішення Уряду України у відповідальність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України нормативних актів, що суперечать цьому Закону.

23 грудня 1997 р.

№ 776/97-ВР

Голос України. — 1998. — № 20. — 20 січ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Конституція України*. — К., 1996.
2. *Закон України “Про міжнародні договори України”* // ВВР України. — 1994. — № 10. — С. 45.
3. *Закон України “Про правонаступництво України”* // ВВР України. — 1991. — № 46. — С. 617.
4. *Закон України “Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”* // Голос України. — 1998. — № 20. — 20 січ.
5. *Постанова Верховної Ради України “Про основні напрями зовнішньої політики України”* // ВВР України. — 1993. — № 37. — С. 379.
6. *Декларація про державний суверенітет України* // ВВР України. — 1990. — № 31. — С. 429.
7. *Загальна декларація прав людини*. — К.: Право, 1995.
8. *Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права*. — К.: Право, 1995.
9. *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Факультативний протокол № 1 до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права*. — К.: Право, 1995.
10. *Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини*. — К.: Право, 1999.
11. *Конвенція о дипломатических отношениях 1969 г.* // Юрид. ежегодник ООН 1972 г. — Нью-Йорк, 1978. — С. 314–325.
12. *Конвенція о консульских отношениях 1969 г.* // Юрид. ежегодник ООН 1972 г. — Нью-Йорк, 1978. — С. 326–341.
13. *Конвенція про правонаступництво* // Україна в міжнародно-правових відносинах. — К.: Юрінком, 1996. — С. 58–90.
14. *Регламент Європейського Суду з прав людини* // Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. — 1999. — № 1. — С. 123–217.
15. *Резолюція ООН 1503 (от 1959 г.)* // Матер. Генеральной Ассамблеи ООН в документах и резолюциях (1948–1955 гг.). — Нью-Йорк, 1959. — С. 248–261.
16. *Статут Міжнародного Суду ООН (витяг)*. — К., 1995.
17. *Статут Ради Європи*. — К., 1998.

18. *Україна на міжнародній арені* // Зб. матер. та док.: У 6 т. — К.: Юрінформ, 1995. — Т. 4.
19. *Устав* Организации Объединенных Наций // *Международ. публичное право* (в документах). — М., 1997.
20. *United Nations Declaration and International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination* // Published by the United Nations Department of Information / Dpi (858) Rev/ 1/ HR — June 1997-97-13062-15 m.
21. *Анацилидзе Л. А.* Некоторые вопросы теории международного права. Императивные нормы. — Тбилиси, 1982.
22. *Арегега Е. Х.* Современное международное право. — М., 1977.
23. *Баскин Ю. Я., Фельдман Д. И.* История международного права. — М., 1990.
24. *Бекяшев К. А., Ходаков А. Г.* Международное публичное право // Сб. док.: В 2 т. — М.: БЕК, 1996.
25. *Беллер Гернот, Дмитриев А.* Вестфальський мир 1648 року (до 350-ї річниці договорів). — К.: ІнЮре, 1998.
26. *Блищенко И. П.* Международное и внутригосударственное право. — М., 1990.
27. *Буткевич В. Г.* Соотношение внутригосударственного и международного права. — К., 1982.
28. *Валеев Р. М.* Выдача преступников в современном международном праве. — Казань, 1976.
29. *Василенко В. А., Высоцкий А. Ф., Рыбальчик Д. Е.* Международное морское право. — К., 1988.
30. *Высоцкий А. Ф.* Морской рационализм. — К., 1986.
31. *Гаврилов В. В.* ООН и права человека: механизмы создания и осуществления нормативных актов. — Владивосток, 1998.
32. *Галенская Л. Н.* Правовые проблемы борьбы с преступностью. — Л., 1978.
33. *Головатий С. П., Шаповал В. М.* Конституція нових держав Європи та Азії. — К.: Право, 1996.
34. *Даниленко Г. М.* Обычай в современном международном праве. — М., 1988.
35. *Денисов В. Н.* Правовые аспекты разоружения в ракетно-ядерную эру. — К., 1990.
36. *Денисов В. Н., Евинтов В. И.* Международное сообщество и правопорядок. — К., 1992.

37. *Денисов В. Н., Евинтов В. И.* Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве. — К.: Наук. думка, 1992.
38. *Денисов В. Н., Євінтов В. І.* Суверенітет України і міжнародне право. — К.: Манускрипт, 1995.
39. *Дмитрієв А. І., Муравйов В. І.* Міжнародне публічне право. — К., 2000.
40. *Дона Гом'єс.* Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. — К., 1998.
41. *Евинтов В. И.* Многоязычные договоры в современном международном праве. — К., 1981.
42. *Європейське сообщество: права и институты.* — М., 1992.
43. *Игнатенко Г. В.* Международное право. — Екатеринбург, 1999.
44. *Игнатенко Г. В.* Международное сообщество в борьбе с преступностью. — Свердловск, 1980.
45. *Ильин Ю. Д.* Лекции по международному публичному праву. — Харьков, 1996.
46. *Карбонье Жан.* Юридическая социология: Пер. с фр. / Пер. и вступ. ст. В. А. Труманова. — М.: Прогресс, 1986.
47. *Колосов Ю. М., Кривчикова Э. С.* Действующее международное право: В 3 т. — М., 1996. — Т. 1.
48. *Колосов Ю. М.* Ответственность в международном праве. — М., 1975.
49. *Крылов Н. Б.* Правотворческая деятельность международных организаций. — М., 1988.
50. *Курс международного права: В 7 т. / Под общ. ред. Г. И. Тункина.* — М.: Наука, 1989.
51. *Лукашук И. И.* Международное право. Общая часть: Учебник. — М.: Изд-во БЕК, 1996.
52. *Лукашук И. И.* Международное право. Особенная часть: Учебник. — М.: Изд-во БЕК, 1997.
53. *Лукашук И. И.* Функционирование международного права. — М., 1982.
54. *Маланчук П.* Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом: Пер. з англ. — Х.: Консул, 2000.
55. *Малеев Ю. М.* Международное воздушное право. — М., 1986.
56. *Мартыненко А. Л.* Права народов в современном международном праве. — К., 1993.
57. *Международное право: Учебник для вузов / Под ред. Г. В. Игнатенко.* — М.: Высш. шк., 1998.

58. *Мюллерсон Р. А.* Соотношение международного и национально-го права. — М., 1982.
59. *Нелін М. І., Мережко О. О.* Силовий захист прав людини: Питання легітимності в сучасному міжнародному праві. — К.: Наук. думка, 1998.
60. *Никифоров Д. С., Борунков А. Ф.* Дипломатический протокол в СССР. — М., 1985.
61. *Опришко В. Ф.* Міжнародне економічне право: Підручник. — К.: Либідь, 1995.
62. *Основные сведения об Организации Объединенных Наций:* Пер. с англ. — М.: Юрид. лит., 1995.
63. *Перетерский И. С.* Толкование международных договоров. — М., 1959.
64. *Петренко Р. И.* Основы консульского права. — М., 1986.
65. *Пикте Жан.* Развитие и принципы международного гуманитарного права. — Международный Комитет Красного Креста (Напечатано в России). — 1994.
66. *Права і свободи людини в Україні (Стат. дані за матеріалами опитування).* — К., 1999.
67. *Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи.* — К.: Юрінком, 1992.
68. *Права людини: Підруч. для 10–11 класів / За ред. Г. Фріланд.* — К.: Право, 1996.
69. *Сандровский К. К.* Право внешних сношений. — К., 1986.
70. *Сіган Бернард.* Створення конституції для народу, або Республіки, які здобули свободу: Пер. з англ. П. Малахова, С. Драчука. — К., 1993.
71. *Скорина Л. П., Чуракова Л. П.* Латинська мова для юристів: Підруч. / За ред. С. В. Семчинського. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Атіка, 2000.
72. *Словарь международного права / С. Б. Бацанов, Г. К. Ефимов, В. И. Кузнецов и др.* — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Междунар. отношения, 1986.
73. *Суверенітет України і міжнародне право / За заг. ред. В. Н. Денисова, В. І. Євінтова.* — К.: Манускрипт, 1995.
74. *Тимченко Л. Д.* Международное право. — Харьков, 1999.
75. *Тиунов О. И.* Принцип соблюдения международных обязательств. — М., 1979.

76. *Тоні Оноре*. Про право. Короткий вступ: Пер. з англ. Н. Комарової. — К.: Сфера, 1997.
77. *Тункин Г. И.* Теория международного права. — М., 1970.
78. *Уголовная юстиция: проблемы международного сотрудничества.* — М., 1995.
79. *Ушаков Н. А.* Проблемы теории международного права. — М., 1988.
80. *Чубарев В. Л., Мацко А. С.* Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога // 36. док. — К.: Юрінком, 1996. — Кн. 1.
81. *Юридична енциклопедія: У 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.* — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 1; 1999. — Т. 2.
82. *Unated Nations civilian Police: Handbook.* — 2000.

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	3
Основні поняття міжнародного права	6
Поняття міжнародного права і міжнародно-правових відносин.	
Джерела, принципи і норми міжнародного права	6
Суб'єкти міжнародного права. Інститути міжнародно-правового визнання і правонаступництво держав	14
Міжнародно-правова відповідальність	17
Населення в міжнародному праві	23
Територія в міжнародному праві	27
Право міжнародних договорів	35
Дипломатичне і консульське право	38
Право міжнародних організацій	46
Право міжнародної безпеки	66
Міжнародне екологічне право	74
Міжнародне морське право	80
Міжнародне повітряне і космічне право	87
Міжнародне кримінальне право	91
Міжнародне гуманітарне право	96
Словник юридичних термінів	113
Латинські юридичні терміни і крилаті слова	167
Законодавство України, що регламентує міжнародну діяльність	179
<i>Список використаної та рекомендованої літератури</i>	225

In the proposed manual notions, principles and functions of the International Law are illustrated from the point of view on peculiarities of this field of the Law and with taking into account the main lines of the foreign policy in Ukraine.

It is meant for students of legal specialties, teachers and all who are interested in the International Law.

Навчальне видання
Мацко Анатолій Степанович

МІЖНАРОДНЕПРАВО
Навчальний посібник

Education edition
Matsko, Anatoliy S.
INTERNATIONAL LAW
Educational manual
2nd edition, revised
and complemented

Відповідальний редактор *В. Д. Бондар*
Редактор *Т. М. Коліна*
Коректор *А. А. Карпова*
Комп'ютерне верстання *А. В. Цебрєнко, М. І. Фадєєва*
Оформлення обкладинки *Д. В. Кругленко*

Підп. до друку 20.06.05. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 13,48. Обл.-вид. арк. 12,15. Тираж 5000 пр. (1 завод) Зам. № 5-250

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 8 від 23.02.2000

ВАТ “Білоцерківська книжкова фабрика”
09117 Біла Церква-17, вул. Леся Курбаса, 4